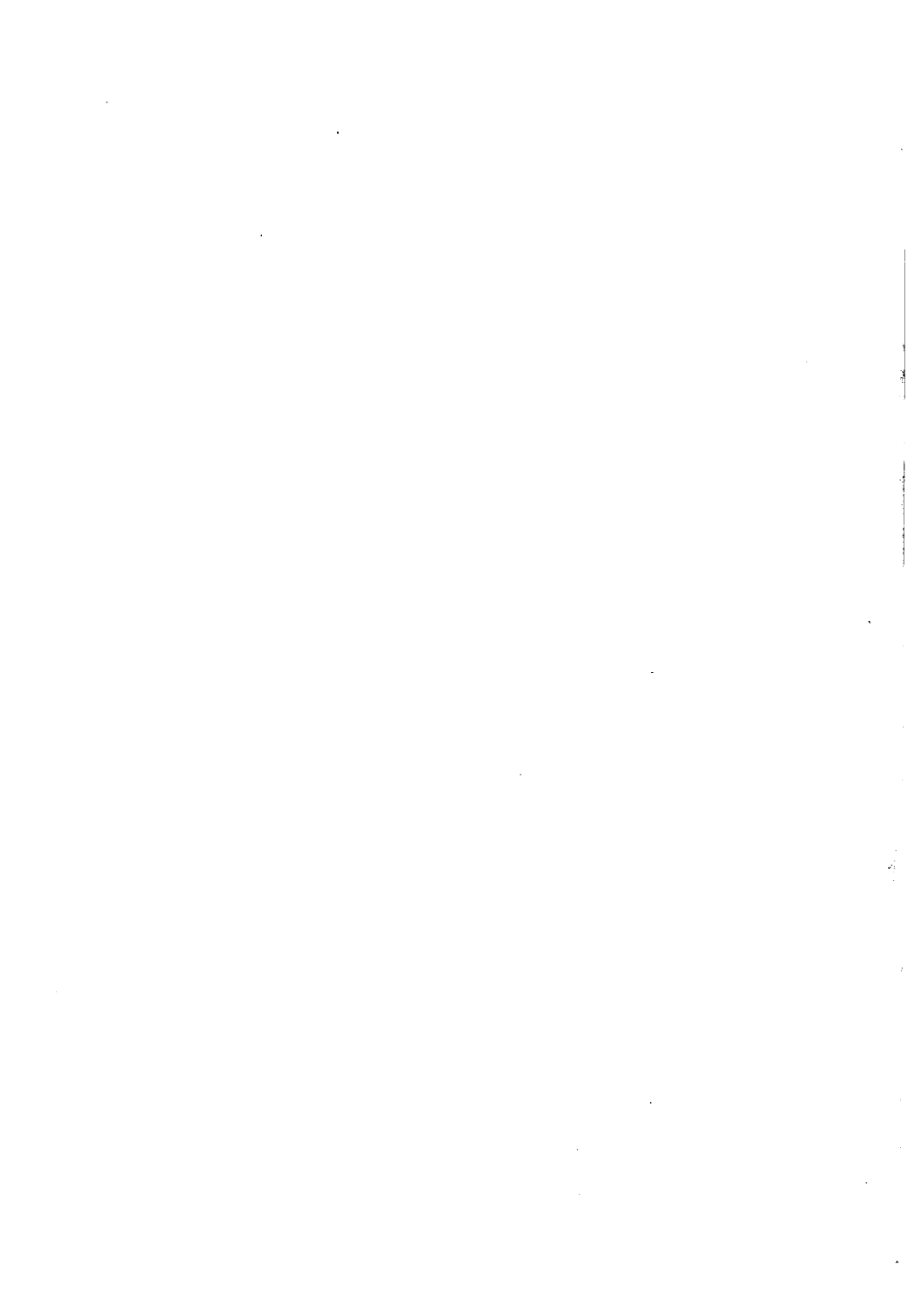

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(BÁCS-KISKUN MEGYE)

IV.

KECSKEMÉT, 1989.

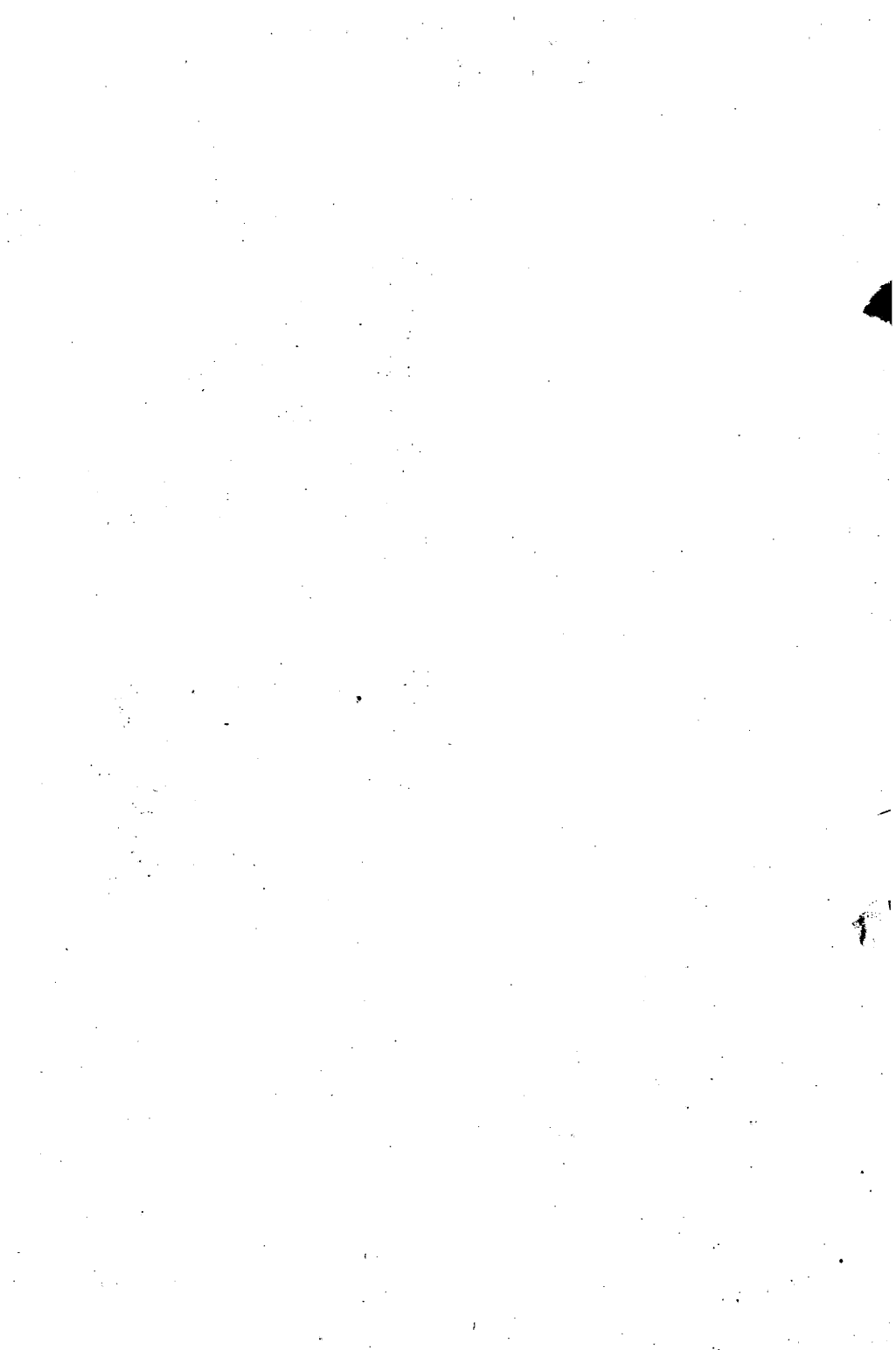

LEVÉLTÁRI FÜZETEK

(Bács-Kiskun megye)

IV.

Kecskemét, 1989

Lektorok

Orosz László, Lukácsi Sándor és Szabó Attila

A sorozatot szerkeztí:

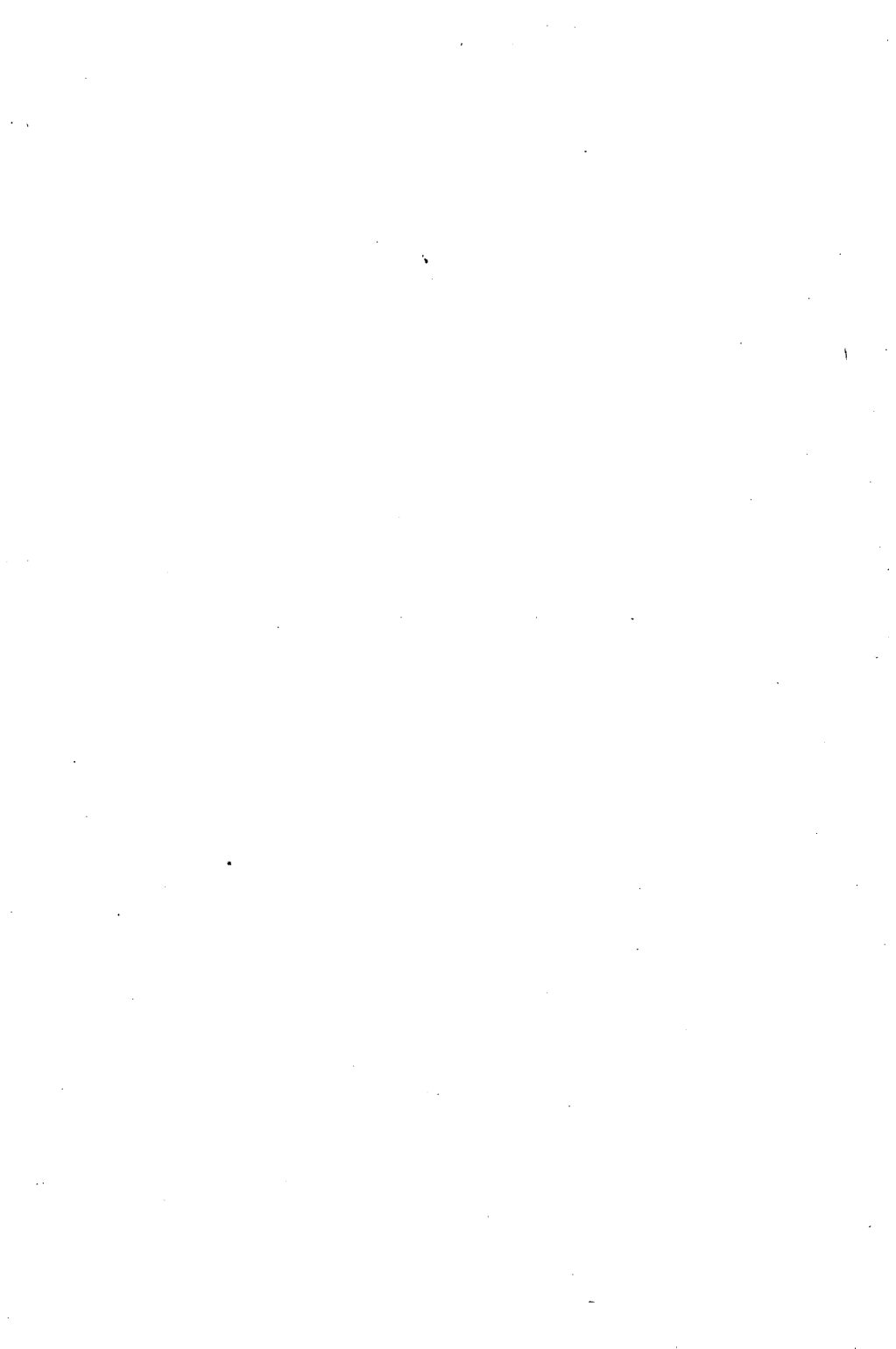
Iványosi-Szabó Tibor

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Levéltár

Felelős kiadó: Iványosi-Szabó Tibor

ISBN: 963 7236 03 1

ISSN: 0238-8847

Molczer József

ADATOK A KECSKEMETI PIARISTA GIMNAZIUM SZÍNJÁSZÁSÁHOZ

18. század - 1. Latin nyelvű iskoladrámák

"Oskolás deákok próbálgatása"

A magyar dráma útján "Bornemisza Péter /1535-1584/ olyan kezdet, amelynek nem volt folytatása. Vele megindul egy magas színvonalú magyar reneszánsz drámairás, egy fejlett és tudatos dramaturgiai gondolkodás, egy teljesen kifejlődött magyar drámai nyelv... Es utána semmi. A mai néző ül a színházban, együtt éli Elektra tragédiáját, háta borzong a bönös királynő szavaitól..., és elfogja a keserűség. Itt 250 évet elsikkasztottak tőlem, tőlünk, valamennyiunktől. Ezt a darabot 1558-ban irták. A Bánk bán első változatáig több mint 250 év telt el. Mi volt eközben?

Oskolás deákok próbálgatása.

Jámbor szándékok.

A magyar teátrum megkésett születése.

Elképesztő érzelmes játékok.

Es csak ezek után jött végre-végre a Bánk bán."

Hegedűs Gézától /1912- /, napjaink neves színtörténet-írójától kölcsönzöm ezt a meghökkentően érdekes gondolatsort.¹ Az általa egymás alatt felsorolt drámaéleti jelenségek mindegyikében fokozatosan része lehetett Kecskemét városának is. Annak a városnak, amely végül is a Bánk bán szerzőjével ajándékozhatta meg a magyar irodalmat és színművészetet. Legelőször azonban az "oskolás deákok próbálgatása"-nak kellett hogy legyen a szemtanúja.

Az iskoladráma speciális műfaja, mire Kecskeméten is meghonosodik a diákság jóvoltából, lassan 300 évnyi múlttra tekint vissza. Kialakulásának legelső nyomai Németországba vezetnek: az 1400-as évek második felére. A latin nyelv tökéletesebb elsajátítása érdekében főként Terentius, Plautus, Seneca darabjaiban léptették fel az akkori tanuló-ifjúságot. E pedagógiaiilag is hasznos szokással a kint tanuló magyar diákok csakhamar megismerkedtek, és vállalkoztak közvetítésére is.

"A magyar színjátszás fejlődéséről csupán hézagos adatok állnak rendelkezésre" - kénytelen állítani még 1982-ben is régi magyar irodalmunk szakavatott kutatója-gondozója,

Nemeskürty István.² Mindeddig úgy tudjuk, hogy az első magyarországi iskolaelőadásra a német ajkú Bártfán /a mai szlovákiai Bardejovban/ került sor 1553-ban.

A 16-18. században, tehát a későreneszánsz és a barokk idején Magyarországon – és általában Kelet-Európában – a szervezett formájú, aránylag rendszeresnek mondható színjátszás csak az iskolákban létezett. Hazánkban ebben a korban világi jellegű, önálló szintársulat létrejöttére Felvinczi Györgynek kéréséreletű próbálkozásán kívül nem akadhatott példa, s így igazi drámairodalom sem fejlődhetett ki. A fényes főúri udvarok tűzhelyeivé lehettek volna a magyar világi drámanak, de az arisztokrácia elidegenedése csak olasz vagy német nyelvű színészetet tűrt meg. A magyar színjátszás így még nagyon sokáig csakis az iskolák színpadán valósulhatott meg: egyházi ellenőrzés és irányítás mellett. Virágzásnak a 17. században indult, mégpedig a jezsuiták iskolájában.

A jezsuiták, a protestánsok, valamint a más szerzetbeliek drámái

A jezsuiták /Societas Jesu – Jézus Társasága, SJ/ megalapítója Loyola Szent Ignác /1491-1556/. A rend tagjai sokoldalú tudásukat az ellenreformáció és a misszió szolgálatába állították. Különösen az ifjúság és a vezető réteg meghódítását tartották fontosnak. Ezért egymás után alapították meg iskoláikat, lehetőség szerint maguknak szereztek meg a felsőoktatás irányítását is; befolyásuk volt a katolikus fejedelmi és királyi udvarokban, sőt a politikai élet irányításában is részt vettek.³

A jezsuiták a piaristáknál jóval hamarabb, 1561-ben telepedtek meg Magyarországon: Nagyszombatban. Első nevezetes iskoladramájukat Vág-Sellyén adták elő /1601/. Drámai műveik az ellenreformáció és a Habsburg-uralom népszerűsítését szolgálták.⁴ Kétségkívül fontos szerepük volt Magyarországon a színjátszás terjesztésében, a fejlett színpadtechnika, a barokk színpadi stílus meghonosításában, de a szakértők vélekedése szerint maradandó drámai alkotásokat mégsem tudtak létrehozni. Legszívesebben a szentek és a vértanúk élettörténetét vitték színre, de adtak elő a magyar történelemmel kapcsolatos műveket, sőt operákat is. Sokáig természetesen latinul. A jezsuitákra – a piaristák dramaturgiájával összevetve – még visszaterek.

Eppen a jezsuiták ellensúlyozására a 17. századi protestáns iskolák is megkezdtek a színjelőadásokat.⁵ A protestáns iskoladráma egyre erőteljesebben fordult a nemzeti nyelv, tehát a magyar felé. A korfestés plasztikusabbá tételéhez mégis hadd idézzem a már említett

Hegedüs Gézát; csipkelődve, de annál találóbban jegyzi meg ugyanis: "Ha a protestáns magyarul játszott az iskolában, ez ösztönözte a katolikus iskolát is, hogy ne maradjon el a népszerű nemzeti nyelvű játékokban. Így aztán a XVIII. században egyre gyakrabban találkozunk magyar iskoladramákkal."

A 17. századtól egyéb szerzetesrendek is kezdték művelni az iskoladramát: főként a ferencesek, a pálosok és a legfrissebben alapított piaristák. Darabjaik azonban még igen sokáig háttérbe szorultak a vezető szerepet játszó nívós jezsuita munkák mögött. A jezsuita rendet 1773-ban feloszlatták. Az ekkorra sokat fejlődő, latinitása után pedig egyre inkább megmagyarosodó piarista iskoladrama – minden fogyatékossága ellenére – méltán léphetett a jezsuita dráma nyomába.

A piaristák Magyarországon

A rendalapító Kalazanci Szent József /1556-1648/ 1597-ben nyitotta meg Rómában az első "kegyes-iskolá"-t a szegény gyermekek vallásos szellemben történő, ingyenes oktatása céljából. Kezdeti szerény vállalkozásából 1621-ben – szentszéki jóváhagyással – szerzetesrend lett. A rend tagjai a közismert szerzetesi fogadalmak /szegénység, tisztaság, engedelmesség/ mellett azt is megfogadják, hogy életüket a nevelésnek, illetve a tanításnak szentelik. A piaristák – más szóval: kegyes/tanító/rendiek – Magyarországon 1642-ben telepedtek le, Podolinban. A kecskeméti rendház megalapítása /1714/ sorrendben már a hetedik volt, s még ezt is jónéhány követte.

A piarista rend hazánkban anyagi eszközök híján, de annál tiszteletreméltóbb lelkesedéssel kezdte meg áldásos munkáját. És tegyük mindjárt hozzá: olyan időben telepedett meg az országban, amikor az a kulturális, szellemi és gazdasági életnek ijesztően furcsa képét mutatta. A piaristák azonban – felfogva hivatásuk jelentőségét – látták: miben áll a missziójuk.

Az ország fölszabadult a török alól, kikeveredett – mindegy, mi áron – a belháborúk véres viszállyaiból. Most elérkezett az építés kora. Európát kell nyitni a nyomorból ocsúdó nemzet elé, hogy megfelelő rangon helyt tudjon állni Európa népei közt, sőt újra régi méltóságára jusson: kezébe vehesse sorsának intézését. Zrinyi programja ez; Zrinyiénel kisebb zsenialitással, de nem kisebb felelősségérzéssel gondolják végig a latin nyelvű iskolai művelődés programját a piaristák, s mindenesetre nagyobb reménnyel fognak a megvalósításához.

A Magyarországi iskolai színjátszás indítéka eredetileg pedagógiai-didaktikai jellegű volt: a latin nyelv és a hittan tudnivalóinak élményszerű példázása. Amit ugyanis a diák színházi élményként kapott, azt meg is tanulta! Ebben az iskolai törekvésben kialakult a kifejezett tándráma is: a többi tantárgy megjegyezni valóit is kezdték dramatizálni. Ez a történelemoktatásban még hagyján! A barokk pedagógiai színház azonban dramatizálta az elvontabb tárgyakat is, pl. a számtant, a nyelvtant stb. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy a piarista Moesch Lukács /1651-1701/ privigyei tanársága idején öt részes drámát írt a poétika felosztásáról. Ma már megmosolyogjuk; de tulajdonképpen épp az ilyesfajta tándramák alapozták meg mégiscsak a latin nyelvű iskoladrámát.

*A piaristák kecskeméti megtelepedése;
az első latin nyelvű drámaelőadás*

Ami városunk iskolatörténetét illeti: *alapfokú* intézetünk már a piaristákénál 150 évvel korábban is volt! Feltehetően 1564-ben kezdte meg működését a kecskeméti református egyházi iskola. Növendékei közül sokan a magasabb fokozatú debreceni kollégiumban, néhányan külföldi egyetemen is folytatták tanulmányaikat. A 16. századi virágzó szellemi élet /iskolák, prédikátorok, tanítók, külföldi egyetemi kapcsolatok/ miatt nem véletlen az sem, hogy a tolnai protestáns főiskola a háborús zavargások miatt 1599-ben – tudós igazgatójával, Búzás Mihállyal az élen – Kecskemétre települt át, és az itteni iskolába olvadt be.

A 18. század elején azonban Kecskemét városa már nem volt abban a helyzetben, hogy maga erejéből középfokú iskolát tudjon emelni és fenntartani. A város egyik, mégpedig eléggé tekintélyes földesura, Koháry István /1649-1731/ gróf, országbíró volt. 1712-ben Nyitrán személyesen megismerhette az ott akkor már működő piaristák munkáját, s ekkor elhatározta: Kecskeméten iskolát nyittat, és ennek vezetését a piaristákra bizza.

A piaristák 1714-ben telepedtek meg Kecskemeten.¹⁰ A város lakossága ünnepélyesen fogadta és fényes kocsisorban hozta be az első kegyesatyákat: Majthényi Domonkos házfőnököt, Kovácsovics Pál első igazgatót és Bieliczky Agoston tanárt. 1715. február 21-én meg is kezdték a tanítást 63 tanulóval.

Természetesen akkor még nem volt meg a mai piarista ház! A város az ún. Mária-Társulat házát bocsátotta rendelkezésükre: ez a Katona József Színház helyén volt. Innen járogattak el a vélhetőleg nem messze fekvő elemi iskolába, amelyet kérésükre átengedtek nekik. Ugyanakkor a római

katolikus egyház /plébánia/ a piaristák gondozására bizta a Homoki Kisboldogasszony- és a Szent Mihály-kápolnát, amely ugyancsak közel esett az iskolához és ideiglenes lakóhelyük-höz is.

"A magyarországi katolikus restauráció szolgálata más színeket adott a piarista feladatoknak az alföldi mezővárosokban, mint a felvidék többé-kevésbé művelt protestáns polgárai között egy századdal korábban. Itt nem meghódított terepet akarnak visszafoglalni. Vallási vitáról nem olvasunk a kecskeméti ház történetében" – írja a rendház és az iskola történetének avatott ismerője, a sajnos korán elhunyt piarista rendtörténész, Szentgyörgyi András /1920-1971/.¹¹ Valóban: hitviták helyett az elhanyagolt katolikus népreteget óhajtották a piaristák az új katolikus kultúra szintjére emelni. Nagy emberszeretettel tudtak utánajárni akár a város környéki tanyák és puszták szegény magyarjainak is. Es ezeknek az egyszerű, vallásos embereknek a világában nemcsak a prédikációk értek el hatást, hanem a kegyesiskola vallásos ihletésű kultúrprogramja is. Ennek volt és maradt is hosszú időre sikeres megnyilvánulása az iskoladramaelőadás.

Nem tudjuk pontosan, hol tarthatták ezeket az előadásokat. Lak- és munkahelyükről már fentebb szólottam. Föltételezhető, hogy ezekben, vagy talán – ha nyári előadásról volt szó – akár a szabad ég alatt mutathatták be őket.

Bizonyára szívszorongva várták a tanárok is és a diákok is a legeslegelső előadást: vajon lesz-e sikerük. Iskolához nem szokott gyerekeket kellett azonnyomban remekeltetniük. Esetlenül mozogtak ezek a néha már kamasz ifjak; beszédük is nehézkes lehetett: annál is inkább, mert latinul kellett beszélniük. Igaz: nem klasszikus latinsággal, hanem az ekkor divatozó vulgó, azaz "konyhalatin" frazelógiáját erőltetve- emlézgetve. A Historia Domus /háztörténet/ tanúsága szerint azonban városra szóló sikert arattak. Állítólag ennek az előadásnak láttán határozta el Temesvári János, a szegedi főbíró, hogy az ő városába is meghívja és le is telepíti a piaristákat.¹²

A legelső kecskeméti piarista iskoladramának nem tudjuk a címét, de még a szerzőjét sem. Erről, az 1715 augusztusában bemutatott iskoladramáról a már említett háztörténeti főljegyzés szűkszavúan ennyit közöl csupán: Kovácsovics Pál "producti actiunculam", azaz: "színtre vitt egy kis darabot". Kovácsovics /1682-1750/ volt a kecskeméti gimnázium első igazgatója. Szlovák anyanyelvű volt, de magyarul is tudott. A szindarad betanításában Bieliczky Agoston, földije és rendtársa szintén közreműködött.¹³

Az iskoladrámák nyelve, a latin

A latin nyelv nemcsak az egyház liturgikus nyelve volt /egészen a II. vatikáni zsinatig, az 1960-as évekig/, hanem a 18. század első felében is a kultúráé, a tanítása, a pedagógiáé. Hadd idézzem itt /kissé hosszasan/ neves piarista rend- és irodalomtörténészünket, dr. Jelenits Istvánt /1932-/. Amit ő a piaristák költői és egyáltalán irodalmi latinításáról ír, az – mutatis mutandis – az iskoladrámákra, azok szövegére és nyelvére is áll.

„... A piaristák lóról szállva tanyai körútjuk után, vagy ... tanítás közben, a köszvénytől gyötörve, vagy rendkormányzati, politikai ügyek forgatagában állandóan szükségét érezték annak, hogy írjanak, mégpedig latinul. A társadalom is sürgette ezt: ünnepélyek, gratulációk, egy-egy pártfogó nevenapja vagy halála. De elsősorban azért volt szükségük a latin irodalomra, mert számukra az jelentette az utat a humanitáshoz, s helyesen érezték, hogy a tanítványokat nemcsak kenyérhez kell juttatniok, hanem emberméltóság-hoz is.”¹⁴

E sorok írója – a rövidesen felsorolásra kerülő harminc kecskeméti latin iskoladráma kapcsán – csakis e fönti idézet szellemében méltányolja két és fél évszázada élt piaristáink iskoladráma-próbálkozásait. Ugyanakkor tudatában van annak, hogy túlértékelésre nincs semmilyen alapja. Még rangsorolni sem tudjuk a kecskeméti latin nyelvű iskolaelőadásokat, mert címükön kívül alig sejthetjük tartalmukat, témájukat. Kecskeméti vonatkozásban is helytálló Tarnai Andor értékelése:

„A latin iskoladráma ebben a periódusban sem járult hozzá a magyar drámairodalom gazdagításához. Rendkívüli elterjedésével, az iskolai színjátszásnak az ország minden területén való meghonosításával azonban megteremtette a feltételeket arra, hogy – mikor a társadalmi igény ezt sürgetővé tette – a magyar nyelvű iskoladrámának adhassa át helyét. A magyar drámairodalom pedig – nem éppen előnyére – majd ebből a magyarrá vált iskoladrámából lesz kénytelen magasabbra törni.”¹⁵

Erezzük, hogy itt a „magyar”-on van a hangsúly. Viszont – amint a következőkből kitűnik – legalábbis 1772-ig csakis latin nyelvű előadásokról van mindmáig tudomásunk a kecskeméti rendházat és iskolát illetően...

A piaristák első kecskeméti évtizede; 4 újabb színelőadásuk

1716-ban a piarista iskolában megnyílt az első és a második osztály /classis infima és classis media/. A tanulók

száma ekkor már 118. A második iskoladráma előadása Rosinszky Ambrus nevéhez fűződik /1692-1756/. A darab címe nem maradt fenn; a háztörténeti följegyzés itt is az elsőéhez hasonlóan ez: "Produxit actiunculam".¹⁵ Óvatosnak kell lennünk Rosinszkynek és még számos öt követő tollforgatónak "szerző" elnevezését illetően. Igaza lehet tehát kecskeméti vonatkozásban is a pozitivista irodalomtörténész Császár Elemérnek /1874-1940/, aki éppen a piarista Prónai Antal /1871-1914/ iskoladráma-történeti adattárának publikálásakor így írt, még 1915-ben: "A 'szerző' szót természetesen nem a mai értelemben kell venni: a tanár többnyire csak betanította s előadta a drámát, nem pedig költötte is, hanem vagy egészen készen kapta, vagy legjobb esetben fordította, illetőleg átdolgozta. Teljesen eredeti iskolai drámánk alig egy-kettő van a piaristák között, legföljebb alkalmiak."¹⁷

Ezen 1716. augusztusban játszott előadás után évekig semmi írásos utalás arra, hogy adtak volna elő, vagy legalább megismételték volna ezt vagy az előző nevenincs darabot. Így telik el 9 esztendő. Közben ki kellett költözniük a piaristáknak a plébániai iskolából, mert az épület igen rozoga állapotban volt. Ezért ideiglenesen a helyreállított Mária-társulati ház ebédlőjében tanították az ifjúságot. Szerencsére az új rendház építése már előrehaladott: 1724. november 24-én át is költöztek ide. Az iskola a társház két földszinti szobáját kapta meg, a tanárok pedig az emeletre költöztek fel lakni. 1725-ben megnyilhatott a harmadik osztály /classis syntaxistarum/ is.

Az átköltözés éve igen termékenyítő volt az iskoladrámát illetően. Egyszerre három darabról is van följegyzés, mindháromnak a szerzője Grum Paulin /1704-1741/ piarista.¹⁸ 1724 decemberének elején az *Industria scholastica* c. darabot adatta elő. Mivel a címen kívül semmit nem tudhatunk e darabról, föltételezhető, hogy – magyarrá fordítva – az iskolai szorgalmatosságról, annak eredményéről, jutalmáról szólhatott. 1725 farsangján Grum a *Victoria Bacchanaliá*t mutattatja be diákjaival. Köztudomású, hogy a bacchanália Bacchus görög isten tiszteletére tartott, kicsapongásokkal egybekötött vallásos szertartás, ünnepség; később a szót átvitt értelemben tivornyára, dorbézolásra alkalmazták. Valószínűleg a "Bacchus győzelme" vagy "Győzedelmes bacchanália" megjelölés mögött semmi erkölcsstelenség: se tartalmilag, se a szinpadon. Ne feledjük: farsangi vidám előadásról van szó mindössze! Grum a tanév végén színre vitte a harmadik darabot is: a *Colossus triumphalis*-t, amelyet Koháry Istvánnak ajánlott.¹⁹ Prónai Antal e század elején még tudott egy bizonyos színapszerűséről /programról/, amely e harmadik Grum.darabbal volt kapcsolatos. Ez föltehetően magában foglalta a szindarab argumentumát

/cselekménysummazás/ és talán a szereposztást is. Sajnos, mindeddig nem sikerült nyomára bukkannunk.²⁰ Nagy kár, hogy maga a szöveg se maradt fön­n /miként a többi előadás esetében sem!/. A teljes címből ugyanis /ld. a jegyzetet/ kiderül, hogy témáját a dicsőséges magyar múltból meríti. Magyarul kb. így hangzik: "Diadali­v, melyet – midőn Mohamed megöletik – a gyulafehérváriak Korvin Mátyás király tiszteletére emelnek". Tehát e nagy király jeles tettei bemutatásával kívánta a szerző avagy betanító piarista magyarabbá nevelni diákjait.

Az 1720-as évek vége és a 30-as évek

A sorrendben immár hatodik latin nyelvű iskoladramát 1727-ben adatta elő *Szhorelicky Tóbiás /1701-1776/*.²¹ A darabnak a kor divatja szerint jó hosszú címe van: *Artaxerxes, Paterni cruoris atque Artabaniae ambitionis vir duxque*.²² Mint a címben szereplő nevekről látjuk: tárgyát az ókori történelemből, a perzsák történetéből merítette. Bővebbet – szöveg híján – itt se tudunk; de az is lehet, hogy a tanári lelemény folytán a história-tananyag egyik izgalmas részének dramatizálása ez.

A 7. és a 8. darab szerzője: *Mártony Demeter /1702-1740/*.²³ Az egyik 1727-ből való; történelmi és vallási vonatkozása egyaránt van: *De Sancta Agatha sub Aureliano mortem subeunte*.²⁴ /Magyarul kb.: Szent Agotáról, aki Aurelianus alatt vértanúhalált halt./ A másik Mártony-darab éve: 1728. Ez kifejezetten világtörténelmi tárgyú: *Desperata Victoria vel Antigonus ab Alexandro Potentis Pyrrhi Ducis Filio Triumphatus*.²⁵ Az Antigonus, Pyrrhus és Alexander /Nagy Sándor/ nevek önmagukért beszélnek; és a korabeli nézők számára is izgalmas összecsapás zajlott le bizonyára a szegényes díszletű színpadon is...

15 év elteltével a piaristák lelkes és odaadó munkája nyomán a kecskeméti iskola hírneve egyre növekedett.²⁶ Messze vidékekről sereglettek ide a tanulni vágyó ifjak: a Dunántúlról, a Felvidékről, sőt még Erdélyből is. A kis- és nagykun­sa­gi, jászági magyar fiúkkal együtt német pol­gár­gyerekek, szlovákok, szerbek, dalmátok, horvátok is szorgalmasan látogatták iskolánkat; de akadt köztük bolgár és rutén anyanyelvű is. Hadd jegyezzük meg azonban: a piaristák ekkoriban Kecskeméten is, más városokban is – a rendalapító Kalazanci Szent József szándékának megfelelően – először az elemi népoktatást tűzték ki célul /tehát nagyjából a mai általános iskola megfelelőjét/. A rend iskolái csak lassan nőttek ki gimnáziumokká. Mindenesetre: Kecskeméten a tanulók létszáma – némi hullámozást leszámítva – állandóan növekedett. 1730-ban a rendháztól egy kissé távolabb új épületet emeltek

az iskola számára, és ide költöztek át az ifjúságot.

Mielőtt a következő iskoladráma-előadást említenénk, szóljunk néhány szót a piarista templom ügyéről is! Amikor 1724-ben a rendtagok és diákjaik átjöttek az új rendházba, visszaadták a római katolikus plébániának a Szent Mihály-kápolnát, és csak a Homoki-kápolnába jártak istentiszteletre. Ez azonban messzebb is volt, meg téli időben úgyszólván alkalmatlan volt a misehallgatásra. Epp ezért 1729-ben Demka Sándor házfőnök a rendház alsó folyosóját elzáratta, és kápolnává átalakította. Ez azonban kicsinynek bizonyult az ifjúság, illetve a hívek számára. Szükségesnek látszott, hogy igazi templomot építtessenek. 1729-ben, Szentháromság vasárnapján volt a templom alapkövetétele. 1735-re készült el a templom szentélye a főoltárral. Végre teljesült a piaristák és hívek régi vágya.

Iskoladráma a Piarista-templom fölszentelésekor

A későbbiek folyamán – a 19., sőt a 20. századi kipillantás alkalmával is – még látni fogjuk, hogy a piarista szerzetesrend gyakorlatában, pedagógiai életvitelében mennyire megnyilvánul az iskola és a templom kölcsönössége. Voltaképp erre az 1735. Szentháromság vasárnapi templomszentelésre vezethető vissza az a szokás, hogy egyházi ünnepeket kötnek össze iskolai ünnepi megmozdulásokkal.

A kecskeméti piarista templom szentélyének megáldását ott a helyszínen hittudományi tárgyú diszvizsga előzte meg – nagy nyilvánosság előtt. A templomban ezután az első mise celebrálása következett: ez egyben primiciája volt a fiatal Zákovics Lukácsnak, akiből később itt házfőnök lett. A misét ismét egy iskolai aktus követte: egy szindarab előadása.

A szindarabot az iskola "praefectus"-a, azaz igazgatója, Oszlányi Ferdinánd /1705-1742/ adatta elő diákjaival.²⁷ Címe is az alkalomhoz illő volt: *De Valente sanctissimam Trinitatem negante Ariano impertore.*²⁸ Magyarul: Valens ariánus²⁹ császárról, aki tagadta a Szentháromságot. Egyébként a Szentháromság vasárnapja attól fogva a mai napig a piarista templom ún. búcsúünnepé. A játék színhelyét illetően fönmaradt az a följegyzés, hogy mindez a templom előtti térségen zajlott le.

Figyelemre méltó Szentgyörgyi Andrásnak, a korábban már említett piarista rendtörténésznek éppen ezen esemény kapcsán papírra vetett értékelő summázása: "A kecskemétiiek egy álló esztendeig emlegették, hogy olyan szép napjuk még nem volt. Ezekkel a megnyilvánulásaival az iskola nemcsak pótolta akkoriban a koncert, színház és film művészi élvezetét, hanem aprópénzre váltotta a barokk katolikus

világkép szintézisét, élménnyé tette diák és hallgatóság számára az iskolában tanult keresztény heroizmus eszményeit. ³⁰ Tegyük hozzá: e szintézis egyik összetevőjeként lehetetlen észre nem venni a mindinkább tendenciózussá váló iskoladráma-előadást!

Hosszú csend követi ezt az ünnepélyes alkalmat; a "legközelebbi" előadásról, a sorrendben a tizedikről majd 1751-ben lesz adatunk. Közben ugyanis pestisjárvány tombolt /1738-39/; s talán a gyásznak méltánylandó megnyilatkozása, hogy – az áldozatul esett számos piarista tanár, diák és templomos hívő miatti fájdalomból is – abbamaradtak a játékok. Komédiának nincs helye; a tragédiát maga a korabeli Kecskemét szenvedése, megpróbáltatása jelenti.

*A latin nyelvű piarista iskoladráma fénykora
Kecskeméten: az 1750-es években*

Fénykornak nevezzük ezt az évtizedet, mert nincs az 1715-től 1776-ig terjedő időszakban még egy olyan évtizednyi periódus, amely alatt ily szokatlan bőséggel adtak volna elő iskolai színjátékokat a kecskeméti piaristáknál. Kilenc év leforgása alatt 14 játékról esik említés. A fénykort természetesen csak a számszerűség tekintetében merjük hangoztatni; a színvonal dolgában újra elfogadjuk Tarnai Andornak a latin nyelvű drámák kapcsán való – korábban már idézett – megállapítását. ³¹

A 10. dráma, amelyről említés történik, Cziffkay István /1717-1755/ nevéhez fűződik. ³² Már 1751-et írunk, de még mindig – és jó néhány későbbi iskoladráma esetében is – divatja van a barokkra jellemző cikornyás, hosszú címnek. Ennek a minden bizonnyal történelmi tárgyú előadásnak ti. ez az elnevezése: *Aequa Bilanx, sive Calo-Joannes Catacuzeni inique throne potentis per vindicem Nemesis tela retunders in solium relatus*. A meglehetősen konyhalatira valló szövegezés értelme kb. így adható vissza: "Igazságos Bilanx /kettős mérlegserpenyő/, azaz: Calo-Joannes, aki a trónbitorló Catacuzenus trónjára a bosszuló Nemezisz által – a fegyvereket elhárítva – visszakerül". Csak sajnálhatjuk, hogy a Prónai Antal által e század elején még látott színlap vagy program időközben, a háborúk forgatagában elveszett, megsemmisült sok egyéb hasznos forrással együtt. ³³

1752-ben Koretz Orbán piarista /1725-1808/ ³⁴ két darabot is előadatott. Az egyik – mint Kilián István irodalomtörténész szíves közléséből megtudtam – valószínűleg a bibliából ismert tékozló fiú történetének vándormotívumára épül. Címe ui. ez: *De Landelino ex Juveni optimo pessimo facto*. Kb.: "Landelinusról, aki az igen jó ifjúból a legrosszabbá lett". Még inkább figyelmet érdemlő a másik

Korezt-dráma elnevezése; immár a második olyan a latin nyelvű darabok sorában, amelyik a magyar történelem dicsőséges korából veszi témáját, és a magyarságtudatot is fejleszteni kívánja a játszókban is, a nézőkben is. A nevek önmagukért beszélnek: *De Salamone Rege Hungariae corona exuto a Geysa et Ladislao.* /Salamonról, Magyarország királyáról, akit Géza és László a koronától megfosztott./³⁵ Korezt Orbán nevével még később, újabb két iskoladráma előadatasakor találkozni fogunk.

Megint egy fontos mozzanat az iskola történetét illetően: 1754-ben megnyitották a poétikai és a retorikai osztályt is, és így az intézet most már hatosztályos gimnázium lett. Minden bizonnyal ez a tény lehetett az ösztönző arra – vagy e döntő változás örömeinek tudható be –, hogy ugyanezen 1754-es esztendőből négy latin nyelvű iskoladrámáról maradt főljegyzés. Közülük kettő *Schintall Glycerius* /1723-1782/ nevéhez fűződik.³⁶ Az egyik Plautus-parafrazis, -adaptáció avagy -utánezet lehet, mert a címe: *Poenulus Plautinus* /kb.: Plautusi tréfa/. A másik dráma a történelemből választja témáját: *Antigonus, Macedonum rex, in nece Mithridati inferenda delusus.* /Antigonus, a makedónok királya, aki a Mithridatesz ellen tervezendő gyilkosságban családott./³⁷ Szintén 1754-ben adatja elő *Botka Albert* /1729-1778/³⁸ a sorrendünkben immár 15. latin nyelvű darabot: *De Sancto Ladislao Hungariae Rege adversus Salomonem in se saepius rebellem triumphante* címmel. /Szent László magyar királyról, aki az ellene többször is lázadó Salamon fölött diadalt aratott./³⁹ Ez már a harmadik – s mindeddig utolsó – magyar történelmi témájú mű latin nyelven előadva. Végül e termékeny esztendő negyedik iskoladrámája *Szomy Lajos* /1730-1802/ nevéhez kapcsolódik.⁴⁰ A betanított darab témája a biblia ószövetségi részére – a Birák könyve 11. fejezetére – támaszkodik: *Imprudens Jephthe votum* /Jefte oktan fogadalma/.⁴¹

Szini élményben ugyancsak bővelkedhetett az 1756. esztendő is a kecskeméti piarista iskolában. *Homolay Tádé* /1727-1783/⁴² történelmi tárgyú darabbal kezdi az évet: *De Gilimere, Vandalorum rege* /Gilimerről, a vandálok királyáról/.⁴³ Őt követi *Emmerich Vince* /1720-1759/⁴⁴ antik, mitológiai témaválasztású darabjával, ún. "actio allegoricá"-val: *Juppiter oboedientiam Palladi Juventutem Regni sui scribit heredem, reluctantem varie coerct.*⁴⁵ Magyarul nagyjából ezt jelenti: "Juppiter a Pallasnak engedelmeskedő ifjúságot országának örökösévé teszi; amikor tiltakoznak, ezt különféleképp hárítja el". Es szintén 1756-ból való a *Kuriss Ádám* /1732-1794/⁴⁶ betanításában előadott történelmi vonatkozású iskoladráma: *De Hermenegildo, Leovigildi, Gothorum regis filio* /Hermenegildről, Leovigildnak, a gótok királyának fiáról/.⁴⁷

1757-ben két újabb iskoladráma-előadásról maradt főljegyzés. A latin nyelvű kecskeméti darabok sorában éppen huszadikat Szeless Bálintnak /1722-1760/ köszönhetjük.⁴⁸ A dráma címe: *De Corbulo Senae sub titulo: Fraus et dolus nemini patrocinantur* /Az öreg Corbulusról, ezen cím alatt: a család és a csel senkinek sem kedvez/.⁴⁹ Ugyanebben az évben a főntebb már említett *Homolay Tádé* ismét adatott elő darabot, történelmi témát dolgozva fel: *De Augusto Caesare et Caracotta praedone publico* /Augustus Caesarról és Caracotta nyilvános rablóról/.⁵⁰

Időközben a régi, 1730-as iskolaépület rozogasága miatt újabb építkezés vált szükségessé. 1758-ban Rákóczy Miklós házfőnök és igazgató egyrészt rendbe hozatta a régi iskola-épületet, másrészt új épületrészt húzatott a poétikai és a retorikai osztály számára. Ez lett aztán az ún. piarista konviktus, amely 1938-ig állt a piaristák telkének azon szögletén, ahol jelenleg is Erdősi Imre emléktábláját olvashatjuk.⁵¹ Még ebben az évben, tehát 1758-ban a már korábban két mű kapcsán is említett *Korecz Orbán* újból tollat ragad, és bibliai tárgyú – a Királyok II. könyvének 1. fejezetében olvasható történetet feldolgozó – szindarabot adat elő immár az új épületben vagy legalábbis /jó idő esetén/ előtte: *Amalecita, qui delata ad Davidem Saulis corona occisus est, quod spe praemii a se Saulem interemptum mentiretur* /Az amalekita férfiú, akit – midőn David már megszerezte Saul koronáját – megöltek, mert jutalom reményében azt hazudta, hogy ő ölte meg Sault/.⁵² A következő esztendőben ugyancsak ő a betanító. Az újmű: *Megabasi arrogancia* /Megabasius gögje/.⁵³

A latin nyelvű előadások föltehetően utolsó évtizede

1762-ben Kecskeméten találjuk az első olyan jelesebb piarista drámaíró, akiről a Magyar Irodalmi Lexikon is szépen megemlékezik⁵⁴: *Horányi Elek* /1736-1809/.⁵⁵ Prónai Antal azonban kiderítette, hogy az általa ez évben előadatott két dráma egyikének sem ő a szerzője, hanem egy *Claus Antal* nevű jezsuita. A darabok címe: *Themistocles*, illetve *Stilico*.⁵⁶ Ez az utóbbi immár a 25. a latin nyelven előadott kecskeméti darabok sorában.

Jó tollú vagy legalábbis jó dramaturgiai érzékű betanító lehetett az a *Karaba Agoston*,⁵⁷ nevű piarista /1731-1802/, aki ittletének egyetlen tanévnvi ideje alatt 3 szindarabbal is megörvendeztette diákjait és a nézőközönséget. 1766-ban két darab is szerepel neve mellett a főljegyzésekben: egy nyilván farsangi bohózat, amelynek a címe *Plautina una in Bacchi feriis* /Egy plautusi darab Bacchus ünnepén/, valamint egy *Actio oratoria* megnevezésű előadás.⁵⁸ Ez

utóbbiról azonban – szöveg híján – nehéz eldönteni: szónoki, ékesszóló darab-e, vagy imádságos, ajtatos, vagyis vallási témájú. Az 1767-es Karaba-féle bemutató címében még utoljára megcsodálhatjuk a barokkos cikornyát vagy mindent-közölni-vágyást: *Poema Bucolicum, in 14 Idyllia distributum, in quo sub allegoria Daphnidis pro patriae suae Arcadiae peste laborantis salute immolati, Christus Dominus mundi redemptor est adumbratus.*⁵⁰ Az antikvitás és a vallási tematika keveredésére valló cím magyarul nagyjából így hangzik: "14 idillre osztott pásztorvers, amelyben Daphnis megszemélyesítésében, aki pestis sújtotta hazája, Arkádia üdvéért magát föláldozta, az Úr Jézus mint a világ megváltója rejtőzik".

1772-ben már Simai Kristóf magyar nyelvű *Mesterséges ravaszg*-ának tapsolhatott a hálás kecskeméti közönség. Erről azonban majd tanulmányunk második részében lesz szó. Talán még latin nyelvű volt az a két előadás, amelyet 1775-ben adtak elő a piarista iskola diákjai. A tanulók katalógusát és anyakönyvét tartalmazó *Liber Studiosorum* egyiknek sem hozza a címét, csupán a szerzőt nevezi meg és a "produxit" [előad/at/] jelentésű igét használja vele kapcsolatban. Csulik Alajos /1744-1820/⁵⁰ egy vigjátékot rendezett: "*Actionem comicam produxit, cui argumentum praebuit Juven. Sat. 14. Velocius et citius nos corrumpunt exempla domestica vitiorum ... etc.*" /Komikus színpadi játékot adott elő, melynek tárgyát Juvenalis 14. szatirája nyújtotta: "Hamarabb és gyorsabban megrontanak bennünket a bűnnek család példái ... stb."⁵¹ Még ugyanebben az esztendőben Szauer Ambrus /1743-1818/⁵² "produxit actionem tragicam" /tragikus darabot adott elő/⁵³.

A magyar piarista rendtartomány valamennyi iskoladrámáját 1778-ig nyomon követő Prónai Antal az 1776-os évvel kapcsolatban még két Csulik- és egy Szauer-darabot említ. Szauernek Plautus-átdolgozásáról biztosan tudjuk, hogy magyar nyelvű, épp ezért a tanulmány második részében részletesebben is foglalkozunk vele. Nincs kizárva, hogy a két Csulik-darab – latin címe ellenére is – ugyancsak magyar nyelvű. Ez esetben a főtebb "actio tragica"-ként említett Szauer-dráma a latin nyelvűek közt sorrendben a legutolsó, mégpedig kereken a 30.

Lehet, hogy volt egy-két latin nyelvű darab, amelyet az előadás alkalmával esetleg elfelejtettek följegyezni. Kissé erre gyanakodhatunk olyankor, amikor látjuk: egyes években ugyanaz a szerző vagy betanító két, sőt három drámát is előadatott. Legtöbb piarista tanár azonban csak "egyműves"-nek tűnik. Hátha mégse egyművesek ők sem ... Lehet aztán az is, hogy – elvétele – még 1778 után is volt egy-két latin játék: a magyar nyelv eluralkodása ellenére egy kissé "nosztalgia"-jelleggel. Ezen tünődések azonban már inkább csak szubjektív vélekedések, találgatások. Legjobb, ha

maradunk a 30-as számnál. Szép, elismerésre méltó ez az igyekezet e kerek szám tükrében is: az 1715-ös alapítástól 1775-ig terjedő kerek hatvan évet tekintve minden két évre átlagosan egy iskoladráma esik a kecskeméti piarista színpadon. Az "oskolás deákok próbálgatása"⁶⁴ végül is – még ha szegényesen is – hozzájárult a szellemiség dolgában is följobb emelkedni vágyó Kecskemét mezőváros kultúrszomjának kielégítéséhez.

Általános megjegyzések az I. korszak kapcsán

Amikor a piaristák megtelepedtek városunkban, az iskola-dráma művelése terén magyarországi méretekben nézve még a jezsuitaké volt a vezetőszerep. E két szerzetesrend "dramaturgiá"-jának akadt egyező, de akadt számos különböző vonása is.

Azt néztük mindeddig, hogy ebben az első időszakban a piaristák is *latinul* írták darabjaikat. Ők is – hasonlóan a jezsuitákhoz, a többi szerzetesrendhez, sőt a protestánsokhoz – általában kerültek a szerelem, a házasság témáját, és darabjikkól szigorúan kiiktatták a női szereplőket. Ezt a jelenséget avagy stílári fogást nevezzük *defeminizációnak*.⁶⁵ A piarista szerzők legtöbb drámája – miként a fenti 30-nak már a címéből vagy a rájuk való utalásból meggyőzően kitűnik – történelmi vagy vallási vonatkozású, éppúgy, mint a jezsuita drámák.

A piaristák tehát színdarabjaik írása vagy legalábbis témamegválasztása alkalmával utánozták a jezsuita auktorokat. De nem is lehetett volna ez másképp! A 17. század végére hazánkban a jóval korábban alapított s ezért sokkalta hamarabb megtelepülő jezsuiták színlelőadásai elfogadott, irányadó nevelési tényezővé váltak. Számos, később majd a piarista rendbe lépő fiatalember még a jezsuita iskolában kezdte tanulmányait. Látni fogjuk ezt például Simai Kristóf esetében. Drámaköltői vénát, szcenikai-dramaturgiai-rendezői ambíciót olykor sokuk érezhetett; számos becsvágyó és később talán kiteljesedő egyéniség is akadt köztük. Onálló piarista dráma- vagy dramaturgiai stílus kialakításáról és egységes – minden renkháza egyformán érvényesíthető – alkalmazásról egyelőre, sőt hosszú-hosszú évtizedeken át szó sem lehetett. Eleve a közizlés ellen vétettek volna a piaristák, vagy – igaz, Kecskeméten nem, mert itt nem volt jezsuita hagyomány, de több más helyen minden bizonnyal – egyenesen a tanítás lehetőségétől fosztották volna meg magukat, ha mást nyújtanak, mint a jezsuiták, vagy ha mellőzték volna a komédiák bemutatását is.

Ugyanakkor azonban létrejöttek bizonyos eltérések is. Erdemes ezekre is fölfigyelnünk, hiszen a 18. századi

Kecskemét is ilyen szcenikai-dramaturgiai tényezők és megoldások eredményeképp élvezhette a piarista színpad nyújtotta szomorú- vagy vigjátékokat. Az előadások közönségének összevetését majd a második rész summázásakor végem el. Egy lényeges különbség azonban már e latin nyelvű korszakban is megfigyelhető.

A piaristák – szemben a jezsuitákkal – kerülték a pompát. Annak, hogy ez így volt, természetesen anyagi oka is lehetett. Mégis a legfőbb magyarázat rendtörténeti vonatkozású. A rendalapító Kalazanci Szent József ui. voltaképp ellenezte az iskolai színjátékokat. Ugy vélte ugyanis, hogy azok károsan hatnak az ifjúság nevelésére, ráadásul elvonják a tanulástól. Kalazancius életének avatott tollú írója, Balanyi György /1886-1963/ piarista egyház-történész a róla írt monográfiájában joggal állapíthatta meg: "Az élet azonban itt is erősebbnek bizonyult az elméletnél. A divat és a jötevők kegyének keresése, Kalazancius minden idegenkedése ellenére, idővel a piarista iskolákban is szokásba hozták az iskoladramák előadását. És pedig először, úgy látszik, Csehországban ... 1639-ben és 1640-ben."⁶⁷ Az első sikerek természetesen továbbfolytatásra ösztönöztek. A teljes tilalom fenntartása mindig nagyobb nehézségbe ütközött. Az 1637. évi egyetemes káptalan úgy akarta megkerülni a nehézséget, hogy az előadások engedélyezését a generális⁶⁸, illetve a provinciális⁶⁹ tetszésétől tette függővé. Kalazancius egy újabb káptalanon ismét kimondatta, hogy a piarista iskolák növendékei sem piarista házakban, sem egyebütt nem szerepelhetnek színi előadásokon.⁷⁰ De hiába: a haladó idő és a korszellem hamarosan túltette magát minden korlátozáson. Mármost ami a pompát, a diszletet illeti: a piarista tanárok, ha már engedtek a kor kívánalmának, legalább annyiban igyekeztek teljesíteni alapítójuk óhaját, hogy rendszerint egyszerűbb darabokat írtak, vagy – hogy Kecskemét dolgában óvatosak legyünk – tanítottak és mutattattak be.

Meg kell még jegyeznünk itt azt is: a piaristák – annak ellenére, hogy a barokk hatását /cikornyás címek, drámastruktúra stb./ nem kerülhették el ők sem – egyszerűbb, követlenebb modort vittek a drámairásba.

A két rend, vagyis a jezsuiták és a piaristák dramaturgiai és drámairói útja a jezsuiták 1773-as feloszlataiság együtt fut. A most említett sajátosságok – immáron kifejezetten piarista vonatkozásban, de természetesen Kecskeméten is! – érvényesek lesznek az alább vázolandó második korszakra, a magyar nyelvű drámáéra is.

18. század - 2. Magyar nyelvű iskoladrámák

A piarista iskoladráma megmagyarosodása

A hazai iskoladrámnak a protestáns színjátszás jóvoltából voltak ugyan magyar nyelvű és világias hagyományai, a rendi-jezsuita barokk uralma idején ezek az értékes kezdeményezések azonban teljesen elsorvadtak. Újabb fejlődés kiindulópontja volt tehát a század első felében virágzó, erősen vallásos-morális célzatú és egyelőre még latin nyelvű iskoladráma. Ennek megújulása és elmagyarosodása jelenthette a magyar dráma történetének elkésett újrakezdését. A vezető szerepet ebben a munkában az a két szerzetesrend játszotta, amely az előző periodusban a latin iskoladrámát felvirágoztatta. De míg akkor a jezsuiták hegemoniája érvényesült, addig most a piaristák kerültek az élre; a jezsuiták feloszlata után pedig ők vezették tovább az iskoladrámát a világi színház kapujáig.⁷¹

1721-ben a magyar piarista rendtartomány különvált a lengyeltől, és megkezdte önálló életét. Számos magyar ifjú lépett tagjai közé, s ezáltal szorosabb lett a kötelék a rend és a magyar társadalom között. Megtelepedtek tehát a nagyobb városokban, nemcsak a nemességgel kerültek állandó érintkezésbe, hanem a nép életét is egyre jobban megismerték. Látták és átérezték a nemzet bajait. Mint lelkipásztorok /nagyreszt fölszentelt papok/ fogékonyvá váltak az egyszerű ember lelki gondja-baja iránt; mint tanítók-nevelők fogékonyvá a szellemi szükségletek iránt is. Nekünk hivatásunk, hogy ingyen és főként szegényeket tanítsuk - hangoztatták a korabeli piaristák.

A 18. századi piarista tanárok a kor igényeinek megfelelően, színvonalas oktatói-pedagógiai tevékenységükkel a rájuk bízott szegényebb diákokat is lelkileg- szellemileg magasabb szintre kívánták emelni. "Ők olyan embereket tanítanak - hívja föl rá a figyelmünket a piarista rendtörténettel behatóan foglalkozó dr. Jelenits István a már idézett írásában - , akiknek számára nemcsak társaságbeli szükséglet vagy nemes passzió a műveltség, hanem tudásukból akarnak majd megélni. Ezért friss és gyakorlati irányú a rend szellemi tájékozódása. A negyvenes /1740-es - HJ/ évektől kezdve rendszeresen küldik külföldre tehetségesebb fiataljaikat. Róma, Pisa, Firenze nemcsak tanulmányokat jelentett a fiatal piaristák számára, hanem természet-tudományos iskolát is, tájékozódást a modern bölcséletben, nyelvismeretben, valóban korszerű műveltséget. Ebből a szellemi tájékozódást a század második felében vagy vége felé önkéntelenül és elemi erővel nő majd ki az anyanyelvűség igénye - színjátszásban, a matematika és a filozófia

tanításában és a költészetben egyaránt. Ez az elkötelezettség kapcsolja a rendet a kibontakozó felvilágosodáshoz is.⁷²

A külföldön tanuló művelt piaristák /Bajtai Antal, a Görver-fivérek, Kácsor Keresztély és mások/ hazatérvén valóban azon fáradoztak, hogy kinn szerzett tapasztalataik nyomán az elmaradott magyar hazát felvirágoztassák. Ezt egyrészt az iskolai oktatásban /tehát elsődleges munkaterületükön/, másrészt az irodalom és a tudomány terén végzett működésükkel valósították meg. A piarista rend írói /itt most nem a színműírókra, hanem főként a tudományos, pedagógiai vagy épp a hittudományos művek alkotóira gondolok/ latin nyelven írott könyvekben is a magyar nemzet kérdései iránt érdeklődtek. A rend tagjaiban így aztán csakhamar felébredt a magyar nyelv művelésének kötelességérzete is. A rend magyar tartományának vezetői a magyar nyelvű iskolai oktatásért szálltak sikra.

A 18. század derekától kezdve számos piarista szerzetestanárt sorolhatnánk fel a magyar műveltség, a magyar nyelv és irodalom lelkes bajnokaként. Országos tekintéllyé lesz pl. Dugonics András /1740-1818/ matematikusként, nyelvészként vagy akár gyakorló irodalmárként is. Hasonlóképpen két másik piarista tanár, aki Kecskeméten is működött. Erdemes idéznünk Orosz László "Kecskemét kis irodalomtörténet"-ét velük kapcsolatban: "A kecskeméti piarista gimnáziumban volt tanár 1762-ben Horányi Elek /1736-1809/⁷³, a magyar irodalomtörténet-írás egyik úttörője; ugyancsak itt tanárkodott 1771-ben Révai Miklós /1750-1807/, a magyar nyelvtudomány egyik legnagyobb alakja, a kor jeles költője. Am mindketten pályakezdő fiatalembereként s csak rövid ideig éltek városunkban, későbbi tudományos és irodalmi műveikben itteni hatás nyomait keresni lehetetlen."⁷⁴

A piaristák hazafias szelleme magával hozta az iskoladrámák magyarosodását is. Eleinte csak elvétve bukkant föl egy-egy magyar szindarab. A piarista rendnek ilyen vonatkozásban mindmég legtekintélyesebb kutatója, Prónai Antal "magyar nyelvű műsört már 1726-ból tud felmutatni. Ebből magyar nyelvű előadásra is próbál következtetni, ami azonban valószínűtlen. Nem is ez az első magyar nyelvű színelőadás, mert már 1668-ból is ismerünk jezsuita érredetű, magyar nyelven írt színelőadást."⁷⁵

Kecskeméti vonatkozásban, általánosabb kipillantás dolgában érdemes Joós Ferenc /1890-1981/ úttörő jelentőségű összegző munkájához fordulni. "A vándorszínésztől az állami színházig" címmel megírta "Kecskemét színészetének krónikájá"-t.⁷⁶ Ő maga is visszaült egy későbbi írásában arra, hogy adatai "Kecskemét színészetének regmútjáiig nyúlnak vissza, és kiterjedtek a misztériumjátékokra, iskoladrámákra" is.⁷⁷

Tanulmányomnak e második részében nem kívánok, sőt nem is tudok különösebbet hozzátenni Joós Ferenc nagybecsű, kutatásokon is alapuló művéhez. Más oldalról kívánom megközelíteni a kecskeméti piaristák magyar nyelvű szindarab-írását: az első itteni magyar előadás, illetve szerzője, Simai Kristóf tükrében.

Az előző részben szükségszerűen leegyszerűsített – azaz: az előadások címére és betanítóira koncentráló – módszert alkalmaztam, hiszen a darabok szövege /tudomásunk szerint/ nem maradt fenn. Ezen eljárással szemben a továbbiakban részletesebb, olykor elemzésnek is mondható képet adok a Mesterséges ravaszság c. Simai-darabról: keletkezéstörténet, struktúra és a mostanra már kialakuló "piarista stílus" szempontjából. Egy bizonyos ponton fölhasználom a korábbi kutatásaim eredményeként íródott *Comoedia satis lepida* c. egyetemi szakdolgozatom⁷⁸ néhány fontosabb bekezdését. Több vonatkozásban viszont alapvető forrásmunkám Balázs Gergely /1947- / piarista tanár kollégám ugyancsak egyetemi szakdolgozatként benyújtott monográfiája: *A 18. század iskoladrámáinak dramaturgiája. Simai Kristóf élete és művei tükrében.*⁷⁹ Minthogy tulajdonképpen mind a két szakdolgozat kölcsönös konzultálások eredményeként jött létre, tanár rendtársam készséggel adott engedélyt az ő gondolatlanak hasznosítására – a részletek bővítése, a szempontok átcsoportosítása és egy-két újabb adat felderítése mellett. Önzetlen közreműködését köszönöm, baráti gesztusként kezelem.⁸⁰

*Az első magyar nyelvű iskoladráma létrejöttének
feltételei a kecskeméti piarista iskolában*

Egyrészt kellett egy iskola a maga iskolarendszerével. Tudjuk, a tanítás nyelve sokáig a latin volt. Ugyanakkor viszont a kecskeméti piarista iskola – szerencsés fekvésénél fogva – úgyszólván szinmagyar környezetben a magyarosításnak egyik legjelentősebb tényezője lett. Maga a piarista rendi vezetőség ide rendelte a bölcséleti és a teológiai tanfolyamot végző papnövendékeket, hogy a magyar nyelvet minél jobban megtanulják. Ugyancsak ebből a megfontolásból helyezték városunkba a második újoncnevelő intézetet /az ún. noviciátust/, ez 1731-től 1849-ig működött Kecskeméten. Megemlítem még, hogy Kecskeméten a piarista rendtartomány főnökének a székhelye is volt 1730-tól 1732-ig.⁸¹

A kecskeméti piaristák is, miként a magyarországi rendtartomány ekkor már meglévő több más iskolája is, a magyar nyelvet Córver János rendfőnök "Methodus"-a alapján 1758-tól kezdve már kötelezően tanították. A tartomány főnöke ezt az új tanulmányi elgondolást vázoló leíratot

1757. június 12-én valamennyi piarista kollégimnak megküldte. Erdemes néhány sort - fordításban - idézni e fontos, sőt korszakalkotó okmány szövegéből:

"Bár a latin iskolának kétségkívül a latin nyelv el-sajátíttatása a célja, mindamellett illetlen, sőt gyalázatos dolog volna miatta a hazai nyelvet elhanyagolni. Hiszen a közélet minden vonatkozásában, az egyházi és világi hivatalokban csakis ezt a nyelvet használhatjuk. Es mégis hányan vannak, akik alaposan értik? Eppen ezért a legalsó osztálytól kezdve a retorikáig bezárólag a magyar nyelvet ugyanolyan szorgalommal és módszerrel kell tanítani, mint a latint. De rajta kell lennünk, hogy nyelvünk géniusza és sajátlagos természete tanítás közben csorbát ne szenvedjen."⁸²

A piaristák városunkban is alkalmazkodtak tanításukban a gyakorlati élethez. Már jóval a Ratio educationis /1777/ előtt az íráson kívül a hittant, a latin és a német nyelvet, majd a földrajzot, a görögöt, a római és a hazai történelmet rendes tárgyként tanították. Ezek közül különösen a hittani és a történelmi ismeretek elmélyítésére voltak igen hasznosak az e témákkal kapcsolatos - és az előző fejezetben felsorakoztatott - latin nyelvű iskoladrámák. A magyar nyelvű dráma azonban még jó ideig váratott magára a kecskeméti piaristáknál. Kellott hozzá az iskola mellett a másik elengedhetetlen feltétel: jelenjen meg végre a kegyesatyák közt egy olyan izig-végig magyar ember, aki tud és mer szakítani az addig kötelezően divatozó konyhalatin nyelvezetű darabokkal, és akinek e merész, radikális változtatáshoz fedezete is van, ti.: már nem "elsőkönyves" magyar szerzőként érkezik városunkba. 1772-ig kellett várni. Es jött végre Simai Kristóf.

*Simai életútja a jezsuita iskolapadtól
a kecskeméti piarista katedráig*

A jeles piarista drámaszerző 1744. november 8-án született Rév-Komáromban.⁸³ Iskoláit a polgár város jezsuita intézetében végezte. Itt kötött életre szóló barátságot későbbi rendtársával, az ugyancsak neves drámairóval, *Benyák Bernáttal* /1745-1829/. *Benyákról* már eddig is tudtuk, hogy itt kezdte el a drámairói tevékenységet.⁸⁴ Valószínű, hogy *Simai Kristóf* is részt vett az előadásokon.⁸⁵ 1765-ben *Benyák* után *Simai* is belépett a piarista rendbe. A privigyei noviciusmester, *Kácsor Keresztély* kétségkívül hatással volt az ifjú *Simaira*, mert ő maga is irt farsangi vigjátékokat, és növendékeit is ilyenféle munkára buzdította. *Simai* azonban a piarista módra való szindarabíráásra igazából *Nyitrán* tartózkodásakor /1770-71/ kapta az ösztönzést.

Jóllehet *Dugonics András* is Nyitrán kezdte pályáját, és utat mutatott *Simai Kristófnak* a színműírás terén: a döntő befolyás mégis *Pállya István /1740-1802/* nevéhez fűződik. E kiváló piarista pap, későbbi rendfőnök *Simai Nyitrára* kerülése idején már maga mögött tudott két nem is oly rossz művet: a "*Pazarlay és Szűkmarkosy*"-t, illetve a "*Ravaszy és Szerencsés*"-t. Teológiai igazgató lévén ő van ott legtovább: keze alatt megforduló növedékei – lényegében egy-két évvel fiatalabb kortársai, utóbb barátai – csupán 2-3 évet töltenek Nyitrán. Teológiai tanulmányok mellett azonban irodalmi működésről, sőt együttműködésről is eshetett szó. Feltételezhetjük, hogy *Pállya* körül valódi kulturális kör, írói és dramaturgiai társaság alakult ki. /Ez azonban, sajnos, feltételezés marad, mert a nyitrai *Historia Domus /háztörténet/* igen szűkszavú. Sajnálattunkra egy latin nyelvű bejegyzés tudtul adja, hogy az 1769 és 1772 közti időszakról a megemlékezés elmulasztott./

Feltételezhető továbbá, hogy konkrétan *Pállya* és *Simai* közt nemcsak baráti-rendtársi kapcsolat volt, hanem intenzív irodalmi együttműködés is. Es már természetesen mindez magyar nyelven. Készülő munkáikat mindig megmutatták egymásnak; terveiket, haladásukat rendszeresen megbeszélték. Igazi, céltudatos harcostársakká váltak a Nyitrán együtt töltött 2 év során a magyarosodásért vívott irodalmi megmozdulásban. Rivalizáció nem lehetett közöttük. Jóllehet összekötő kapocs volt a latinitásuk /*Plautus*-szakértők és -adaptálók mindketten/; megvolt a lényeges eltérésük is. *Pállya István* zömmel inkább a német vagy dán /*Gottsched*, *Pitschel*, *Holberg*/ művek felé orientálódott. *Simai* viszont, aki ekkorra már a német mellett a francia nyelvet is elsajátította, *Molière*-re helyezte a fő hangsúlyt.

Legelső – szorosan *Molière* szövege nyomán haladó műve – túlnyomórészt fordítás: a "*Les fourberies de Scapin*" átültetése magyar nyelvre. Tartalma röviden ez: *Mig Argantes* és *Gerontes* utaznak, fiaik gonosz inasaik közreműködésével élik világukat és eladósodnak. Megjönnek az apák, van rémület! Hogy az adósságukat kifizethessék, az inasok magukra vállalják a pénz megszerzését. *Argantes*re áruhában ráijesztenek, s az fizet is. *Gerontest* hazugsággal fonja be inasa, hogy ti. fia fogságban van egy török hajóján, s a pénz váltságdíjra kell. Az öreg fősvény, nem fizet; az inasa azonban bosszút áll rajta: elhitei vele, hogy halálra keresik, zsákba bújtatja s jól meggyötri. Kisül a turpisság, de az apák megbocsájtanak fiaiknak, sőt a bajok fő szerzőjének is, mikor sebesülten odahozzák.⁸⁶ Szövegtani vizsgálataim során az 1970-es évek elején arra a következtetésre jutottam, hogy e *Prónai Antal* által még ismeretlen szerzőjű alkotásnak tartott⁸⁷ iskoladrámának csakis *Simai* lehet az írója. Mindez azonban egy külön fejezetet érdemel.

A Comoedia satis lepida mint Simai első műve

A Selmecbányán, a volt piarista rendház könyvtárában őrzött kéziratban a *Comoedia satis lepida* fölírat található. Maga a kézirat másolat: határozottan szépnek minősíthető, szinte javításmentes íráskép jellemzi. Nem úgy, mint Simainak ugyancsak Selmecen található "Váratlan vendég"-kézirátát /ez a 2. műve/, amely tele van áthúzásokkal, marginális jegyzetekkel, alá- és föléjavítgatásokkal. Egy bizonyos: a Scapin-szöveg másolója nem Simai Kristóf. Jellegzetes kézírása többek közt az imént említett "Váratlan vendég" lapjain látható.

A szöveg másolat jellege nem okozott különösebb nehézséget. Nyelvezete, beszédmodora ui. megfelel a 18. század második felében beszélt magyar nyelvnek. Írásmódja, helyesírása is arról tanúskodik, hogy ebből az időből való. Az *ypszilon-jotta* kérdést vizsgálva azok a kritikus helyek érdekeltek, ahol -d, -l, -n és -t után követezik a -j. Az y-os írás /pl.: erigy, fély, mennyetek, ágazattyát/ és a j-s használat aránya 109:74. Tehát bizonyos nyelvtörténeti birkózás már észlelhető, de egyelőre még az archaikusabb y-os, ún. "katolikus helyesírás" dominál, megerősítve a szöveg keletkezési idejére vonatkozó feltevéseinket.

Jezsuita vagy piarista stílus jellemző-e erre a szövegre? A vele való összevetésre két jellegzetesen jezsuita iskoladrámát – egy komolyabbat és egy meglehetősen könnyebb hangvételűt – szemeltem ki. Ezek: az 1767-ből való Ptolomaeus, amelynek kivételesen a szerzőjét is ismerjük: Illyei János, valamint a Fenhéjázó és maga sorsával meg nem elégedő embernek bolondja /1769/ c. darabot. Mindkét jezsuita iskoladráma – amint a jezsuita művek általában – tartózkodó, mérsékelt humorú, túlságosan szolid, sőt prűd! Ezzel szemben a Scapin-átültetés homlokegyenest más: nyersebb, szabadszájú, olykor a drasztikum határát súrolja.

A szerzőt célszerűnek látszott most már a jelentősebb piarista drámaírók közt keresni. Mindjárt a frazeológiai egységek /főként a szólások, bölcs gondolatok, humoros kifejezések/ használatát mint a korabeli iskoladráma úgyszólván legjellemzőbb stílusvonását vettem szemügyre és tettem összehasonlító stilisztikai vizsgálat tárgyává. E tekintetben Scapin-átültetésünket Pállya István Pazarlay és Szűkmarkosy-jával /1767/, Benyák Bernát Joas-sával /1770/ és Simai Kristóf Mesterséges ravaszság-ával /1772/ vettem össze. A frázisok számszerűségét nézve: Pállya és Benyák műve messze lemarad Simaié mögött. Joggal vélhettem feltűnőnek a frazeológiai egységek gyakoriságát mind a Scapin-átültetésben, mint pedig a Mesterséges ravaszságban. Találomra való lapozgatással is rögtön szemet szúr, hogy bizonyos szólások, mondások, fordulatok – nemegyszer mint

kizárólagosan egyéni hapax legomenonok – mindkét műben előfordulnak.

Simai Kristófról már régóta tudjuk, hogy a Mesterséges ravaszsgot a "Les fourberies de Scapin" nyomán készítette – szinte a felismerhetetlenségig átdolgozva, magyarítva. E Scapin-átültetés kézirat-másolata is voltaképp Simai hagyatékából került elő Selmezbányán! Mindez azonban még önmagában kevés lett volna ahhoz, hogy megnyugtatóan szóljon Simai szerzősége mellett. És nem utolsósorban: a Comoedia satis lepida szöveganyagához beható tanulmányozás végett az 1970-es évekig senki nem nyúlt. Ezt a mulasztást kívánta pótolni a szakdolgozatom.

Kombinált összehasonlító textológiai vizsgálatra vállalkoztam. A szövegösszevetés művelete 3 lépésből állt:

1. Scapin-átültetés : Molière szövege /Karinthy Ferenc fordítása segítségével/
2. Molière szövege : Mesterséges ravaszsg
3. Scapin-átültetés : Mesterséges ravaszsg

A Scapin-szöveg és a Váratlan vendég összevetését nem tartottam lényegbevágóan szükségesnek. A Váratlan vendég – bár önálló Simai-műnek tekintjük – csupán előmunkálata, munkavázlata a Mesterséges ravaszsgnak. Szókincse, frazeológiája is szinte sorról sorra megegyezést mutat a Mesterséges ravaszsgával. Célszerűnek látszott tehát, hogy a nyomtatásban is megjelent /1775/ végső szöveggel – a Mesterséges ravaszsg c. Simai-darabbal – hasonlítsam össze a Comoedia satis lepida szövegét.

A vizsgálat első lépése a darab strukturális beosztására irányult. Mint kiderült: a Scapin-átültetés meghagyta az alapul szolgáló Molière-szöveg variánsának 3 felvonásra való fölosztását; csupán a jelenetek számát változtatta meg:

	Les fourberies...	:	Scapin-átültetés
I. felvonás	5	:	7
II. felvonás	8	:	12
III. felvonás	13	:	11

A második lépést Gragger Róbert /1887–1926/ irodalomtörténész már elvégezte⁹⁸. A "Les fourberies de Scapin" és a Mesterséges ravaszsg párhuzamos megközelítésénél ő a tematikai egybevételekre helyezett nagy súlyt. Alapos munkájához különösebb hozzátennivalóm már nem volt. Számos figyelemfelhívó eredménye kétségkívül fontos közvetítő láncszem a 3. lépcső felé.

A harmadik lépés volt az én tulajdonképpeni főadatam. A Comoedia satis lepida szövegének és a Mesterséges ravaszsgának az összevetésénél a frazeológia és a tematika egyaránt fontos szerepet töltött be vizsgálataimban.

Végezetül táblázatok és grafikonok segítségével megkíséreltem a 3 lépcső eredményeinek egyeztetését. A tanúság ez volt: igenis, van köze egymáshoz a Scapin-

átültetés-nek és a Mesterséges ravaszsnak. Az azonos-szerzőség meggyőző kimondásához azonban a talált bőséges egyezések ereje nem volt egyforma. Ezért rendszereznem kellett a számitásba vehető szövegeadatokat. Az erősödés sorrendjében kialakult egy bizonyítási skála, amelynek a csúcst jelentő ún. "koronaérvek" már nyilvánvalóvá tették: a Comoedia satis levida szövegének szerzője azonos a Mesterséges ravaszságéval, azaz: Simai Kristóf.

a) *III. fokú bizonyítékok: 1:1 arányú szórványegyezések*

Itt olyan frazeológiai egységek, kifejezések említhetők, amelyek 1-1 alkalommal fekbukkantak mind a Scapin-átültetés, mind pedig a Mesterséges ravaszság szövegében. Ezek azonban csak a legcsekélyebb bizonyító erővel bírnak, hiszen az 1:1 típusú példák esetében még sem szöveg hely szerinti, sem pedig tematikai egybevágásról nem beszélhetünk. Simai spontán odavetett frázisokkal élt jónéhány helyen az egyik műben is meg a másikban is. Kedvenc kifejezései így akaratlanul is előkerültek mind a kettőben.

b) *II. fokú bizonyítékok: 2:2 arányú szórványegyezések*

Lényege: az egyik munkában egymástól nem messze – többnyire még ugyanazon az oldalon – két különböző frazeológiai egység található, és ezek ugyancsak egymás közeli társaságában a másik műnek általában azonos lapján is előfordulnak /néha esetleg fordított sorrendben/. Szemben az 1:1 típus spontaneitásával: itt már Simainak a tudatos munkamódszerét kell sejttenünk. A kérdéses 2-2 frázist tartalmazó jelenetek tematikailag nézve még itt sincsenek összefüggésben. /Amint az 1:1 arányú megfelelésnek tematikai viszonya is esetleges volt./

c) *I. fokú bizonyítékok: döntő példák a tematika és a frazeológiai azonosság együttes jelentkezésére*

Arra már Gragger Róbert felhívta a figyelmet⁸⁰, hogy a Mesterséges ravaszság utolsó 2 – de még inkább az utolsó – jelenete feltűnő egyezéseket mutat a "Les fourberies de Scapin" ugyancsak 2 befejező jelentésével. Vizsgálatának eredményét tovább bővítettem a Comoedia satis levida szintén utolsó 2 jelenetével való összevetéssel. Igaz, e végső oldalak mintha hijával lennének a szólásoknak, közmondásoknak. Itt a szerényebb lexika tanúságára kellett szoritkoznom. Szinte sorról sorra megegyezik a tematika, s így – ha a frázisok nem is, de – egyes jellemző szavak vagy közönségesen hangzó mondatok elárulják a két magyar mű szerzőjének azonosságát. A bizonyítás azonban még itt sem zárult le, mert még hátravannak a

d) *koronaérvek: Molière-nél nem szereplő szöveghelyek feltűnő egyezése a két magyar nyelvű műben*

Itt említendőek azok a tematika és a lexiko-frazeológia szoros egységére valló szövegrészletek, amelyeknek a lelőhelye csak a 2 magyar nyelvű munkában van meg; Molière-nél

vagy textologice, vagy tematicice is hiányzanak. Tehát Simai Kristóf "önkényes" betoldásai lehetnek. Mindenesetre az ilyen részletek szólnak legdöntőbben a szerző-átültető azonossága mellett. Ilyen pl. a Scapin-átültetés I.3-ban és a Mesterséges ravaszság I.7-ben egyaránt felbukkanó "régi ravasz róka: álnok vén ravasz róka ... megaggott vén róka .. álnok ravasz róka" kizárólagos frázis-párhuzam; a forrásul szolgáló Les fourberies... I.3. nem tartalmazza /Karinthy Ferenc fordítása sem/. - A Les fourberies ... szövegében sok helyen a szerelem a fő téma. A defeminizációs stílus-törekvésből kifolyólag ez nem szerepelhet Simainál. Mindkét szóban forgó Simai-műben ilyenkor barátság szerepel, az kérdőjeleződik meg egy bizonyos fordulóponton. Még feltűnőbb, hogy a Scapin-átültetés I.3-ban és a tematikai párhuzamot jelentő Mesterséges ravaszság III.4-ben egyformán felbukkan a "Pluto + barátság" kirekesztően együtt szereplő kapcsolata; természetesen, Molière-nél ezt is hiába keressük.

A másolatpéldány legutolsó, 24. oldalán szereplő "Pater Palladius"-t sikerült magával Pállya Istvánnal azonosítanom. Kézírása a legelső lapra a "Comoedia satis levida" címet feliróival. Ezt a kb. "Szép kis komédia!" megjelölést, mondhatni címet tehát nem Simai adta a darabnak, hanem Pállya István, mégpedig nyitrai együttlétük idején. Buzdítás ez a felirat, elismerés a tehetségesnek ígérkező drámaíró Simai Kristóf első zsenijének.

Nem csupán a cím latin nyelvű: az egyes, Molière-nél már franciául írott színpadi utasítások ugyancsak latinra fordítva jelentek meg. A szereposztásban - érdekes jelenség! - változatlanul megmaradtak a francia személynevek, de a végük latinos: Octavius, Scapinus, Hyacintho, Silvester stb. Mindez a magyar nyelvű drámaírásra való átállást átmeneti periódusának formai velejárója, és a jezsuitáknál is éppúgy meglehetett Simai diákévei alatt, mint a piarista házak akármelyikének drámaírói praxisában az 1660-70-es évek táján.

Simainak ez a műve még túlnyomórészt fordításnak minősül: Molière nyomán halad ugyan a cselekmény bonyolításában, de már meg-megszakítják itt-ott plautusi betoldások /pl. a főntebb említett Pluto-motivum/, illetve jóízű népies fordulatok is. A későbbi adaptáló, sőt szabadon kompilálva szerkeztő Simai innét indul tovább. Pállya István bátorításának köszönhetően az 1770-es év végére már el is készült új művével, a Váratlan vendéggel, majd csakhamar a sorrendben immár a harmadikkal: a Mesterséges ravaszszággal.

Nyitrán Simai befejezte a filozófiai kurzust, és 1772-ben Kecskemétre került. Még nem volt fölszentelt pap, de már taníthatott: a szintaxis és a grammatika tanítását bízták rá. Eleinte szokatlan volt számára az alföldi környezet, de

csakhamar megbarátkozott új helyével és városunk népével. Sőt hamarosan megnyerte Kecskemét közönségének a tetszését: növendékeivel előadatta a már magával hozott /és eddigi 3 műve közül az általa is legtökéletesebbnek tartott, legfrissebb/, magyar nyelvű – és városunkban az első magyar nyelven fölhangzó – darabot a *Mesterséges ravaszság*-ot.

Az első magyar nyelvű és magyar környezetben játszódó kecskeméti piarista iskoladráma

A *Comoedia satis lepid*a még francia szereplőkkel irodott, színtere is francia volt. A Váratlan vendég már magyarított. A *Mesterséges ravaszság* – Plautusból és Molière-ből egyaránt bőven merítve – még magyarabbá vált, nem beszélve a magyaros fordulatokról. Maga a cselekmény menete is fordulatos. Az öt szakaszból, mai szóval: felvonásból álló komédia nagyon tetszhetett a közönségnek! Nemcsak Kecskeméten, 1772-ben, hanem később is, nem is csupán piarista színpadon előadva. Játszották ui. Nagyenyeden, a református kollégiumban, továbbá Gyöngyösön, Baján, Kalocsán, Nagykárolyban, aztán 1785-ben mind a pesti, mind a budai játékszínen, 1789-ben pedig a pesti pappnevelő intézetben is.

Ügödjünk vissza most jó 210 esztendőre, és álljunk be a templom előtti téren bámészkodó mezővárosi polgárok és gyermekek közé; nézzük végig a darabot!

I. SZAKASZ – Gondosházi, Markos és Bálint gondterhelten beszélgetnek Telekes hosszas távollétéről. Közben észreveszik, hogy feléjük tart Karakai, egy "ingyenélő hazug személy", és elrejtőznek. Mikor azonban meghallják, hogy Karakai a rossz ellátás és a rossz konyha miatt zsörtölődik, Gondosházi megszólítja. Karakai erre keserves szavakkal így festi szomorú helyzetét: "Ezután nem szabad sehol is többet ennem, mint sem: egy ludat, két sódort, hat tsirkét és egy malacot... Sőt hogy ne merésznék többször, mint kétszer napjában megrészedni." Bálint gúnyosan sajnálkozik rajta: "Ejnye, de irgalmatlan parancsolat ez!" Karakai ekkor hirtelen fölteszi a kérdést: "Mikor vendégeskedünk együtt?" Persze, a három hű barátak kisebb gondja is nagyobb ennél.

Gondosházi elmondja, hogy a távollévő Telekes vagyonára és cselédjeire immár hat esztendeje visel gondot. Keservesen szidja a lusta, kapzsi és részeges szolgákat, akik miatt se éjjele, se nappala. Markos erre azt tanácsolja, hogy mielőtt teljesen tönkremenne a birtok, osszák fel hármuk között. Még Karakai is hűledezve hallgatja, hogy Bálint belemenne a dologba. Gondosházi azonban előbb hírt akar hallani Telekesről. Addig is résen lesz – nyugtatja meg barátait – ,

nehogy ebek harmincadjára jusson a vagyon. Azzal mind a hárman elindulnak Füleki háza felé.

A magára maradt Karakai éppen azon töpreng, hogy mi lesz vele, ha felosztják a Telekes-birtokot, hiszen a cseledek neki is juttattak egyet s mást. Dolgozni nem tud, lopni nem lothat, mert "mint a tyúk a héjátul, úgy őrizkednek tőle". Énekeljen? Inkább ne, hiszen olyan a szava, "mint az erdei fülemilée, aki a csikókat nyeggeti". A minap is alig ereszti meg torkát: még a harmadik utcából is reá rontanak a kutyák. Végül is azt eszeli ki, hogy Telekesnek két cselédjét, Bartókát meg Kapartsait szedi rá nyolc-tíz arany erejéig azzal az ígérettel, hogy felszabadítja őket a jobbágyság alól. Aztán meg, ha egy módja lesz rá, majd Gondosházit is lépre csalja.

Eközben éppen jön Bartóka. Elpanaszolja: most már fikarcnyi reményük sincs arra, hogy ezután valamit is elcsenyjenek, mert Gondosházi hű szolgája, Leskire bízta a vagyon őrzését. Karakai biztatja, s előáll tervével, hogy mielőtt Füleki megérkeznék, ő majd Telekes nevében levelet fog írni, amelyet egy vidéki ember által eljuttat Gondosházinak. A levélben pedig Telekes "végakarátát" olvashatják majd, amely szerint a szolgákat 20-20 arannyal megjutalmazván szabadon kell bocsájtani, a többit pedig a barátai osszák föl egymás között! Ezután figyelmezteti Bartókát, hogy a tervet közölje szolgatársaival is, de semmit sem árulhatnak el az egészről másoknak.

Bartóka távozása után a tervétől megrészegült Karakai vérmes reményekkel néz utána, hogy a levél elvitelére rátermett, Ravasz fickót találjon. Telekes egyik szolgájában, Ravasziban csakhamar emberére talál. Oda is megy hozzá, hogy megszólítsa. Ravaszit Telekes küldte előre Olaszországból, hogy hazajövetelét jelentse. Karakai kapva kap az alkalmon, s mesterkedésébe beavatja Ravaszit is. Abban állapotnak meg, hogy Ravaszit Telekes halálhírét jelent, és a hozott levél helyett egy másik levelet fog átadni Gondosházinak.

II. SZAKASZ - Leski és Kapartsai szóváltásának vagyunk tanúi. Leski rajtakapta Kapartsait a lopáson, és megy jelentést tenni Gondosházinak. Az egyedül maradt Kapartsaihoz akkor odamegy Karakai, és reményt önt belé. Ugyanakkor megparancsolja: azonnal menjen, és készítsen neki és Ravaszinak vacsorát.

Karakai átadja a saját terve szerint megírt levelet Ravaszinak, de figyelmezteti, hogy jól felszólja ám Gondosházi előtt az esztét. Ő maga pedig Markoshoz és Bálinthoz siet, hogy tudtukra adja Telekes halálát.

Ravaszit elhívta Gondosházival, hogy Telekes halott, s át is adja neki a végrendeletet tartalmazó levelet. Telekes

"végrendeletéből" Gondosházinak csak az tűnt furcsának, hogy megholt uruk javaiban a szolgák is részesednek, de megboldogult barátjának végakarátát máris híven akarja teljesíteni.

Ravaszi el van bűvölve csalfainta elméjétől, de nem sokáig tetszeleghet a csalárdul kieszelt manőver sikerében, mert jön Karakai azzal a hírrel, hogy megérkezett Telekes! Ekkor egy pillanatra azt hiszik: minden odaveszett. Nem sokáig haboznak, hanem próbálják menteni a menthetőt. Amíg a szolgák felszabadulnak, és megkapják a pénzüket, Karakai Telekest késleltetni igyekszik. Közben pedig Telekes hazajáró lelkéről mindenféle híreket terjesztenek el.

III. SZAKASZ – Ravaszi most már azon mesterkedik, hogy Telekes hazajáró, kísértő szellemével ráijesszen Gondosházira. Nagyobb hatás kedvéért a haját is összekuszálja, mintha Telekes tépte volna meg.

Gondosházi a sok tolvajlás miatt még mindig nem csillapodott le; nem tud napirendre térni a dolog fölött. Eppen zsörtölődve találja őt Ravaszi, aki színlelt rémülettel előadja, hogy a meghalt Telekes lelke visszajött, mert olyan sokáig húzták-halasztották az osztozkodást. Most majd aztán mindenkit megtámad! "Kinek orrát, kinek fülét harapja le, s a szemet csaknem kiássa az embernek." Kéri tehát Gondosházit, hogy védje meg a szörnyű szellem ellen. Hirtelen észreveszik, hogy közeledik Telekes. Erre Ravaszi rémülten sikoltozva Gondosházi háta mögé ugrik. Több se kell Gondosházinak, elfogja a rémület. Ijedtében marasztalni próbálja Ravaszit, és a szolgákat szólítja, de hiába. Jobbnak látja odébbállni!

Jön Telekes. Kellemes érzés tölti el azt fontolgtatva: érkezésével mekkora örömet szerez jó barátainak. Megpillantja Gondosházit, és feléje tart. Gondosházi azonban rémülten villára-botra szólítja a cselédeket, s rövid párbeszéd után – amilyen Telekes meg akarja őt győzni, hogy nem hazajáró lélek – elmenekül.

A váratlan fogadtatás miatt elkeseredve latolgatja magában Telekes, hogy mi is történhetett. Előreküldött szolgájára, Ravaszira gyanakszik, hogy netán ő csinált valami galibát. Ekkor lép eléje Ravaszi. Szomorú arccal panaszozza urának, hogy a dühös, megbomlott Gondosházi, amikor üdvözölni ment hozzá, összemarta és megtépázta őt. Úgy látszik, Telekes elhiszi, amit Ravaszi mond, s szolgája tanácsára valamelyik jó barátjához távozik.

IV. SZAKASZ – Ez a szakasz a legrövidebb. – Telekest Füleki lakásán találjuk, s még ott is kesereg. Füleki ottmarasztalja őt a lakásán, maga pedig elmegy, hogy kipuhatolja a különös fogadtatás titkát. Közben

Gondosházi már Bartókának és Kapartsainak is kifizette a 20-20 aranyat, és elbocsájtotta őket. A szolgák távozása után Gondosházi a ház felügyeletét Leskire bizza, jómaga pedig a szobájába tér.

V. SZAKASZ – Füleki, Gondosházi, Markos, Bálint és Mikó beszélgetnek. Füleki elmondja, hogy Telekes a legjobb egészségben megérkezett. Markos és Bálint elszomorodnak a hirre. Gondosházi meg az hiszi, hogy azért nem bántotta Fülekit Telekes szelleme, mert akkora már beteljesedett utolsó akarata. Miközben Füleki szavaiból rádöbben a valóságra, most már azon sopánkodik: mit szól Telekes a szolgák elbocsájtásához. Füleki megnyugtatta: hiszen az igazi bűnös Ravaszi! Gondosházi egy pillanatra megnyugszik, de ravaszi nevének hallatára felforr benne a bosszúvágy: előkészítetteti a korbácsot és a kötelet, és megparancsolja, hogy Ravaszit mihamarabb kerítsék elő.

Telekes most már viszonylag nyugodt állapotban találja Gondosházit. Gondosházi térdén állva akar bocsánatot kérni a megbántott jóbaráttól, de Telekes fölemeli, és megbocsátja javai szétosztását meg a méltatlan fogadtatást is.

Ekkor hozzák hírül, hogy Ravaszit szerencsétlenség érte, feje "széllyel dült egészen", és "utolsó leheleti közt" bocsánatot akar kérni. A ravasz szolga bekötött fejjel, jajgatva kéri Gondosházit, hogy ne haragudjék a sir szélén álló szerencsétlenre, akármilyen nagyot vétkezett is ellene. Gondosházi megbocsát neki azzal a föltétellel, ha valóban meghal. Végül Telekes hosszas eszmeftuttatása és rábeszélése után az esetben is megbocsájt, ha Ravaszi fel találna épülni. Ravaszi erre "nagy frissességgel" felpattan, és e szavakkal zárja a darabot⁰¹: "A, a, a! Alázatos szolgája vagyok az uraknak! ... Csak ilyen ám a ravasz világ állapotja: addig kenyi, fenyi s mázolja felvett dolgát, míg benne nem törik a bicskája. ... Engemet ebben senki se kövessen ám, hacsak ravaszabb rókának bőrével ki nem prémzi az eszét, mert benne szakad a nyaka. Eljetelek szerencsésen és tapsoljatok!"

*Milyen jellemeknek tapsolhatott
Simai Kristóf közönsége 1772-ben?*

A Ravaszi ajkára adott szavakban már benne rejlik a mű alapeszméje: az álnokság csakhamar szégyent vall az igazság előtt. Simai – miután ³ év múlva Pesten nyomtatásban is megjelenteti e darabját⁰² – az olvasóhoz írott előszavában ezt így fogalmazza meg:

"...Ebből a gonoszszággal egyesült ravaszkodóknak egyik álnokságát kitanulhatod: melly, mivel magában soha nem

állandó, újabb meg újabb mesterkedéseket kíván, hogy azokkal erőtlenségét támogatassa mindaddig, míg markában nem szakad velős hamissága.

Bizonyára tetszhetett az összegyűlt kecskeméti nézőknek Gondosházi figurája. Személyében a legnagyobb együgyűség testesül meg. Valóban jó ember ő, de ugyanakkor tehetetlen, mert folyton mások tanácsára hallgat, s minduntalan lépve csalható. Nagyfokú hiszékenysége nem is annyira nevetésre, mint inkább sokszor bosszankodásra és szánalomra készítet bennünket.

Barátai, *Markos* és *Bálint* tulajdonképpen semmi lényegeset nem tesznek, csupán azok számát növelik, akik nemcsak áhitoznak a *Telekes*-vagyonra, hanem lehetőleg minél bőségebb részt akarnak belőle maguknak megkaparintani.

A darab elején még a legérdekesebbnek ígérkező alak *Karakai*. Egyre kevesebb szerepet játszik azonban, mert helyét fokozatosan *Ravasz*nak engedi át. Ő az, aki állandóan "keveri a kártyát", s tőle indulnak ki a cselekményt élénkítő fordulatok. Ötleteivel, agyafúrt gondolataival egy időre mindenkit kisujja köré tud csavarni, s azt is ravasságának köszönheti, hogy ép bőrrel sikerül megmenekülnie. Neve remek "beszélő név".

Telekes megérkezése jelenti a fordulatot. Ez aránylag élénken van megírva, de csakhamar ellaposodik a folytonos, véget nem érő panaszok miatt. Pedig ez a panaszkodás éppen *Telekes*hez illik legkevésbé. Nagyon furcsálljuk, hogy katonaeMBER létére! - ahelyett, hogy jól odacsapna, vagy legalább valamilyen eufémisztikus gorombaságot ejtene ki száján - tétlenül nyöszörögni kezd a méltatlanságok miatt. Ráadásul még el is érzékenyül, és szinte szentimentális módra kér szolgálja számára bocsánatot.

A Mesterséges ravasság kritikája

Egy biztos: az adott korban - jobb/ak/ híján - osztatlan sikere volt e darabnak. Néhány oldallal elébb már utaltam rá, hogy még vagy 8 helyen előadták. Mai szemmel nézve - jónéhány magyar és világirodalmi rangos színmű ismeretében - óhatatlanul is velük hasonlítva össze - bizony, a *Mesterséges Ravasságnak* a gyöngéit vesszük észre.

Tanulmányomat - *Hegedüs Géza* eszmefuttatása nyomán - azzal kezdtem, hogy a magyar dráma útján egyszerűen nincs előzmény. S így nem is lehetett *Simai* számára sem. Idegenből átvett műveket kénytelen összeollózni, majd úgy-ahogy összegyűrni. Még kezdőnek számít, így nem elég találekony a jellemek rajzában. Helyenként aránytalan a szerkesztése is. /Vö.: a IV. szakasz meglehetősen rövidre sikerült./ Nem mindig szerencsés a cselekmény vonalvezetése, maga a mű is

elég hosszú: mai felújításakor okvetlenül meg kell rövidíteni. És e túlméretezett terjedelem szerves velejárója az is, hogy – egy-két apró részlet jól sikerült, pergő párbeszédétől eltekintve – sajnos, a szereplők túlságosan sokat beszélnek. /Igaz viszont az is: mind a latin, mind a magyar nyelvű iskoladráma a beszédgyakorlatot is szolgálta./ Egyes szereplők beszélgetései a szerkezet rovására nemegyszer föltartják a cselekmény menetét. Akadnak a darabban olyan fölösleges monológok és párbeszéddek is, amelyek nem tartalmaznak semmilyen mulattató észrevételt sem.

Említettem már a szentimentalitást, az érzelgősséget Telekes figurája kapcsán. Nincs kizárva, hogy a plautusi és a moliére-i réteg mellett valamely divatos német "érzékeny játék" hatása is meghúzódik e műben. /Későbbi "Igazhízi" c. darabjában feltűnően érvényesül ez a hatás./ Nem feledhetjük el azt sem, hogy Simai papi ember, és épp e szentimentális megoldás által tudott – tendenciózusan, illetve pedagógiai megfontolásból – hangsúlyt adni a kersztény ellenszgeretet motívumának.

Endrődy János később – a Váratlan vedeg c. darab latin reminiszenciáit méltányolva⁹⁴ – a "Magyar Plautus" névvel illette Simai Kristófit. A Mesterséges ravaszság kapcsán, amelyben a plautusi réteg mellett Moliére-hatás is bőven van, továbbá a Les fourberies de Scapin átültetésétől a Sganarelle átültetéséig vezető "fordítói" munkája elismerésekképpen nem vonhatjuk meg Simaitól a "Magyar Moliére" elnevezést sem. A Mesterséges ravaszság olvasása vagy a modern színrevitele bizonyára megerősíti Gragger Rőbertnek még 1909-ből való megállapítását: "A maga idejében Simai szinte Moliére szerepét tölti be nálunk."⁹⁵

És még egy valamit, amit viszont csakis dicséretére hozhatunk föl Simainak: el nem lehet tőle vitatni a tősgyökeres magyarságát. Szemben a főntebb már vázolt dramaturgiai és egyéb gyöngeségekkel: nyelvi ereje e műnek, igen is van! És ez a ma is sugárzó erő éppen a közmondások, népies közkeletű hasonlatok, néha olykor durvább, de mindig találó kiszólások bátor használatából adódik. Simai mégsem vitte túlzásba ezeknek a nyelvi eszközöknek a használatát, mint ahogy azt pl. Dugonics András tette.

A kecskeméti vonatkozású – ki tudja: hátha városunkban véglegesített szövegű – Mesterséges ravaszság a nyelvtörténeti búvárkodóknak is bizonyára számos érdekes meglepetést tartogathat. Az I. szakasz 2. kimenetében pl. szerepel a "Badárkáim" kedveskedő megszólítás. Alszeghy Zsolt 1914-ben még ismerte ezt a tájnyelvi szót, amelynek a jelentése: "szépségeim!" Tudomása szerint Erdőházán és Nagykőrösön // használatos...⁹⁶

Simai Kristóf életének további állomásai

Kecskemétről Simai 1773-ban Kalocsára került; erre még egy függelék részben utalni fogok. A konvikтусi növendékek mellé is beosztották; itt, Kalocsán szentelték papá. Utána egy évig Debrecenben, majd két évig Pesten működött. Pesten élénk szellemi élet folyt. Itt kezdte el gyűjteni anyagát két leendő szótárához. Tanártársai közt ott voltak a korabeli piaristák legnagyobb egyéniségei: Benyák Bernát, Dugonics András, Horányi Elek és mások. A körükben eltöltött idő megérlelte Simaiban azt az ifjúkori elhatározást, hogy a papi hivatás mellett a magyar irodalom fellendítésén is fáradoznia kell.

1777-ben ismét Kecskeméten tanított: ékesszólást és költészettant. Új mű születéséről egyelőre nem találni egykorú följegyzést. 1778-ban már elkerült innét, s többé nem láthatta őt a város színjáték-kedvelő közönsége. Kassára helyezték; itt a Magyar Museum szerkesztőinek barátja lett, majd később maga is munkatársuként tevékenykedett. 1788-ban a már említett Váratlan vendég c. darabja /tehát a Mesterséges ravaszsnak a Comoedia satis lepida után a 2. számú előzménye/ nyomtatásban is megjelent.

1790-ben megalakult Budán az első magyar szintársulat, amelynek alapítója és vezetője Kelemen László volt. Simai legújabb darabját, az *Igazházit* mutatták be elsőnek 1790. október 25-én. Így tehát Simai Kristóf méltán nevezhető az első magyar szinpadai szerzőnek, akinek darabjával indult a magyar színjátszás azon a göröngyös, nehéz, de mégis szép pályán, mely hivatásának tekintette a magyar kultúra ápolását és terjesztését az idegen hatások ellen.

Elete hátra lévő részét 1829-ig Kölmöcbányán, majd végleges nyugalomba vonulása után Selmechányán töltötte. Közben még három szindarabot adatott ki: 1792-ben a *Zsugorí-t* ⁹⁷ és a *Gyapai Márton-t* /mindkettő moliére-i ihletésű/; 1793-ban pedig a *Házi orvosság-ot*. A tollpróba-szerű *Comoedia satis lepidat* is számítva tehát végül is hét szindarabbal ajándékozta meg irodalmunkat.

Simai mindezeket kívül hangyaszorgalommal gyűjtögette össze a 18. század szinte teljes irodalmi szókincsét, melyet aztán két kötetben tett közzé a hazai olvasók számára /1809-10/. Nagy kár, hogy másik hatalmas műve, a "Gazdag szótár" befejezetlenül, csak kéziratban maradt ránk. Feltételezhetjük, hogy ehhez bizonyos előmunkálatokat már Kecskeméten való tartózkodása során is folytatott.

Szerteágazó irodalmi és nyelvészeti munkásságát mindenki elismerte és dicsérte. Ennek tulajdonítható, hogy 1832-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelző tagjává választotta. Az idős szerzetes nagyon örült a méltó kitüntetésnek. Továbbra is korát meghazudtoló munkakedvvel dolgozott mindaddig, míg

1833. augusztus 12-én végleg kiesett a toll a kezéből.

E tanulmány is – amely éppen Simai Kristóf halála 150. évfordulójának évében íródott – méltó tisztelgés kívánt lenni emléke előtt. Tisztelgés, de semmikepp sem túlértékelése. Elfogadom, s mindannyiunknak el is kell fogadnunk azt a reális irodalomtörténeti értékelést, amit számos irodalmár és esztéta megfogalmazása nyomán a "Kecskeméti kis irodalomtörténet"-et megíró Orosz László is kifejezett. Simai Kristóf színműveiről ui. általában ki kell mondanunk: "Nem voltak ezek sem eredetiek, sem különösebb értékűek, irodalomtörténeti jelentőségük mégis nagy: Simai vezette át az iskoladrámát a világi színpadra."⁹⁸

E sorok írója sem akarja Simait a dicshimnusz sablonjával magasztalni. Mégis úgy érzem, s túlzás nélkül merem állítani: méltán ott a helye azon tehetséges és tisztességes írók között, akik a maguk korában minden erejükkel hatni akartak, hogy a magyar nép körében is kialakuljon a helyes nemzeti öntudat.

Magyar előadások Kecskeméten Simai után

1776-ban a már korábban említett Csulik Alajos⁹⁹ piarista két darabot adatott elő a diákokkal. Címük: *Marsupium* /Az erszény/ és *Finis crudelium Sacrorum Iphigeniae sacerdotis, ab se composita* /Iphigenia papnő kegyetlen áldozatainak a célja/¹⁰⁰. Föltételezhetjük, hogy a latin címek mögött /miként a Comoedia satís lepida esetében is láthattuk/ már magyar nyelvű szöveg rejtőzhetett.

Ugyancsak 1776-ban a kecskeméti piarista diákok előadták Plautus /i.e. 250-184/ *Menaechmi* c. komédiájának magyarosítását avagy átdolgozását. A barab ugyancsak latin nyelvű címe ez volt: *Comoedia Plautina Menaechmorum*.¹⁰¹ Átvenni és színpadra alkalmazni nyilván vaskos humora miatt is érdemes volt; átalakítani azonban más miatt kellett. Ime az igazi *Menaechmi* témája dióhéjban, Falus Róbert könyve alapján: "A *Menaechmi* két tökéletesen egyforma fivér összetévesztésére épül. Az egyik fiú egy bűvös boszorkány – azaz házsártos feleség – rabjaként sinylődik, a másik az ő keresésére indul, de amikor találkoznak, a félreértések garmadája bontakozik ki, a megszokott mellékszereplők /hetéra, parazita, szakács, orvos, após/ nyüzsgésétől kísérve."¹⁰² Az átdolgozás oka az, hogy számos, még latin nyelvű drámák általános vonásainak fölvezetésakor látott motívum e korszakra is átmentődik. Természetesen ezek közt van az egészen századunk második feléig is kiható defeminizáció: női dolgok, sőt női szereplők olykor prüdériából fakadó mellőzése.

Bayer József /1851-1919/, múlt századvég kiemelkedő irodalomtörténésze, pontosabban drámaspecialistája szerint Plautus bő forrása volt iskolai drámáinknak, s a plautusi vígjáték stílusa "annyira meghonosodott az iskolában, hogy ott vígjátékot nem is tudtak másnak elképzelni".¹⁰³ Ezért volt az, hogy Simai Mesterséges ravaszságában nem lehetett a molière-i stílusnak egyeduralma: bőven voltak benne plautusi reminiscenciák. Így történhetett ez valamennyi Kecskeméten előadott magyar nyelvű iskoladráma megírása vagy színrevitele alkalmával is.

Elismerésre méltó érdeme lehet a már korábban említett Kácsor Keresztély piarista noviciusmesternek, hogy 1764-ben fölhívta rendi növendékei figyelmét arra: még bőven vannak lefordítatlan Plautus-, illetve Terentius-komédiák. Minden akkori ifjú piaristát tudatosan előkészítettek egyszerűen a drámaírásra is. Jó stílusgyakorlat volt ez néhány később igazán kibontakozó íróegyéniesség számára.

Plautus Menaechmi c. darabját a piaristák közül először Dugonics András fordította le Vácon 1776-ban, és "mocskaitól megtisztítva" elő is adatta ottani tanítványaival.¹⁰⁴ 1807-ben újra átdolgozta, teljesen átalakította, de a cenzúra kezén átmenve végül is nem láthatott napvilágot.

Századunk elején Német Károly kecskeméti piarista tanár – amint majd tanulmányom 4. része elején hivatkozni fogok még rá – megtalálta "a házikönyvtár kéziratai közt" a "Comœdia Plautina Menaechmorum" feliratú, de magyarul megírt, kézírásos szöveget. 1904-ben még nem tudta, ki volt a lefordítója. A tanév végén kiadott értesítőben nemcsak a szövegátdolgozást tette közzé, /iskolai vígjáték 3 felvonásban/¹⁰⁵, hanem kommentálta is, nem titkolva a fordító-átdolgozó személyének tisztázatlanságát:

"A kézírás a XVIII. sz. végére vall; az átdolgozó piarista-író nevét kikutatni eddig nem sikerült. Dugonicsénak tarthatnók – a sok dugonicsi közmondás erre utalna. Az 1766-ki átdolgozás másolatának nem tarthatjuk, mert Prónai dr. értesítése szerint már a darab személyeinek különbözősége /Dugonicsnál szerepel Menechmus hitvese, Peniculus, Erotius vendégfogadó, ennek főszakácsa: Cylindrus/ megdőnti a feltevést. De nem lehetetlen, hogy az 1807-ki átdolgozása. ... Iskolai drámairodalmunk szempontjából nyereség, ha tán a Kátsortól buzdított ismeretlen piarista írótól van is e Menechmus."¹⁰⁶

Prónai Antal a tőle megszokott kutatókedvvel járt utána a szerzőségnek. Nem is csodálhatjuk, hogy a már halála után, 1915-ben publikált – a jegyzetekben sokat szereplő – összmagyarországi piaristadráma-katalógusban ismerős névre bukkanunk: Szauer Ambruséra. Ő, aki 1775-ben talán latinul írott "actionem tragicam" /szomorú darabot/ adatott elő¹⁰⁷, egy évre rá már magyar nyelvű Plautus-átírással aratott

sikert a kecskeméti nézők körében valahol a templom vagy az iskola előtti téren.

Több, az 1790-es évekig Kecskeméten magyarul előadott piarista iskoladrámáról egyelőre nincs tudomásunk. Prónai Antal óta e területen egyik rendtörténésünk se végzett kutatásokat. Pedig érdekes lenne megtudni: mi mindennek örülhetett a hálás polgári, illetve köznépi és zömmel talán gyerekseregletből álló nézőközönség. Sajnos, a mai kutatómunkát már eleve megnehezíti az, hogy a kecskeméti piarista rendháznak, konviktusnak és gimnáziumnak is két világháború borzalmain kellett keresztülmennie, és számos fontos kordokumentum megsemmisült...

Függelék: Piarista iskolajátékok Kalocsán

Tanulmánykötetünk Bács-Kiskun megyei mértékben szól a megadott témáról. Bár az én írásom kifejezetten Kecskemét piarista színjátszását kívánja bemutatni, mégis – kis kitérőként – meg kell említenem a megyénk területén lévő Kalocsa egykori kegyesiskolájának iskoladrámáit is. Kipillantásunk természetesen csak rövid és vázlatos, de hátha alapot adhat egy későbbi kutatáshoz, feldolgozáshoz. Az alább következőkhöz nagy haszonnal forgattam Gál István piarista /1913- / rendtörténeti vonatkozású doktori értekezését¹⁰⁸; ebben olyan iskoladráma-előadásokról is értesülünk, amelyeket még Prónai Antal nem derített föl.

Kalocsán 1765-től 1860-ig volt piarista rendház és kollégium. A tudomásunkra jutott összes Kalocsán előadott piarista iskoladrámát itt sorolom föl. Bőven akad köztük latin, sőt német nyelvű, de természetesen néhány magyar nyelven előadott színjáték is.

Már az első iskolai év végén, 1766. augusztus 7-én *Bucsi Sándor* /1738-1822/, a retorika tanára¹⁰⁹ egy *Plautus-darabot* adatott elő nagy közönség, köztük az érsek jelenlétében.¹¹⁰ Majd gróf Batthiány érsek, hogy a szindarabok előadására megfelelő hely álljon rendelkezésre, 1769-ben a jezsuita templom helyén egy tágas termet építtetett, és színpaddal látta el¹¹¹. Látjuk: sokkal kedvezőbb helyzetben voltak a kalocsai piaristák ebben az időszakban, mint a kecskemétiék.

1773. augusztus 8-án *Simai Kristóf* – akiről már említettem, hogy Kecskemétről ide, Kalocsára helyezték – magyar nyelvű darabot adatott elő a syntaxistákkal. Bővebbet nem tudunk; lehet, hogy a Mesterséges ravaszságot ismételtette meg itt, ugyancsak fényes sikerrel.¹¹² Néhány nap múlva pedig, augusztus 15-én *Kiparszky Tóbiás* /1742-1817/¹¹³ a *Fabricius* című tragédiát vitte színre komikus táncokkal.¹¹⁴

"A jelek szerint - jegyzi meg Gál István - nem múlt el iskolai év egy-két előadás nélkül, melyeknek számát és címét pontosan nem tudjuk megállapítani. A rövid feljegyzések ugyanis csak az előadások tartásának és a nagyszámú jelenlevőnek a megállapítására szorítkoznak."¹¹⁵

1774. augusztus 2-án az akkor még "klerikus" /pappá még nem szentelt/ Farkas Lajos /1752-1809/¹¹⁶ magyar darabját adták elő; címe nem maradt fenn. Augusztus 15-én meg egy ismeretlen szerzőjű darabról van tudomásunk. Címe: Attilius Regulus, tragédia.¹¹⁷ Német komédiát is datál a háztörténeti bejegyzés húsvétvasárnapról és húsvét szerdájáról.¹¹⁸

1775. augusztus 15-én Sivulcszky József /1754-1813/¹¹⁹ és a főntebb már említett s most "magiszter"-ként¹²⁰ működő Farkas Lajos tanítványai adtak elő "komikus mutatványokat".¹²¹ Előadtak továbbá egy német komédiát /bővebbet nem tudunk róla/, valamint egy magyar darabot: szintén a már említett Farkas Lajos tanítványai.¹²²

1776-ból három darabot mutatott ki Kalcsát illetően Prónai Antal: A Manlius-t¹²³, amelyről a szigorú rendtörténész Takáts Sándor /1860-1932/ is elismerte, hogy "érdekes"-ebb, mint az az évi másik két előadás¹²⁴; a Sydonius-t¹²⁵, amelyet minden bizonnyal Lucretius /i.e. 97-55/ után dolgozott ki a meg nem nevezett szerző, s amely Takáts szerint "csekély értékű" alkotás.¹²⁶; harmadjára pedig a Felix et Felicianus-t.¹²⁷

A Felix et Felicianus latin nyelven íródott vallási tárgyú színjáték. Kalandosan hosszú utat megtett szövegére Takáts Sándor Nyitrán bukkant rá, a rendház könyvtárában, még a múlt század végén. Rövid tartalma ez: Claudiusnak, Aquilea parancsnokának Felix nevű fia áttér a keresztény vallásra. Az atya először jó szóval, később fenyegetéssel igyekszik fiát a pogány vallásra visszatéríteni, de minden fáradozása kárba vész. Ekkor másik fiát, Felicianust küldi hozzá, hogy az térítse őt vissza atyáinak vallására. De Felix szelid beszéde annyira meghatja ikertestvérét, hogy az is felveszi a keresztény vallást. A dühös atya mindkettőt kivégezteti. Takáts Sándor e mű kapcsán is rendkívül szigorú ítéletet mond: "Cselekvénye szűk és érdektelen s minden inkább, mint tragédia."¹²⁸

1777-ből a Constantius c. szomorújátékról tudunk.¹²⁹ Takáts Sándor az átlagosabbaknál ezt is "értékesebb"-nek minősíti.¹³⁰ A színdarab szövegét szintén a nyitrai piarista könyvtárban találta meg. Tartalma: A tengeri rablók elfogják Constantiust, és két fiával egy ismeretlen szigetre teszik. Itt élnek tíz évig, s jó útra térítik a lakosságot. Constantius súlyos betegségbe esik, és nagyon aggódik fiai miatt, mert nincs kire bíznia őket. Ekkor érkezik meg rég elfeledett barátja, Gemmantius, aki pártfogásba veszi a gyermekeket. Constantius nyugodtan hal meg hű barátja karjai

közt. Takács Sándor világosan látja, hogy "a játék célja: a rossz erkölcsök javítása és a jóknak megerősítése".¹³¹

Nem tudni pontosan, mikor, de 1778 előtt mindenképp előadhatták Kalocsán az *Antisthenes-t*¹³², amely Takács Sándor megítélése szerint ismét csak "elcsepelt színjáték".¹³³ Utána már csak négy színelőadást jegyeztek föl; ezek már nem szerepelhetnek Prónai Antal összmagyarországi nyilvántartásában. 1782-ben Grigeli József /1762-1818/¹³⁴ tanítványai egy vidám darabot adtak elő farsangkor¹³⁵ és egy komolyabbat Kalazancius ünnepén /augusztus 27-én/¹³⁶ 1785-ben Nemes Imre /1749-1810/¹³⁷ mutattatott be diákjaival színjátékot.¹³⁸ A negyedik darab már a következő évszázadból való, s azért említem itt, mert Kalocsát csak e fejezetben foglaltam össze, másrészt pedig ez a legutolsó olyan kalocsai piarista darab, amelynek pontos datálását tudjuk. Szerzője: Takács István /1787-1850/¹³⁹ 1824-ben egy drámát adatott elő /a címe nem maradt fenn/, amelynek előadásán az érseknek és a kanonokokon kívül csaknem egész Kalocsa részt vett. A háztörténeti följegyzés szerint a darab annyira megtetszett az érseknek, hogy a szindarab szerzőjét, Takács Istvánt, illetve tanítványait 100 forinttal jutalmazta.¹⁴⁰

Gál István rendtörténész a könyvében általánosan jegyzi meg még, hogy "a legtöbb darabot Simai, Kiparszky, Hagymási és Endrődy adatták elő, s kétségtelenül voltak közöttük saját szerzeményű darabok is".¹⁴¹ Ez a megállapítás azonban minden bizonnyal hipotézisként hat, és további kutatások mondhatnák ki megnyugtatóan a végszót. Hagymási Imre /1746-1804/ például még a Prónai Antal által alaposan megvizsgált időszakban működött¹⁴² Kalocsán; a kutató piarista bizonyára nyomra bukkant volna. Endrődy János /1757-1824/¹⁴³ nevét még említeni fogom /Magyar Játékszín/; Prónai nem talált forrást arra vonatkozóan, hogy adatott-e elő szindarabot Kalocsán.

A kalocsai piaristáknál a szindarabokat általában az első és a második félév végén, továbbá a nagyobb ünnepek alkalmával a délutáni órákban adták elő, hogy a vidékről jött szülők is végignézhessenek. Egy-egy előadás mindig különös eseményszámba ment, és a város előkelőseinek, a mindenkori érseknek, a kanonokoknak, a papságnak, a városi tanács tagjainak és a város polgárságának nagy öröme telt benne.

Általános megjegyzések a 2. korszak kapcsán

Ha értékelni akarjuk a piaristáknak a 18. század második felében immár magyar nyelvű drámaírói tevékenységét, akkor - kecskeméti, kalocsai, de egyáltalán magyarországi

vonatkozásban is – ezt kell mondanunk: műveik meglehetően gyengék; az idegen forrásokkal egybevetve még legjobbjai is tökéletlennek tűnnek. Csak dicsőően szólhatunk azonban arról a lelkesedésről, önzetlen odaadásról, buzgóságról, amelyet a nemzeti szellem szolgálatában a színjátszás magyarosodásáért, a magyar nyelv és az irodalom megnevesítéséért kifejtettek. Még ha elitélünk is egyes piarista iskodramákat, mert a kor társadalmához alkalmazkodva helyenként durva, vaskos kifejezéseket engednek meg maguknak: általában az elismerés hangján kell nyilatkoznunk arról – s erre büszkéek lehetünk –, hogy a piarista drámái alkotások sosem estek erkölcsi kifogás alá. /Mint némely hazai és külföldi mű./

Az első korszak értékelésekor a pompakedvelés-egyszerűség szembeállításával jellemeztem a jezsuita és a piarista színpadot. Ez a különbség természetesen érvényes volt a második korszakot illetően is, legalább is a jezsuiták 1773-i feloszlatásáig. Most azonban a két rend színjátszása terén még inkább megfigyelhető egy másik, ugyancsak lényeges eltérés. Különböző ugyanis e két szerzetesrend előadásainak a közönsége is. A jezsuiták ebben az időszakban is zömmel a főrangú nézőknek írták nagyszerű drámáikat; a piaristák viszont – bár, mint Kalocsa esetében láthattuk, akadtak olykor rangos vedégek is a nézők soraiban – elsősorban a közrendű nép igényeit akarták kielégíteni. Es ehhez még egy fontos eltérést kell hozzátennünk: jóllehet a piarista drámák tárgyválasztása, szerkezeti felépítése a jezsuita komédiákéra támaszkodott, iránya, szellemisége – eltért azokétól. Mivel a piarista rend elsősorban tanított, és nem térített, s ezáltal közvetlenebb kapcsolatban állt a gyakorlati étellel: drámairóik nem törekedtek tüzzel-vassal a lelki élet megformálására még a kifejezetten vallási témájúnak mutakozó művekben sem. Ha kellett, akkor megtalálták a világiasabb hangot is.

Kecskeméten éppen ezért verődhetett össze időnként olyan nagy nézőközönség, hogy végül is minden bizonnyal az utcán kellett megtartani az előadást. Balanyi György szívesen idézte jellemző példaként a kecskeméti cigány esetét. Ez arra vállalkozott, hogy egy nemes urat felfuvaroz Pestre. Mikor azonban az úr a kikötött egy nap alatt nem tudta elintézni dolgát, a cigány semmi pénzért nem volt hajlandó tovább várni rá. Az úrnak feltűnt nagy mehetnéke, és az okát tudakolta. " Mert holnap komédia leszén, s nékem ott kell lennem" – válaszolta a cigány. Hiába volt minden marasztalás, az úrnak végre is engednie kellett, s dolgavegezten kocsira kellett ülnie. Otthon aztán a derek cigány anélkül, hogy a lovát kifogta volna, étlen-szomjan rohant egyenesen a komédia helyére. ¹⁴ Ugyancsak Balanyi Györgytől tudjuk, hogy a kecskeméti ház krónikái szerint egy-egy sikerült

előadás után a hálás szívű népi közönség mindenféle jófálattal halmozta el az atyák konyháját.¹⁴⁵

Az iskolai színjáték tehát – a latin nyelvűség után a magyarul megszólalás korában is – a maga módján több-kevesebb sikerrel pótolta a világi színpad, színház hiányát. Haszna lett ebből az iskolának is, a közönségnek is. Az iskola haszna nemcsak a pedagógia szempontjából mérhető fel igazán. Az egyszerű nézők kultúrszomját ki tudták elégíteni; sőt főurak, főnemesek, főpapok, jómódú hálás szülők pártfogására is szert tehettek. Nyugodtan merjük állítani, hogy az előadások páratlanul szoros és gyakori kapcsolatot teremtettek az iskola és a közönség között.

A piarista drámabetanítók, majd -írók dicséretre méltóan csatlakoztak a nagy szándékú, kevés lehetőségű "oskolabeliek" táborához, akik a reneszánsztól a barokkon át a felvilágosodásig vitték tovább hazánkban a színházi kultúra igényét. Ha nem volt is történelmi lehetőségük a harsogásra, hát legalább dadogtak. Ezzel is megörökítették nevüket a magyar színtörténet lapjain, s még inkább hálára kötelezhetik a városa múltját becsülni akaró helytörténészt és Kecskemét mai, színházba járó lakosságát is.

Színjátszás a kecskeméti piarista gimnáziumban a 19. században

Az iskoladramák korának vége

1795-ben a politikai hatalom lecsapott a felvilágosodás forradalmi mozgalmára. Martinovicsék kivégzése, százak bebörtönzése, a haladó irodalom elnémitása után az alig öt éve alakult Kelemen László-féle szintársulatnak is vége lett. Szinte ezzel egyidejűleg a piarista rendi vezetőség is betiltotta az iskoladramák tartatását.

Kelemen Lászlóról /1762-1814/ Joós Ferenc derítette ki, hogy Kecskeméten született.¹⁴⁰ Tegyük még hozzá: Pesten volt piarista diák. Nem csoda tehát, hogy amikor végre 1790 szeptemberében megalakult vezetésével az első állandó magyar szintársulat, legelső darabjuk az általa nagyon jól ismert és tisztelt kegyesrendi pap műve volt: Simai Kristóf "Igazházi, egy kegyes jó atya" c. drámája került előadásra – de most már nem iskolaszínpadon. Nagy sikert arattak vele Budán és Pesten. Ekkortól számítjuk tehát a magyar szinkultúra születését. És hiába szünik meg ez az első szintársulat – olyannyira, hogy Kelemen Lászlónak éppen városunkba kell menekülnie 1796-ban – , már működik a kolozsvári, és az onnét kirazjó színészek 1807-ben megalakítják a második pesti szintársulatot.

Megismétlem: az iskoladramákat nem a politikai hatalom tiltotta be, hanem a piarista rendfőnöki tanács. Mindennek a nyomós okát Takáts Sándor szerint az szolgáltatta, hogy az ekkoriban már egyre többet előadott "világi színjáték, a szórakozás és mulattatás lévén célja, nem felelt meg a régi pedagógiai célnak, s az iskolai színpad napról napra elvilágiasodott".¹⁴⁷ Természetesen nem csupán erről volt szó! A kor színvonalán álló, művelt, felvilágosult piarista rendpolitikuskok bozonyára valami olyasmit is érezhettek – manapság divatos szóval "önkritiká"-nak mondanánk – , mint amit a Magyar Irodalmi Lexikon "Iskoladrama" címszavában olvashatunk: "Az iskola otthont adott a színjátszásnak, de ugyanakkor határt is szabott fejlődésének. Az iskoladramák nem juthattak el a valóság ábrázolásának olyan művészi és tudatos fokára, mint a hivatásos színpaddal rendelkező országok egykorú drámairodalma."¹⁴⁸

Az iskoladrama piarista művelői viszont továbbra is alkottak: ha nem az iskola, akkor épp a világi színpad számára. Egy egész piarista írógárda még a betiltás előtti utolsó években hivatásának tekintette, hogy darabjaival, átdolgozásaival az első magyar színészek segítségére siessen /Benyák Bernát, Bolla Márton, Dugonics András, Pállya István, Simai Kristóf/. Közéjük tartozott Endrődy János is,

akiről Kalocsa színelőadás-történetében már esett szó. Hogy művészeink munkáját segítse, *Magyar Játékszín* címmel négy kötetben kiadta /1792-93/ kora legnépszerűbb eredeti és fordított darabjait. A sorozat bevezetőjéül pedig – elsőként – megírta a magyar színpad addigi történetét, mellékelve a Nemzeti Színjátszóársaság "alkotmány"-át is.¹⁴⁹ Persze, a rendi vezetőség tilalma az ő kezüket is megkötötte egy időre, s mivel most már a világ számára dolgoztak: a politikai hatalom tiltó intézkedése még inkább.

Ne higgyük azonban, hogy végleg meghalt az iskoladráma! Büszkén jegyezte meg csaknem 100 év múltán Takáts Sándor: "Sokkal megszokottabb, régibb és mélyebben gyökerezett volt a színjáték, hogysem egy felsőbb rendelettel meg lehetett volna szüntetni. Ritkábban ugyan, de mégis fel-felhangzik a régi kedves hang az iskolák színpadján, sőt a jelen század második évtizedében több helyen újra virágozni kezd."¹⁵⁰ Lássuk tehát most már a "jelen", azaz a 19. századi kecskeméti piarista iskolát – egy-két utó-iskoladráma tükrében!

A kecskeméti piarista iskola élete és színpadi előadásai 1825-ig

A Ratio Educationis¹⁵¹ tanterve semmi különösebb zökkenőt nem okozott az iskola munkájában. Annál nagyobb megrázkódtatással jártak a rendre és egyúttal a kecskeméti piarista iskola működésére nézve is II. József intézkedései.¹⁵² Az iskola ekkor hanyatlásnak indult. 1788-ban összesen 26 // tanulója volt az intézetnek. A zavaros viszonyok közt meglazult a diákság fegyelme is. Az 1806-ban kiadott Nova Ratio-ra várt az a feladat, hogy a megbolygatott iskolaügyet újrarendezze. Az egész országban egyre jobban erősödő nemzeti érzés azt sürgette, hogy a magyar nyelvet is iktassák a rendes tárgyak közé. 1796-tól kezdve a magyar is szerepelt a rendes tárgyak között.

A kecskeméti piarista iskola a Nova Ratio kiadásakor már ismét hatosztályos gimnázium /ún. nagy gimnázium/ volt, s a tanulóinak száma 280-ra emelkedett. Időközben azonban a ház és az iskola épülete annyira megrongálódott, hogy új épületről kellett immár gondoskodni. A kezdeményezés után azonban csak lassan indult meg az építkezés. Az épületek rossz, már-már életveszélyes állapota miatt az elszórtan újra megrendezésre kerülő színjátékok helye föltehetőleg ismét a szabad ég alatt volt.

Az ekkoriban Kecskeméten működő piarista tanároknak és diákjaiknak megadatott a legelső világi magyar szintársulattal való találkozás. Kelemen László ui. éppen városunkba menekült 1796-ban, amikor kiszorult az ország fővárosából.

Igy az első állandó magyar társulat első vidéki állomása Kecskemét lett. 1796. június 4-én mutatkoztak be a közönségnek a mai SZTK helyén álló *Cserepes fogadó* kocsiszinjében. Őt vagy hat előadást tartottak; műsorukon Shakespeare-művek is szerepeltek.¹⁵³ A hálás és nagyszámú piarista nézőközönségnek csak át kellett lépnie a szomszédból, hogy e korszaknyitónan páratlan "művészi" élményben részesülhessen. Mindkét fél /a színészcsoporthoz is, a kegyesrendi család is/ *Simai Kristóf szellemében* találkozott: még akkor is, ha esetleg az Igazhízi itteni előadására – legalábbis ekkor – még nem kerülhetett sor.

A piarista tanárok és diákok ismét kaphattak "bemutató tanítást színművészetből" 1800 nyarán. Július 1-től augusztus 14-ig újból itt járt Kelemen László, új társulattal. A fogadtatásra jellemző, hogy a város többek között 20 forintot adott Szerelemhegyi operáinak kinyomtatására.¹⁵⁴

Ezen és több más utána következő szindarab nézői között már *Katona Józsefet* is /1791-1830/ ott találhatjuk. 1798-tól a kecskeméti római katolikus elemi iskolában tanult; 1802 és 1807 között pedig gimnáziumi tanulmányokat végzett a pesti, illetve a helyi piaristáknál. A gimnáziumot Pesten kezdő kis *Katona* a III., a IV. és az V. osztályt *Kecskeméten* járta. "A kecskeméti piarista gimnáziumnak sem lehetett más a szelleme, mint a pestinek – írja *Orosz László Katona-monográfiájában*. – S talán a színjátszásról is hallhatott. Bár az iskolai színjátszás már vagy tíz esztendeje tilos volt, a hajdani nagy sikerekről bizonyára beszéltek. ... S talán – a tilalom ellenére – szűkebb körben *Katona* idejében is játszottak a diákok. A 'szomszédvárban', a református kollégiumban bizonyosan."¹⁵⁵ "Katona drámairói munkásságát természetesen nem lehet kecskeméti előzményekből levezetni" – olvashatjuk ugyancsak *Orosz László* megállapításaként a "Kecskeméti kis irodalomtörténet"-ben.¹⁵⁶ Színházi-dramaturgiai kultúráját ui. csakis Pesten, jogászévei alatt /1810-13/ szerezhette. "De – hívja föl figyelmünket *Orosz László* – abban, hogy érdeklődése a színház felé vonzotta, talán a kecskeméti piarista gimnázium színjátszásának hagyományai is befolyásolták, arra meg, hogy a történelem sajátos varázsát átérezze, szülővárosának viharos múltja is vezette. Maga említi történelmi érdeklődése ihletőjeként, a *Kecskemét környéki pusztatemplomok romjainak látványát*."¹⁵⁷

Az 1820-as évek tájt újraéledt *Kecskeméten* is a régi szeretet a színjátékok iránt. A piarista diákok körében divattá lett a napról napra sűrűbben megjelenő világi szindarabok átdolgozása. Így például jó kedvvel játszottak el az átdolgozott *Kodrus király* c. darabot. 1823-ban *A talált gyermek* c., akkoriban menő szindarab előadására került sor, átdolgozója *Nováky Kázmér* /1793-1846/ piarista:

e művet más piarista iskolákban is sikeresen adták elő.¹⁵⁸ Jött derülhetek a nézők a *Petrohosi, vagyis az országút mellett fekvő háznak eladása* c. darabon, amelyről Takáts Sándornak, a szigorú piarista kritikusként is elismerő véleménye volt a századvégen: "Ez igen ügyesen van átdolgozva."¹⁵⁹ Az átdolgozó neve nem is volt olyan lényeges, amint annak idején sem jónéhány, különösen a kalocsai intézetünkről szóló részben említett játék esetében. Kotzebue nyomán előadták *A szerencsétlenek*-et; Kisfaludy Károlynak és más magyar színműíróknak több vígjátéka szerepelt a kecskeméti diákok műsorán.¹⁶⁰ Természetesen szívesen nyúlnak vissza a piarista iskoládrára jelesebb művelőinek darabjaihoz is. Gyakran adták Simai Kristóf és Dugonics András szindarabjait is.¹⁶¹

A kecskeméti piaristák színjátszási felfogásában lassanként a népiesség felé hajlással találkozhatunk ebben az időszakban. Az ilyesfajta alkotások már sem tartalmukban, sem formai vagy műfaji téren nem mérhetők a lassan már klasszikus örökségként kezelhető 18. századi latin, illetve magyar darabjainkhoz. Birkózás ez a világi színpaddal, eredménytelenül, színvonaltalanul: jól mutatja pl. az ugyancsak 1823-ban előadott *Szomorú és vig elegyes játék*, amely Wándza Mihály "Zöld Marci, vagy az utonálló haramia" c. mulattató darabjának /1817/ átdolgozása.¹⁶² E népszínmű szereplői többek közt ilyenek: Zöld Marci és Becskereki, híres zsványok; egy tót kocsmáros, egy németes beszédű "slajfer" /köszörűs/, egy üstös cigány stb.¹⁶³ Bár silány félcmunkával van dolgunk, egy kis korfestés címén mégis hadd idézzünk a darabból!

Korcsmáros: Oh, oh, bozse moj!

Sleifer: En megcsinál éles kés, sleifen, sleifen!

Cigány: Serpenyőt és istet foldoztatni, teknőt eszkubálni!

Korcsmáros: Jájáj! nye zsványi, majd adom mindjárt dolog frisko!

Sleifer: Sleifen, sleifen!

Cigány: Üstöt fodozni!

Sleifer: Sveige still!

Cigány: Fogd meg a sádat more!

Sleifer /énekel/: Sleifen ist ein hartes Ding,
Oh szegény emper,
Még sincs neki gar kein ing,
Armer deutscher Herr.

/az üstöt verő cigányra kiált/:

Halts Maul, svarzer Teufel!
Ich bin ien Herr, kinek van
Elég szeginség,
Aber der gut sleifen kann,
Mégis nyereség.

/Cigány még jobban kopog./

O dass dich der Teufel soll holen
mit deinem Kolopfen!

Cigány /énekel/:

Náne maro náne mász
Náne kotor bále vász.

Vagy íme még egy példa: Zöld Marci találkozik a "figurás olasz"-szal, aki így beszél:

– Most megmegyem egész Madárország. Megcsinál sok
schöne figura, Grande milite, megvehet gazdag, szegin,
kitetszik a madjar signor galant huomo. ...

En ed szegin talián
Kinek nincsen duomo,
Megviszem a taligán
Sok figura huomo.
Azt veszik majd sokaság,
En leszek egy nagy uraság
S madárország lak. ...

104

Es ehhez hasonlóan egyre több és több hasonló stílusú, neveltető jellegében is sablonosan unalmassá váló, nivótlan darab jelent meg a kecskeméti piarista színjátszók előadásában. Ment ez aztán még jó pár évig. "Amit azonban a magyar színészet erősödött – summázta a századfordulón a színtörténet-író Liszka Béla –, elnémult az egykor oly vidám és lármás iskolai színpad Kecskeméten is. Helyette tért foglalt a hivatásos színészet."¹⁰³

Ugy vélem, joggal adtam néhány oldalal korábban ennek a kb. 1825-ig terjedő, mintegy 30 esztendőnyi periódusnak az utó-iskoladráma elnevezést. Saját terminus technicus ez; szeretném, ha világosan meg tudnánk különböztetni a 19. század utolsó évtizedében felbukkanó neo-iskoladramától, amikor majd az akkoriban működő piarista tanárok friss darabjait adja elő a tanulóifjúság /mint pl. Pintér Kálmán dramolettjét/.

Az utó-iskoladráma kora is lejárt. Mielőtt a stagnálásnak a korszakán végigfutnánk, mondjunk értékelést e korról! A már többször idézett Takáts Sándornak összegző megállapítását, fenntartás vagy ellenvetés nélkül átvehetjük. Szerinte: "Ezek a színművek már nem hasonlítottak a régi iskolai színjátékokhoz. Bárhogy csürtek-csavarták is az átdolgozók az eredeti darabokat, nem voltak képesek azoknak oly helyet adni, hogy az iskolai nevelés és tanítás keretébe beilleszthették volna. Új tanítási rendszer honosult meg az intézetekben, nem a szónoki kiképzés volt már a célja az iskolai nevelésnek, így fölöslegessé vált a színpad az iskolában. Aki élvezni vagy szórakozni akart, elmehetett a színházba, s nem kellett többé gyengye kísérleteket szemlélnie."¹⁰⁰

Mindezen negativumok ellenére éppúgy figyelemre méltó lehet ez a – csupán nagy vonalakban vázolt – kisebb korszak is, mint a megelőző két leglényegesebb, vagy akár az éppen most következő legesleghalványabb: a stagnálás, a történelmi körülmények folytán talán jobban megérthető mélypont korszaka.

*A kecskeméti piarista iskola élete 1860-ig:
szinjátszásmentes korszak, mélyponton*

1825 után ha előfordult is olykor-olykor egy-egy iskolai szindarabbal való kirukkolás, az már csak halvány teljesítmény lehetett. Az okokat tisztáztuk az imént, az előző fejezet végén. Jön aztán egy olyan periódus, amikor végképp szünetelni fog a színjátszás. E fejezet mindössze az iskola 1860-ig vezető történetét kívánja az olvasó elé tárni.¹⁶⁷ Vázolása nélkül ui. sok minden későbbi utalásnak vagy konkrét adaléknak a megértése nehezebb volna.

Szóltam már korábban a ház és az iskola megrongálódásáról, sőt arról is, hogy az építkezés csak lassan indulhatott meg. 1825-ben végre hozzáfogtak a templom mellett az új épület felépítéséhez, de ezzel csak 1832-re készültek el. Ekkor a Római Katolikus Egyházközség vállalta magára főntartását. Ily módon az iskola zavartalanul folytathatta működését. Az ifjúság létszáma átlagosan 300 körül mozgott. Elvéve lehetett esetleg egy-két szinpadi előadás is. A békés munkát azonban megszakították az 1848/49-es szabadságharc eseményei.

A kecskeméti piarista gimnáziumot Haynau lefoglaltatta kórháznak. 1849 szeptemberében visszaadták ugyan, de amikor októberben az iskolát megnyitották, már az új osztrák tanterv szerint kellett tanítaniuk. E tanterv, az ún. Entwurf minden előnye mellett is ellenszenves volt a piaristák számára, mert a német nyelvet erőszakolták rá az iskolákra, holott 1841-től már minden tárgyat magyarul tanítottak. A piarista gimnáziumból négyosztályos algimnázium lett. A tandíj és a beiratási díj fizetése pedig megapasztotta a tanulók számát. Mindez végül már az iskola főntartását is kérdésessé tette.

Demeter Alajos igazgató egyenesen azt a tervet vetette föl, hogy alakítsák át az iskolát reáliskolává, így talán még életképes marad. Az átalakítás mégsem történt meg. Sokan ui. nem az átalakítás, hanem a továbbfejlesztés mellett foglaltak állást, sőt azt javasolták: főgimnáziummá kell kifejlesztetni. Az erre vonatkozó tárgyalások a Katolikus Egyházközség és a piarista rendfőnök között 1859-ben eredményre is vezettek. Most már csupán az épülethiány okozott nagy gondot. Ezen újabb bővítéssel segítettek.

1860-ban fogtak hozzá a kibővítéshez, s az épületrészt a következő évben a váci püspök felszentelve át is adhatta rendeltetésének.

**Az iskolai szereplések 1860 után:
hangversenyek, ünnepélyek**

Iskolapolitikai szempontból jó néhány lényeges mozzanat kívánczik e fejezet élére. Mindenekelőtt az, hogy 1862/63-ban volt az első érettségi vizsgálat. Ugyanebben az évben alakult meg az önképzőkör is, amely a diákság szerepeltetésének egészen a felszabadulás utáni államosítás-ig bezárólag fontos ösztönzője maradt. A kecskeméti piarista intézet az 1865/66. évben adta ki – a már említett Entwurf kívánalmának megfelelően – az első értesítőt.¹⁶⁸ A szerepléseket, szinpadi megnyilvánulásokat illetően a továbbiakban több értesítő nélkülözhetetlen forrásom lesz. Ugyanigy munkán szempontjából is említésre méltó változás, hogy a kézzel írott háztörténet *Historia Domus* nyelve 1867/68-tól kezdve immár végleg a magyar. Mindeddig latinul vezették.¹⁶⁹ A magyarul író krónikások ettől fogva sokkal gyakrabban és bővebben írtak a – legalábbis fontosabbnak vélt – szinpadi szereplésekről, mint korábban a latinul fogalmazó história-vezetők. Gyakran az értesítőkkel szinkronban szólnak az ilyesféle megmozdulásokról. Néha kiegészíti egyik a másikat.

Az 1896/97. évi kecskeméti értesítő "Hangversenyek. Ünnepélyek" című, mintegy 30 évre summázólag visszapillantó fejezete rendkívül tanuságos e periódus kutatói számára.¹⁷⁰ Csak egy-két bekezdés izelítőnek:

"Az iskolai nevelésnek elsőrendű feladata, hogy az ifjúság szívében az önzetlen hazafiságot, az alkotmányos szabadság iránt táplálandó érzéket és a magyarság ügyéért való lelkesedést fölkeltse és ébren tartsa. Intézetünk mindenkor hiven igyekezett e tekintetben feledatát teljesíteni. A haza nagyjai, valamint a gimnázium jötevői iránt tartozó hála és kegyelet érzetét mindig törekedett a fogékony keblekbe átültetni, és ezen férfiaknak példányképül való feltüntetésével a jellem fejlődésére is jótékonyan hatni. Ezen célra szolgálnak elsősorban az iskolai ünnepélyek, melyek intézetünkben az ének- és zeneiskola közre-működésével folynak le."¹⁷¹

"Intézetünkben mindjárt kezdettől fogva oktatták az ifjúságot az énekre; eleintén csak az egyházi éneket tanították, amelyre minden róm. kat. tanuló kötelezve volt. Későbbben, a följegyzések szerint az 50-es évektől tanították heti 4 órában a műéneket is; ebben azonban csak a jó hangúak vettek részt. Az énekiskolához 1860-ban zeneiskolát kapcsoltak..."¹⁷²

Ezen a ponton meg kell állnom. Mivel tanulmányom témája az iskolai előadások vázolója ugyan, de a szindarabok oldaláról: a továbbiakban el kell tekintennem az ének- és zenekar életének figyelemmel kísérésétől. Ennek feldolgozása ugyanis túllépné vállalkozásom – sőt e tanulmánykötet – lehetőségeit. Viszont jogosan ajánlhatom e megközelítést s kiváltképp e genezisében is gazdagnak ígérkező kóruspódium-korszakot külön további kutatások, sőt tanulmánygyűjteményben való publikálás szempontjából.

A már idézett értesítőbeli utalások és más értesítők áttanulmányozása nyomán is kiderült, hogy kifejezetten önmagában színműszámba menő előadást – egészen pontosan: az 1897/98-as évig – keresni és találni lehetetlenség.

Bár a továbbiakban ezzel sem foglalkozunk, mégis megemlíthetjük: ekkoriban, tehát a 60-as évektől kezdve alakul ki az iskolai ünnepélyek oly módon való tartása, hogy azok akár 8-10-12 kisebb számból /szavalat, ének, megint szavalat, megint ének, ünnepi beszéd stb. stb./ is állhatnak. Gyakorlatilag ezekben keresendő pl. a mai április 4-i vagy november 7-i iskolai ünnepély formai-strukturális ösmintája. Ezek a rendezvények végül is éppen az egy századdal előbb még javában virágzó iskoladráma-előadások helyett avagy kompenzálására voltak. Részletekbe menő feldolgozásuk megint csak nem ennek a tanulmánynak a feladata, hanem külön, kifejezetten ilyen szempontból való vizsgálódásokat tartalmazó és középtevő kötet számára készülhetne.

Ha mégis lett volna iskoladráma-előadás is, akkor hol tarthatták volna? – kérdezhetjük. Egy század elmúltával, hála az időnkénti hozzá-hozzá építgetéseknek, épületbővítéseknek, a helyzet most már jóval kedvezőbb lett volna. Mivel azonban színműveket nem adtak elő e korszakban, a más típusú előadások kapcsán való tudósításokhoz kell folyamodnunk. Megtudjuk például, hogy 1878-ban a tanárságának 50. évfordulóját ünneplő Kutserik Sándort "a gimnázium dísztermében" köszöntötték.¹⁷³ "Mikor az énekiskola mellé fölállították a zeneiskolát is, mikor tehát az intézetnek jól begyakorlott férfi- és vegyeskara s több tagból álló zenekara volt, akkor a művészi magaslaton álló ünnepélyeket nyilvánosan tartották meg a 'Cserepes' nagytermében vagy a kaszinó helyiségében, néha a színházban, az utolsó éveken az intézet udvarában" – szól a rendkívül pontos információ 1897-ben.¹⁷⁴

Iskoladramát tehát a nevezett időszakban a kecskeméti piarista diákok nem adtak elő. Ha lett volna valamire való helyi piarista tanár-szerző, azt egy a maga korában igen úttörő jellegű összefoglaló: a piarista Váry Gellért "Huszonöt év a Kegyes-rend irodalmi életéből /1850-1875/" c. munkája¹⁷⁵ bizonyára megemlítette volna. Városunk és

piarista intézete kapcsán több – egyéb kútiások számára talán fontos – megjegyzéssel is találkozunk benne,¹⁷⁶ de színműíróként az itt működő rendtagok közül senkit sem tart számon Váry Gellért az 1875-ig terjedő időszakban.

Az 1880-as években a több pontból álló iskolai rendezvények műsorában fel-felbukkannak az ún. párbeszéddek. Például 1882-ben "június hó 5-én tartatott meg számos és díszes közönség részvétele mellett az iskolai ünnepély", és e két fő részből, azon belül összesen 14 számból összetevődő rendezvényen a II/6. számot így örökíti meg az akkori értesítő, a Tudósítvány: "6. A hazaszeretet – Párbeszéd: Kálmán, Pista s Emil közt. Előadják stb."¹⁷⁷ Vagy a következő évben május 31-én hasonló jellegű ünnepély volt, ott meg a 13 apróbb szám közül az I/7. mellett a szerzőnek csak jóndulattal nevezhető betanító neve is szerepel: "7. A jó útravaló – Párbeszéd: Endre, Kálmán és Jenő közt. Sárvány után átdolgozta Hám Sándor, k. r. n. p. Előadták stb."¹⁷⁸

A párbeszéd azonban semmiként sem számíthat iskoladrámának, még ha kettő vagy – mint az utóbbi példa mutatta – akár három szereplő között folyik is. Valószínűleg csak pár perces szereplés lehetett. Itt jegyzem meg, egy pillanatra visszatekintve a 18. századi iskolaszínpadra, hogy akkoriban is voltak ehhez hasonló párbeszédes megnyilatkozások, legfeljebb funkciójuk volt más. Prónai Antal a már többször említett összmagyarországi piaristadráma-katalógusa összeállításakor nagyon is óvatosan járt el az ilyesfajta adatok kapcsán, azaz: mellőzte őket. Mint Császár Elemér írja Prónai szigorú módszeréről: "... Nincsenek fölvéve azok a declamatiók, amelyek nem cselekményt mutattak be drámai formában, hanem pusztán szavaltokból állottak, sem az ún. academiák, amelyek párbeszédes formában ugyan, de pusztán az iskolában elvégzett ismeretanyag összefoglalására szolgáltak."¹⁷⁹ Ennek az iskoladrámák közé semmiképp se sorolható műfajnak és előadási módjának újjáéledéséről van tehát szó az 1880-as évek kecskeméti piarista iskolájának ünnepélyein.

A neo-iskoladráma megjelenése Kecskeméten: Pintér Kálmán dramoleltje 1897-ben

Vessünk először ismét néhány pillantást az iskola épületére! A fokozatosan fejlődő intézet újabb építkezéseket tett szükségessé még a 80-as években.¹⁸⁰ A színelőadások további menete szempontjából jelentős momentum, hogy 1888-ban megépítették a tornacsarnokot. Erre még vissza-visszatérek. Továbbá: 1893/94-ben fölépült az intézetnek a mai Horváth Cyrill utca felé eső része is. Így rakódott össze részekből a piaristák kecskeméti gimnáziuma, amelynek

a neve joggal lett a későbbiekben az "öreg gimnázium". A rendi vezetőség bőven ellátta tanárokkal az iskolát, sőt ide küldte a gimnáziumba járó papnövendekeit is. Ez utóbbiak számára külön stúdium működött a rendházban 1935-ig. Közben 1883-ban új középiskolai törvény lepett életbe, de a piaristákra nem hatott kedvezőtlenül. Minden nehézség nélkül illeszkedtek be az új tantervbe és szellemébe az ősi örökség feladása nélkül. Az új törvényrendelet szerencsére nem gátolta a diákságot a szerepelgetésekben, színi ambícióik kibontakoztatásában.

1897 késő őszi napjaiban 3 lapos, nyomtatott meghívót adtak ki és küldtek szét a kecskeméti piaristák. A meghívó első oldaláról idézek:

"A világszerte elterjedt Kegyes Tanítórend Calaszani Szent Józseftől Rómában történt alapíttatásának háromszázados évfordulóját érte meg, melyet a kecskeméti társház folyó évi december hó 8-án ünnepel s amelyre czímedet tisztelettel meghívja a Rendezőség. - Az ünnepély színhelye az intézet tornacsarnoka. - Kezdeté délelőtt 10 óra. - Minthogy az ünneprendezés célja szegénysorsú, népiskolai tanulók fölruházása, a magasztos célj iránt való tekintetből a rendezőség belépti-díjat szed...¹⁸¹

Valamennyi magyarországi piarista iskola számára rendfőnöki leirat rendelte el ui. a december 8-i ünnep-tartást. Kecskeméten is - érthető módon - nagy volt a készülődés a nem mindennapi eseményre. A háztörténet így számol be az előkészületről:

"A társház főnöke¹⁸² a szűkebb körű bizottsággal egyetértőleg főbb vonásaiban megállapította a decz. hó 8-ikán tartandó ünnepély programját, melynek keresztülvitele első sorban attól függ, megkapható-e a színház a jótékony célú előadásra. Ezen ügyben a társházi főnök¹⁸³ ...november hó 11-ikén átírt Kecskemét Törvényhatósági város Tanácsához, melyben a decz. 8-ikán d. e. 10-12-ig megtartandó jótékony célú ünnepélyre a színházat kéri. Kéri egyúttal a Tanácsot arra is, hogy ünnepélyünkön részt vegyen s a jótékony cél sikerét hatáskörében mozdítsa elő...¹⁸⁴

Városunk színháza éppen csak egy évre nyílt meg.¹⁸⁵ A piaristák szerettek volna élni e kedvező lehetőséggel, s talán a válasz, amelyről a hűséges krónikás beszámol. igazsak elkedvetleníthette őket:

"Kecskemét th. város Tanácsa több dologi akadályról kifolyólag /nevezetsen a nappali villanyvilágítás nehézségei folytán/¹⁸⁶ a decz. hó 8-ikán tartandó százados ünnepélyünk megtartása helyéül a színházat nem ajánlhatta, ezen oknál fogva ünnepélyünk gymnasiumunk tornacsarnokában leend...¹⁸⁷ Ugyanakkor a helyettes polgármester a 25041/1897. sz. okmányban közli, hogy "a rend ezen magasztos ünnepén testületileg fogunk résztvenni".¹⁸⁸

Amint az 1735-i templomszentelés kapcsán már láthattuk: a piaristáknál bizonyos jelesebb ünnepeken egyházi jellegű megnyilatkozást /szentmise szentbeszéddel/ és olykor esetleg világibb, nem templomban tartott "kultúrműsor"-t kapcsolnak össze. Jó másfél évszázad telt el az első ilyen esemény óta, s most, 1897-ben is e nemes - és egyházi iskolához illő - hagyomány szellemében kívántak eljárni.

December 8-án iskolai ünnepélyt fél 9-kor a piarista templomban mise és szentbeszéd előzte meg. Es itt mindenképp meg kell említenünk azt a város-, rend-, és művészet-történet-írás szempontjából is tragikus eseményt, amelyről a ház történetírójának megdöbbenően ható bejegyzése tanúskodik. A prédikáció alatt "iszonyú robajjal szakadt le a mennyezetről 1 nm /négyzetméter - HJ/ területű vakolat ... a szószékel szemben ... Hárman nagyobb, többen kisebb zúzóást szenvedtek, ... egy pedig, Elefánti Kovács felesége ... még azon éjjel 1/2 12-kor elhunyt. ..."¹⁹⁰

"Habár - folytatja a krónika - a nagy közönség egy része a jelzett ijedelem hatása alatt el is távozott, azért a 10 órakor kezdődő iskolai ünnepélyen a tornacsarnokban is elegenden jelentek meg. Ott volt a városi tanács diszmagyar ruhás tagjai élén Kada Elek polgármester. ..."¹⁹⁰

A tornacsarnokbeli műsor 8 számból állt. A 2. volt a megnyitó beszéd, amelyet maga a polgármester, Kada Elek /1852-1913/, hálás kecskeméti piarista öregdiák tartott. "Az 5. szám volt a műsoron Pintér Kálmán bpesti k. r. /kegyesrendi - HJ/ tanár dramolettje: *Calazanczi szelleme*."¹⁹¹ "... A sikerült előadás, a dramolett nagyon is jellemzetes tartalma igen tetszett - számol be a háztörténet vezetője - ; az ügyes előadás nem egy szülőnek szeméibe csalt könnyeket. ... A decz. hó 8-iki jótékony célú előadás bevételéből /136 frt./ 8 népiskolai és 2 gimnáziumi tanulót ruháztunk föl; a népiskolai tanulókat tek. Páthy Károly úr, mint a népiskolák felügyelője a decz. hó 15-iki átiratban jelezte ki." /Utána felsorolja a neveket: "ev., ref." vallású kettő is akad a támogatók között.¹⁹²

A dramolett szerzője, Pintér Kálmán /1854-1902/¹⁹³ nem Kecskemétre való ugyan, mégis - itteni évei és munkája által - beírta nevét a város szintörténetébe. Nagy kár, hogy a "Kecskemét jelesei" "P" betűsei közül kifelejtődött. Viszont megemlíti őt a Magyar Irodalmi Lexikon "irodalomtörténész, író" minőségében.¹⁹⁴ "Minden közművelődési és művészeti megmozdulás élén ott szerepel" kecskeméti évei alatt - írja róla életrajzírója, dr. Ongrádi József.¹⁹⁵ "Az iskolában is pompásan megtette kötelességeit - olvashatjuk ugyanezen életrajzban. - Hogy közelebb férközhessék tanítványaihoz, és hogy minél jobban kezébe vehesse szellemi irányításukat, ezért megszervezte a kecskeméti piarista gimnázium önképzőkörét. A sokoldalú és eredményes társadalmi

munkájára, továbbá a jó tanárra figyelmes lett a rend vezetősege, és az 1888/89-i iskolaév kezdetén immár másodízben Budapestre helyezte.¹⁹⁰ Altalános helytörténeti adalékként említem meg, hogy "amikor elhagyta Kecskemétet, a Kecskeméti Lapok szerkesztője még Budapesten is többször fölkereste verset vagy tárcát kérő leveleivel. Újságcikkei nagyobb része Calamus aláírással került a nyilvánosság elé."¹⁹⁷

Tehát a főt említett, 1897-ben előadott dramolettet is Budapesten írta, onnét küldte nagy szeretettel egykori kedves működési helyére, ahol tíz év távlatból is emlékeztek rá a tisztelői. Pintér egyébként már kecskeméti éveit alatt írt egy egyfelvonásost, címe: *A színész*; ezt a városi színházban játszó társaság egyik tagjának ünneplése alkalmával adták elő.¹⁹⁸ Ez természetesen világi dráma, ezért témakörünkön kívülesik. *A Calazanczi szelleme*¹⁹⁹ c. iskolai darab ugyancsak egyfelvonásos alkotás, ún. dramolett. A dramolett – irodalomelméleti meghatározással – kisméretű, komoly hangvételű drámai jelenet, rendszerint kevés szereplővel, szentimentális jelleggel.²⁰⁰

A néhány lappal előbb említett párbeszéd egy-két perces műfaj; a hajdani "klasszikus" iskoladráma 3-5 felvonásos is. *A dramolett középponton áll a maga egyfelvonásos jellegével.* Előadási ideje föltehetően legalább 25-30 perc. Az előkészítési munkálatok is igényesebbek lettek. *A Calazanczi szelleme* c. darab nem lehetett nivótlan, hiszen jeles alkalomra: a rendalapítás 300. évfordulójára irodott és mutatták be a városi előkelőségek jelenlétében. Pintér Kálmán dramolettjei közül "ez a legsikerültebb" – vallja az életrajzíró Ongrádi József.²⁰¹ Újszerűsége, piarista témája és piarista szerzőtől való megírása: ez az, ami méltán kelti föl az utókor, a kutató figyelmét. Más típusú alkotás ez, mint az 1790 utáni betiltások ellenére elszórtan még jelentkező darabok. Azokat utó-iskoladrámáknak tekintjük. Ezek: neo-, azaz újszerű iskoladrámák; helyesebben: új iskolai drámák. A dramolett – rövidségét tekintve – talán azokat a még a latin korszakban írott műveket mondhatja őseinek, amelyeket a följegyzések az *actiuncula* /kb.: darabocska, drámácska, kis szindarab/ néven illeltek. De előre is mutat Pintér említett műve. A 20. századi áttekintés során jó néhány hasonló jellegű színpadi megnyilvánulásra utalok még. Itt jelzem: az olyan kimagaslóbbak is, mint például Sik Sándor vagy Jelenits István darabjai a dramolett modernebb kifejlesztései.

Most, hogy a 19. századtól búcsút veszünk, csupán egy valamit sajnálhatunk. A rendnek Kecskemét adott egy olyan, a maga korában kimagasló filozófust és drámaíróként is próbálkozó piaristát, mint amilyen Horváth Cyrill /1804-1884/ volt,²⁰² de a jelek szerint szülővárosának

piarista iskolája nem játszott el semmit az ő darabjai közül. Színműveinek csupán a címét és keletkezési idejét sorolom föl: Tyrus /1834/, Kuthen /1838/, Jolánta /1839/, Vetélytársak /1850/²⁰³ és Kupa /töredék, 1853/. Bár gyengyebb művek, s előadásra nem kerültek, mégis igaza van Perényi József /1875-1938/ piarista irodalomtörténésznek: "Dramái úgy is tekinthetők, mint nemzeti tettek, amelyekkel buzdítani, lelkesíteni és vigasztalni akart. Ha irodalmi értéküket tekintve nem is sorozhatók irodalmunk értékesebb alkotásai közé, mint nemzeti tettek föltétlenül kiérdemlik elismerésünket."²⁰⁴

Színjátszás a kecskeméti piarista gimnáziumban a 20. században

Az első 2 évtized soha nem tapasztalt gazdagsága

Az új évszázadba való átlépés a kecskeméti piarista iskola színjátszását illetően egyáltalán nem jelentett nagyobb korszakváltást vagy éles elhatárolást. Igaz viszont az is, hogy – az értesítők tanúsága szerint – ekkoriban és ekkortól kezdve rendkívül gazdag a repertoár: az alkalmakat és a műfaji árnyalatokat tekintve is.

A színpadi megnyilatkozások többször a már látott – de koncepciónk szempontjából mellőzendő – dialógusok típusába sorolhatók. E dialógusok, mint már említettem, csak néhány perces apróműfajt jelentenek, s nem mérhetők a több felvonásos iskoladrámákhoz. Egyébként is: a dialógusok a több pontból álló ünnepi műsoroknak gyakran pl. az ünnepi beszédnél jóval rövidebb részzámai.

Az irodalomi és egyben a hazafias nevelés dicséretes velejárója volt ebben az időszakban is – és a további évtizedekben is – nemzeti nagyjaink drámáiból színre vinni legalább egy-egy részletet.

Vörösmarty Mihály /1800–1855/ halálának 50. évfordulóját méltóképpen kívánták megünnepelni azáltal, hogy az 1905/06-os tanévben egy 7 pontból álló műsor keretében a végző /nyolcadikos/ diákok eljátszották a *Marót bán* V. felvonását.²⁰⁵ A következő tanévre esett "a honszerző Árpád fejedelem halálának ezeréves évfordulója". 1907. május 21-én – az értesítő nyomán tudjuk – "... az egész intézet ifjúsága tanárai vezetésével Alpárra ment ki, s ott ültük meg a honfoglaló emlékét. ... Az ünnepélyen Kecskemétről is, a környékről is igen sokan vettek részt; az alpári iskolák pedig zászló alatt vonultak ki az ünnepség színhelyére."²⁰⁶ A műsor 9 pontból állt; minden bizonnyal csúcса lehetett Vörösmarty egyfelvonásosa, az *Árpád ébredése* /a 6. számként/.²⁰⁷ Az Árpád ébredését éppen 70 éve írta meg Vörösmarty: "előjátékul a Pesti Magyar Színház megnyitásának ünnepére". Maga a szöveg – könyve válogatja – nem több 10–15 oldalnál. Minthogy az alpári előadáson mindössze 3 fiú szerepelt, arra kell következtetnünk, hogy valamelyik piarista tanár átdolgozta, rövidítette. Vörösmarty ui. ezt a darabját legalább 19 személy számára írta, és mint egy 10 női alak kell hogy legyen benne /az allegorikus "rémalakok"-at nem is számítva/. Íme, a 20. századba átlépve, a piarista dramaturgiában sok minden modernizálódhatott, de a defeminizáció továbbra is megmaradt!

Vörösmarty mellett *Madách Imre* /1823–1863/ is előtérbe kerül nagyjaink közül. Igaz, ebből az időszakból mindössze

egy előadásra van utalás az értesítőben.²⁰⁸ Eszerint: 1908. április 26-án, Madách születésének 85. évfordulóján az intézet önképzőköre 7 pontból álló "diszgyűlés"-t rendezett. 7. pontként négy idősebb tanuló előadta *Az ember tragédiája* első színjét.

Katona József /1791-1830/ Bánk bán-jának legalább részleteiben való előadásáról az értesítők ebben az időszakban nem tanúskodnak. A téma talán nem lett volna idegen, hiszen már ekkoriban is kötelező olvasmány volt. Ha drámaelőadásként nem is, de más vonatkozásban mégis előkerült a *Bánk bán*. 1908. március 15-én meghívott vendégek jelenlétében elmékeztetett meg az iskola ifjúsága a szabadságharc 60. évfordulójáról. A 9 számból álló, a zenekart és az énekkart is többszörösen foglalkoztató diszünnepevényen 6. pontként került sorra: "Erkel: Részlet a *Bánk operából*. Zenekar."²⁰⁹ A *Bánk bánra* - és a *Tragédiára* - még fogok utalni a későbbi évtizedek színjatszása kapcsán.

Böven szerepeltek a színjátszó piarista diákok műsorán *dramolettek, egyfelvonásosok, vidám jelenetek* is. A nem piarista szerzők közül igen közkedvelt lehetett a ma már ismeretlennek ható *Eszényi Sándor. Március 15-én c. jelenete* - az értesítők tanúsága szerint - kétszer is szerepelt ünnepi számként. 5-6 tanuló játszotta.²¹⁰ Ugyancsak méltó komolysággal adhatták elő *Havadi B. /sic/ A hős idők alkonya c. "drámai költeményét, két képben, előjátékokkal és epilógussal"*. Figyelemre méltó a szereplők felsorolása: "A muzsa, a költő, Petőfi, a haza neemtője, Vörösmarty, Széchenyi, egy árva fiú, sírásók."²¹¹

A könnyebb műfajba tartozó jelenetekre is hozok példákat. 1901. június 8-án, a koronázás évfordulóján délután "nagyszámú és díszes közönség jelenlétében" iskolai ünnepély volt. A 11 pontos műsor egyik számaként elhangzott: "A képzelt beteg. *Maszlaghy Ferenc*től."²¹² A szerző ugyancsak nem piarista, de egyházi személyiség; feltehetően azonos lehet azzal a *Maszlaghy Ferenc*ccel, akiről a *Magyar Irodalmi Lexikon* így ír: "1839-1917. ... Író, útleirő. Primási levéltáros volt. ..." ²¹³ Mivel a szöveg nincs a kezünkben, nem tudhatjuk: önálló munka-e saját ötlet nyomán, vagy pedig Molière-adaptáció. Ez utóbbi esetén azonban erőteljesen rövidítenie kellett, illetőleg kiiktatnia a négy női szereplőt. Az 1903/04-es tanév végén pedig "a záróünnepélyen *A fogadás* című 1 felvonásos bohózat került színre nagy sikerrel. Színjátszó személyek: korcsmáros, földbirtokos, a korcsmáros komája, Szélfű, Ujjas, szélhámosok, pincés, háziszolga, inas".²¹⁴ A valószínűleg itt sem piarista szerzőről nem történik említés.

Több alkalommal viszont a fordító, az átdolgozó vagy a szerző egy-egy piarista tanár. A következőkben erre láthatunk példákat.

1902. június 9-én koronázási és évzáró emlékünnepelelyt rendezett az intézet. A már említett komplex – egyházi módra a templomban, világi módra az iskolában történő – ünneplési tradíció szellemében " déletött ünnepléses istentisztelet volt, délután pedig a gimnásium udvarán folyt le ... az ünnepelely" 10 pontos műsor szerint. Ezek egyike volt "Az álhadnagy. Bohózat egy felvonásban. Németből átdolgozta Récsei Ede tanár. Személyek: Szélházi, hadnagy; Jónás, inas; Misó, rekruta; Pénzes, földbirtokos."²¹⁵

Erdekes adalék a következő is, amelyet az iskola értesítője nem említ részletezve, ugyanakkor a háztörténet írója figyelemre méltónak tart. Az 1904/05. tanév kapcsán így ír róla: "A szeplőtelen fogantatás hitágazatának felszázados kihirdetése emlékére a főgimnázium ifjúsága a növendékekkel /klerikusokkal/ együttesen fényesen ünnepelelt." Majd a 8 számból álló műsört említi, ahol az utolsó előtti ez: "7. Regina clericorum studem tium /Szűz Mária, a kispapdiákok királynője – HJ/. Irja Kolár János, 7. oszt. rendi növendék; előadták Pusch Ödön és Németh Jenő 7., Patay József és Kisparti János 8. oszt. rendi növendékek."²¹⁶ A darab érdekessége, hogy kifejezetten a már korábban a rendbe lépett és a reverenda viselésére jogosult – kötelezett idősebb diákok játszották; illetve maga a szerző is, aki már piaristának számít, és mégiscsak még diák társaságból került ki. Egyébként ugyanekkor volt diák-kispap Kecskeméten a század leghíresebb piarista papköltője, Sik Sándor /1889–1963/. Habár halála után 20 évvel is folynak még a vele kapcsolatos életmű-kutatások, arra vonatkozóan egyelőre még sincs adatunk, hogy már itteni, századeleji diákoskodása, stúdens-évei alatt dramolettet vagy más típusú szindarabot írt volna, és azt elő is adták volna.

Az 1912/13-as tanévben az Erzsébet királyné emlékére, pontosabban: március 15-e tiszteletére rendezett ünnepelelyen a 8 pontos műsor közepén elhelyezkedő s a magyarágot mindenképpen ébrentartó célzatú dramolett-szerüséget kell kiemelnünk. Szerzője ugyanis piarista tanár. "4. Agárdi László: A nemzet i dal keletkezése. Személyek: Petőfi, Jókai, Szikra, Kis fiú."²¹⁷ Az 1965-ben elhunyt szerző gazdag irodalmi hagyatékát budapesti központi rendi levéltárunkban őrzik; feldolgozása, értékelése még várat magára. Talán egyszer még tisztázódik: volt-e esetleg más hasonló jellegű munkája itteni évei során, csak legfeljebb nem említi az értesítők.

A "klasszikus" iskoladráma előadásnak mindig valamilyen didaktikai-pedagógiai célja volt. Az 1897-es Pintér-dramolett kapcsán láthattuk első alkalommal, hogy újszerű cél társul a diákok fölléptetéséhez, pl. a belépti díjak karitatív-szociális célra való befektetése. Belépődíjat aztán más, ugyancsak lényeges megfontolásból is kellett

szedniük. "A főgimnázium ifjúsága a kath. egyesület felkérésére és javára 1909. dec. 19- és 21-én pásztorjátékot adott elő. Ajándékkul a színpadot betakaró szőnyeget kaptuk; a második előadás jövedelme az iskolai színpad költségeinek fedezésére van alapul eltéve. Bevétel 33.32 K, kiadás 16.70 K; tisztán megmaradt 16.62 K."²¹⁸ "Színre került a Betlehemi bakter. Karácsonyi pásztorjáték 3 felvonásban. Írta: Szabó János. Atalakitotta és rendezte: Német Károly."²¹⁹

Ugyanezen Német Károly volt az, aki az 1903/04. tanévben – a tanárkodása 30. évfordulóját ünneplő Tóth György igazgató és Járvás Mihály tanár tiszteletére rendezett ünnepi fő számaként – előadatta *Plautus Menaechmi*-jét. Mint már korábban, tanulmányom 2. részének végén jeleztem: egy ismeretlen piarista fordító-átdolgozó "*Comœdia Plautina Menaechmorum*" c. darabját modernizálta. Prónai nyomán már tudjuk, hogy arról az 1776-ban itt előadatott komédiáról van szó, amely Szauer Ambrus személyével hozható kapcsolatba.²²⁰ Az iskoladráma-felújítás szintén hozzátartozott a századelő piarista gimnáziumi színjátszásához. Ennek azonban egy új fejezetet szenteltek.

Mi minden volt végül is e rendkívül gazdag repertoár háttere, mozgatója, magyarázata? A kecskeméti piarista intézetben tulajdonképpen az 1863-as első érettségi körüli időre vezethető vissza. Attól kezdve alakultak ki aztán fokozatosan. Pályázatokot tűztek ki számukra évről évre; gazdag a kor színvonalával is lépést tartó ifjúsági könyvtár²²¹ állt rendelkezésükre. Ambícióikat pedig fokozták az öntevékenységre serkentő ifjúsági, kulturális egyesületek, csoportok, körök. Legkorábban ezek közül épp a leglényegesebb motíváló, az önképzőkör alakult meg 1862-63-ban/. Alapszabályai értelmében minden évben a VIII. és a VII. osztály tanulói lehettek rendes működő tagok; bejáró és szavaló tagok pedig a VI. és az V. osztályosok. 1900-ban külön szavalókör alakult: rendes tagjai a IV. és a III., pártoló tagjai pedig a II. osztály tanulóiból kerültek ki. Ne feledjük: az akkori iskolatípus szerint e legfiatalabbak mindössze 10 esztendősek!

1900-tól kezdve tehát így még inkább biztosíva lett az utánpótlás: a szavalókból előbb-utóbb aktív önképzőkörösök, sőt ambiciózus, tehetséges színjátszók lettek. E lényeges és kedvező diákszerkentő vállalkozások eredménye tehát a megszámlálhatatlanul bőséges utalás az értesítőkből az ünnepélyekre, kulturális rendezvényekre.

Német Károly és az iskoladráma-renaisszánsz

Fogalomtisztázással kell kezdenünk. Amiről a továbbiakban írni kívánok, nem azonos a neo-iskoladrámával, tehát a 19.

század végétől mindmáig piarista szerző által írott szindarabbal /jelenettel/ vagy annak előadásával. Némi hasonlóságot inkább a 18. század legvégétől kb. 1825-ig datálható utó-iskoladramák korával mutat. Akkoriban már – emlékszünk rá – elvileg és rendeletileg lejárt ugyan az iskoladramák kora, de valamiféle "csakazértis" nosztalgia még ébrentartotta az iskolai színjátszást. Most, a 20. század legelején egyrészt találkozhatunk műfaji újdonságokkal: javában megy az apró /általában nem vizsgálendő/ dialógus; illetve a szecessziós diszletezésű színpad divatos fő műfaja a dramolett, az egyfelvonásos. Másrészt viszont a múlt értékeinek megbecsülése is szempont: láttuk Vörösmarty, Madách műveinek betaníttatása kapcsán. És ez az értékmegbecsülés, sőt értékmentés lesz a cél, amikor a kecskeméti piarista gimnáziumban egyre inkább a rend múltja, pontosabban a "klasszikus" kor és műfaj: a 18. századi magyar nyelvű iskoladramák felé fordul a figyelem. E téren kiemelkedő szerepet játszik a lelkes és tehetséges Német Károly /1873-1931/.

Német Károly – 1912-ben való Budapestre helyezéseig – intézetünk szavaló-, majd önképzőkörének volt vezetője.²²² Magyar–latin szakos tanár lévén avatott kézzel nyúlt a latin eredetiből adaptált iskoladramái alkotásokhoz, illetve végezte el a portalanítást és a modernizálást vagy, ha keletre, olykor a megrövidítést, itt-ott az átdolgozást. Alábbiakban – a már fentebb említett Menaechmi-újraébresztésen kívül – két klasszikus iskoladarab kapcsán szölok tehát az iskoladrama-renaeszánshról. Német ennek csupán az elindítója; a felújítások azóta is /bár kevésszer!/ helyet kaptak a kecskeméti piarista diákszínpad számos, más típusú előadása mellett.

Az iskoladrama-renaeszánsz elindítása az 1907/08-as tanévhez fűződik; rendtörténeri és pedagógiai nemes célkitűzését szépen fogalmazza meg az évi értesítő: "A főgimnázium vezetősége emléktáblával óhajtja megörökíteni Katona József, Révai Miklós, Horányi Elek és Simai Kristóf emlékezetét, kik ez intézetnek részben tanítványai, részben tanárai voltak. Az emléktábla és a XVIII. századi piarista iskolai színelőadások felelevenítése bizonyára neveli az ifjúság szívében irodalmi nagyjaink iránt a köteles hála és kegyelet érzését s az intézethez való mély ragaszkodását."²²³ E szép kezdeményezés a közelgő jeles évfordulónak egyik dicséretes előkészületi módja: "Főgimnáziumunk – írja a háztörténeész – 6 év múlva, 1914-ben ünnepli főnnállásának kétszázadik évfordulóját. Erre az alkalomra előkészült már most a tanári kar, hogy minél fényesebbé és emlékezetesebbé tegye."²²⁴

1908. április 27-én a piarista diákok a Katona József Színházban előadták *Dugonics András Tárházi* /1770;

átdolgozva: 1789/ c. darabját.²²⁵ A betanító Német Károly neve mellett az akkori szinlapon már ott található a komoly "rendezte" szó. Német egyébként Prologust is irt a darabhoz, s ezt két diák adta elő. A szereplők az I-IV. osztályosok, vagyis a szavalókör tagjai közül kerültek ki. Apró emberkék ugráltak – fecsegtek "a világot jelentő deszkák"-on. Ne feledjük: a legidősebbek, a IV. osztályosok a mai nyolcadikos korosztálynak felének meg! Joós Ferentől tudjuk, hogy az akkori színigazgató, Bihari Akos alig néhány napja végleg búcsút vett Kecskeméttől. Sok más ok miatt is Kecskemétnek rossz hire kelt a színészvilágban. Csökkent a színvonal; konkurrensként megjelent a mozi. A közönség is megcsappant.²²⁶ Mindezek ellenére üditően hatott a piarista színpad gyermekszínészeinek vendégszereplése. A háztörténet így ír: "Szép közönség és ún. telt ház nézte végig az előadást és gyönyörködött ifjaink ügyes fellépésében és bátor szavallataiban."²²⁷ A mindenki tetszését megnyerő színdarab történetét ideírom, úgy, ahogy azt maga a szerző, Dugonics summázta: "Veleje ezen játéknak. Tárházi, egy öreg és gazdag kalmár, se felesége, se gyereke, se rokona nem lévén, azon gondolkodott, kit fogadjon fiának. Eszrevehék e dolgot hárman, úgymint Agyúsi kapitány, Deáki Artium Liberalium Magister²²⁸ és Polgári, egy városi lakos. Ki-ki azon dolgozott, hogy férhessenek elsöben Tárházának kegyelméhez, azután pedig jószágához. Agyúsi vitézségével bátorzkodott, Deáki tudományával, Polgári e kettőnek vesztével. Sehonnainak furcsa esze Polgárit tette szerencsésé."²²⁹ "Eppen e napokban volt Kecskeméten a budapesti tankerület középiskolai igazgatóinak értekezlete is – számol be a háztörténet. – Jó alkalom, hogy kerületünk összes igazgatói is szem- és fültanúi lehetnek ünnepünknek. Teljes elismeréssel, sőt egyik-másik csodálattal adott kifejezést a nem remélt élvezetért. Az erkölcsi sikert megfelelő anyagi is kísérte. A tiszta jövedelem 421 kor. 14 fillér volt."²³⁰

A következő színházi évben szintén szerepeltek a piarista diákok 18. századi iskoladrámával a színházban. Ekkor már Mariházy Miklós állott a társulat élén²³¹, s vele is kedvező tárgyalást tudtak folytatni a piaristák. Az iskola legnagyobb, színjátszás számára alkalmas terme ekkoriban még mindig a már korábban említett tornacsarnok. Ez pedig jóval kevesebb néző befogadására volt alkalmas, hiszen az előző tanévben is megtelt a városi színház diákjaink vendégszereplésével. 1909. április 24-én előadásra került a színházban Simai Kristóf Váratlan vendég c. darabja. "Vigsgagos játék 3 felvonásban, melyet 'Megcsalt ravaszság'²³² /sic! – HJ/ címmel már 1772-ben előadtak Kecskeméten a piarista iskola tanulói."²³³ Német Károly avatott kézzel nyúlt e darabhoz is; a szinlapon ismét a "rendezte"

megtisztelő állítmány áll neve mellett.²³⁴ Az azonban súlyos filológiai tévedés, hogy Simai két szindarabját teljesen azonosítja.²³⁵ Természetesen számos hasonlóság, sőt szereplőegyező is van, de ez nem véletlen: mint korábban már jeleztem, a Comoedia satis lepidával együtt ez az 1770 táján keletkezett Váratlan vendég is közvetlen előzménye, sőt szerzői forrása a Mesterséges ravaszszágnak. Félreértések elkerülése végett: 1772-ben Simai ezt, tehát a legutoljára említett darabot adatta elő Kecskeméten. Német Károly viszont az ösmintát alakította át és taníttatta be az ugyancsak 10-14 esztendősz szavalóköreivel, illetve egy-két ötödikes önképzőkörös is szerepet kapott. Német egyébként külön *Prológust* és *Epilógust* írt a darabhoz.²³⁶ "Az érdeklődés - jegyzi meg a háztörténet írója - éppen olyan általános volt, mint tavaly; a cél az 1914-ben beállítandó két emléktábla költségeinek fedezése."²³⁷ A tiszta jövedelem 343.72 korona, az előző évi összeggel most már 764.86 korona kamatozhatott.²³⁸

A tervezett emléktáblák mégsem készültek el: az első világháború kitörése és dúlása megakadályozta. Az iskoladráma-renezsánsz itt abba is marad. Csupán századunk második felétől lehetünk immár kortanúi az újból a "klasszikusok" felé fordulásnak.

A húszas-harmincas évek szereplései

Régen szólottam már az iskola épületéről. Azt tudjuk, hogy a 80-as évek végétől a tornacsarnok tölti be ideiglenesen a színpad és a nézőtér együttes szerepét. Egyelőre - ne feledjük! - ekkor még csak a templomtól ma is jobbra és balra lévő két szárny van meg. A század elejétől érezték is a kecskeméti piaristák: öreg és szűk már az iskola épülete. A tervezgetések 1911-től öltöttek konkrétabb formát; a háború azonban - a rombolásokkal - sok számítást keresztülhúzott. Végre 1930. szeptember 27-én megkezdődhetett az építkezés a piarista templommal szemben, a régi reáliskola helyén és a vele szomszédos telken.²³⁹ Némi nehézségek, átmeneti leállás után végül is 1933. december 4-én már az új gimnáziumi épületben megkezdődhetett a tanítás. A Kecskeméti Római Katolikus Egyházközség és a piarista rendfőnökség közt szerződés jött létre: 1934. szeptember 1-i kezdettel az intézet fenntartását a Magyar Kegyestanítórend vette át.

Az új gimnáziumi épület elkészültével a színjátszás számára is kedvezőbb lehetőségek nyíltak. Jó idő esetén például a tanévzáró ünnepély céljára elegendőnek és alkalmasnak bizonyulhatott a 877 m²-es iskola udvar. A legfőbb azonban az, hogy "rendelkezhet az intézet

valahára egy modern díszteremmel is. Itt nemcsak a legszorosabb értelemben vett ifjúsági és iskolai ünnepek lesznek megtarthatók, hanem ahol a több mint 60.000 lelket számláló helybeli nagy katolikus társadalom kulturális ünnepélyei, hangversenyei, vallásos és egyéb tárgyú előadásai is méltóképpen megtarthatók lesznek, vagyis ahol a megfelelő keretek között lefolyhat nagy katolikus társadalmi életünk minden megnyilvánulása és megnyilatkozása.²⁴⁰ E ma is rendeltetésének megfelelően használatos díszterem 255,66 m², a dísztermi karzat és az erkélyek összmérete pedig 235,00 m².

Az előadások, szereplések száma a kb. 1920-ra datálható - háború utáni - helyreállítás óta szinte megszámlálhatatlan. Hiszen szereplésekre ösztönzi a diákságot az újraéledő önképző- és szavalókor, még inkább az 1921-től tevékenykedő cserkészmozgalom és a pártfogást is, közönséget is jelentő Piarista Diákszövetség, amelyben a hálás öregdiákok tömörülnek az 1924/25-ös tanévtől kezdve.

Szemben az első két évtized tárgyalásakor már látott bőséges repertoárral: a most ismertetendő mintegy 20 esztendőes időszak halványabbnak tűnik, vagy inkább: egyoldalúbbnak. E periódus ugyanis úgyszólván mentes mind az iskoladráma-felújításoktól, mind a piarista szerzők modernebb egyfelvonásosainak előadásától. Közismert vagy olykor számunkra idegen nem-piarista szerzőktől adnak tehát elő: régebbiektől és újabbaktól, komolyat is, vigat is.

A múlt századi klasszikusok darabjai közül Kisfaludy Károly /1788-1830/ *A pártütők* c. történelmi tárgyú színműve érdemel figyelmet. 1930-ban, a szerző halála 100. évfordulójáról is megemlékeztek e darab előadásával. Május 10-én és 11-én a cserkészcsapat nagyszabású előadásfűzérrel rukkolt ki a Katona József Színházban; ennek egyik száma volt a - valószínűleg lerövidített - Kisfaludy-darab. Ugyanitt, ugyanekkor szerepelt még *Thaly Kálmán* /1839-1909/ *Ocskai Lászlóról való ének* c. balladája is: "szinre alkalmazva 3 jelenetben".²⁴¹

Az 1930-as évben még igen fontos helytörténeti-irodalmtörténeti vonatkozást érdemes idénünk az értesítőből: "Az iskola bekapcsolódott Kecskemét büszkeségének, Katona Józsefnek ünneplésébe a centenáriumával kapcsolatban. Részt vett a hamvakkal újrbeszentelésén, az új síremléke leleplezési ünnepélyén, és a városi Katona József Színházban a Nemzeti Színház művészeinek Bánk bán diszeloadásán iskolánk tanulói közül sokan mint statiszták szerepeltek."²⁴² A Bánk bán - ha csak részben is - belső használatra ugyancsak kedvelt darabbá vált. Például: 1940 telén ún. vendégünnepélyt tartottak a katolikus egyház dísztermében, s ott is egyik műsorszámuk a Bánk bán III. felvonásának egyik részlete volt.²⁴³ Az 1942.

március tizenötödiki ünnepély Bánk bán-részleteit viszont – más szempont miatt – a következő fejezetben fogom érinteni.

Főként a cserkészmozgalom keretében szívesen játszottak a könnyebb műfajba tartozó jeleneteket, villámtréfákat. Itt már a *korabeli világi /tehát nem pap/ szerzőktől* vették a darabokat vagy legalábbis az ötleteket. Erthető módon divatja volt *Herczeg Ferencnek* /1863-1954/, hiszen ő volt a két világháború közti magyar irodalomban az "írófejedelem", akinek a könnyedebb darbjait is érdemes volt játszani. Péter és Pál c. jelenete²⁴⁴, valamint *Baba-hu* c. egyfelvonásos szatirikus játéka²⁴⁵ a piarista diákok előadásában egy-egy cserkészműsor részzámaként a városi színházban került színre: 1929-ben, illetve 1934-ben.

A másik színműíró-tekintély, *Molnár Ferencet* is /1878-1952/ "sikk" volt játszani. Igaz, mindössze egyetlen utalásra bukkantam: a piarista cserkészfiúk 1929-ben, ugyancsak a *Katona József Színház nézőközönsége* előtt adták elő nagy élvezettel *A borbélynál című tréfáját*.²⁴⁶

Zágon István /1893-1975/. akinek "kabarétréfái már a 20-as években igen népszerűek voltak",²⁴⁷ ugyancsak műsoron volt. Mind az 1931-es, mind a 32-es záróünnepélyen /az intézet udvarán/ sorra került egy-egy tréfás jelenete: a *Sakk-matt*, illetve a *Nekem se fizet senki...* című.²⁴⁸

Néha hosszabb lélegzetű darabokra is vállalkoztak a színjátszó piarista diákok. 1929. április 13-án és 14-én a cserkészcsapat tagjai a városi színházban előadták a *Lurkóforradalom* c. vígjátékot és *A gelencei fényjelek* c. három felvonásos darabot. /A szerzők nincsenek megnevezve./ A csapat teljes létszámmal szerepelt, óriási sikerrel. Fáy István főispán, Zimay Károly polgármester és a város számos előkelősége lelkesen felülfizetett.²⁴⁹ Szintén hosszabb mű volt – és ismét a színházban mutatták be – *Buday G. /sic - HJ/ két részes szindarabja, A szökött diákok*. Az 1934. május 12-i és 13-i előadásnak nagy volt a sikere.²⁵⁰

Az ötletekből ki nem fogyó cserkészek a külföldi vidám jelenetek népszerűsítését is vállalták. 1929 farsangján így kerülhetett sor *Maddison J. Cox* és *Box* című villámtréfájának eljátszására.²⁵¹

Az előadandó kisebb-nagyobb darabok szerzői közt azonban megtalálhatjuk *A korabeli katolikus irodalom* reprezentánsait is.

A kecskeméti piarista cserkészcsapat főnállásának tizedik évfordulóját 1931. április 11-én és 12-én a *Katona József Színházban* rendezett előadásán ünnepelte meg. Itt került színre – több kisebb szám társaságában – "A két arabus. Cserkészvígjáték 1 felvonásban."²⁵² Szerzője *Haranghy László* /1897-1934/: ifjúsági író, költő, Sik Sándor unokaöccse, aki számos, a hivatalos korszellemnek megfelelő ifjúsági művet írt.²⁵³ Szintén ezen az ünnepen adták elő a

Varázsszerűleg című mesedramát 3 képben, a szerző kilétéről azonban nem tájékoztat az értesítő.²⁵⁴

A cserkészdarabok tekintélyes szállítója volt a keresztény kurzus éveiben Dr. Koszterszitz József világi pap vagy közismertebb írói nevén: Koszter atya. A mieink is adtak elő művei közül: 1932-ben a rövidebb *Paló barátai*-t /ld. még a következő fejezet elején!/, valamint 1933 májusában a *Vergilius karosszéke*-t; ez "diákvígjáték 2 felvonásban".²⁵⁵

Ez utóbbi alkalommal a nézők még egy érdekességnek is tanúi lehettek: "Bolond Istók bábszínháza. Elő bábszínház 12 képben, szavalókóruossal és zenekísérettel."²⁵⁶ Szerzője pedig *Mécs László* /1895-1978/ premontrai szerzetes, Sik Sándor mellett a legközismertebb 20. századi katolikus papköltő.

Föltehetően az értesítők sem hozzák az összes ekkoriban előadott szindarab, jelenet, tréfa stb. címét. Így aztán újabb adalékok fekbukkanásán sem kell csodálkoznunk. Egykori kecskeméti diákunk, Miklósy György színművész szíves közléséből tudtam meg a következőt: "En magam elsős koromban /1936-37/ felléptem *Az Úr katonái* c. darabban. Jezsuitákról szólt. Én egy béna kisfiút játszottam, akivel csoda történt."²⁵⁷

Szakítás a többszáz éves defeminizációval

Leírtam már néhányszor e tanulmány során ezt a szót: defeminizáció. Az elmúlt századok iskoladrama-játszó prűdériájának a megnyilatkozása volt ez. Ha darabból semmiképp se maradhatott ki a cselekmény bonyolításához szükséges leányzó avagy meglett asszony: fiúk játszották el a szerepét. Mindez századunkban már a piarista színjátszásban is elavultnak, mondhatni: nevetségesnek tűnt. "Mikor még kisdiaák voltam, a nagyok előadták a *Pathelin mester*-t - emlékezik vissza Miklósy György színművész²⁵⁸ -, ebben fiú játszotta a komikus női szerepet élénk derűtséget keltve."

Vagy ime egy egész defeminizáció-sorozat. 1932. április 2-án és 3-án is megrendezték az évről évre szokásos nyilvános cserkészelőadást a Katona József Színházban. Az 1. szám: *Koszter atya: Paló barátai*. Cserkészjelenet 2 képben. Ebben "csak" öt különböző, allegorikus-szimbolikus "tündér" szerepelt. A 2. szám: *Fogadalomtétel*. Élőkép. A fiúk közt felbukkan a 3 mesehős: Juliska, Piroska és Hófehérke. A legmeghökentőbb a 4. szám: *Ludas Matyi*. Enekes táncos népszínmű 4 felvonásban. Fazekas Mihály tréfás versei alapján írta Erdélyi Gyula. Ime a női szereplők gárdája: Erzsök asszony; Sára, azaz Matyi kishúga; Panni, a bíró

lánya; Zsóka, Marika, borcsa és még 3 lány. A 12 igazi férfiszerep mellett ezt a 9 nőt fiúkkal játszani – igen furcsa és komikus lehetett már.²⁵⁰

A defeminizációval való legeslegesítő szakítás egy rangos évforduló kapcsán történt. A 150 esztendeje született *Katona József* előtt kívántak tisztelegni a színjátszó diákok az 1941-42-es tanév március 15-i ünnepségén: a *Bánk* bából vett részletek színre vitelével. A betanító tanár, dr. Iván János /1909- / – merészen szakítva a több évszázados hagyománnyal – megengedte, hogy Gertrudist lányszereplő játszhassa. Az évi értesítő az ünnepi műsört részletezi is, de a leány nevét nem közli.²⁰⁰ Ehhez fogható koedukatív szereplésre legközelebbi adatunk majd 1974-ből lesz. Most pedig álljon itt bizonyosságul *Miklósy György* korabeli diáknaplójának néhány részlete:

1942. márc. 3. – ... Tornaóra előtt öröm ért. Már sorakoztunk a folyosón, mikor Iván tanár úr előadta, hogy a márc. 14-i *Katona*-ünnepélyen részleteket fogunk adni a *Bánk* bából, és nekem kell eljátszanom *Bánkot*. ... Három szemelvény lesz: a II. felvonásból, *Tiborc* és *Bánk* a III-ből és a krízis a negyedikből. Utána nekiálltam és olvasni kezdtem. Most két hétig csak *Bánk* bánnak fogok élni. Néha azért gondolok *Melindára* is. ...

1942. márc. 5. – ... Holnap írok Apukának, hogy küldje a *Bánk* ruhákat. ... /Apámnak a *Miklósy Színház* megszűnése után jelmez- és színdarab-kölcsönzője volt.²⁰¹

1942. márc. 6. – ... Levelet irtam apukának a *Bánk* báb ruhákért. /Minden nap jut egy mondat a *Bánk*-tanulásra./

1942. márc. 11. – Közeledünk az ünnepélyhez. Fokozott iram. ... Délután 5-kor próba, megjöttek a ruhák is, nagyon jók. ...

1942. márc. 12. – A délelőtt simán telt el, egész délután próbáltunk. *Horváth Kati* megbetegedett /vakbélgyulladás/ és így egy *Tóth Ilus* nevű hölgy helyettesíti. ...

1942. márc. 13. – ... Délután megint próbáltunk. Icdnak elküldtem a parókat. ...

1942. márc. 14. – Elérkezett a nagy nap, mikor *Bánkot* játsztam. Iskolába elhozta *Berci* a parókat, gyönyörű volt. Próbáltunk 2-ig. ... 1/2 5-kor ... felöltöztem, kimaszkiroztak, olyan báb lettem, mint egy álom. Az előadás jól sikerült. A *Petur*-jelenet simán elment, *Tiborccal* volt egy kis baj, nem tudta a szerepét, és rögtön a végére kellett ugranom. Aztán visszaugrottunk előre. Nem igen vették észre. A harmadik volt a legjobb, a gyilkosság. Ott viszont, mikor kicsavartam a királynő kezéből a tört, igencsak megvágtam magam. Elöntötte a vér a kezemet. Utána *Molnár Sándor* bekötötte.²⁰² ... Gratuláltak. ...²⁰³

"Ha jól emlékszem, többször adtunk egy-egy ünnepségnek /piarista tea/ tábortűz-formát" – írja levelében *Miklósy*

György.²⁶⁴ A teadélutánokon való találkozás a leányokkal – már egészségesebb pedagógiai felfogásra vallott. Ez adhatta az ötletet a szinelőadás defeminatív jellegével való, főntebb igazolt szakítására.

Mivel a következő fejezet a Katona József Színház-beli ünnepi szereplésről szól, a színház kapcsán – mintegy átvezetésképpen – következzenek még egy bekezdés Miklósy György visszaemlékező leveléből! "A Katona József Színház ifjúsági előadásai társasalmi eseményszámba mentek. Kiöltözve nyüzsögtek a fiúk, csiripeltek a lányok. Néha jó előadást kaptunk, de bizony gyakran a szünet volt a legérdekesebb. Hangoskodásra, rendzavarásra nem emlékszem."²⁶⁵

Jubileumi ünnepség a háború közepette

Jónéhányszor beszámoltam már arról, hogy – az 1897-i, jogos indokokra hivatkozó elutasítástól eltekintve – a városi színház szívesen látott vendégeként köszöntötte színpadán a piarista gimnázium lelkesen játszó ifjait a nézőközönség nem kis örömeire. Így volt ez a Miklósy-társulat előtt, idején és távozása /1936/ után is. Az azonban, hogy a piarista rend magyarországi megtelepedése 300. évfordulójának szentelt ünnepélyt is a Katona József Színházban kellett megrendezni, nem vagy nem kizárólagosan a piaristákat nagyra becsülő városi közönség nagy létszáma miatt volt. A fő okot a már javában folyó második világháború jelentette ez időben. Az illetékes értesítő erre vonatkozó sorait idézem:

"Az iskolaév lefolyása. 1942. aug. 1-én a gimnázium épületét – éppúgy, mint az első világháborúban és a szabadságharc idején – hadikórháznak foglalták le. Az egész tanév folyamán a református újkollégiumban, a gróf Tisza István református gimnázium tantermeiben tanítottunk, miniszteri engedéllyel 40 perces órákban, a vendéglátó gimnázium igazgatójának és tanári karának előzékenységéből a hét első három napján délelőtt, a többi napokon délután."²⁶⁶

E szomorú állapot ellenére 1943. május 9-én mégis sor került az egész tanévben tartó jubileumi ünneplés befejező aktusára. Az egyébként szűkszavú háztörténeti bejegyzésből mégis megtudhatjuk a sikert: "Délután Iván János és Murányi Károly rendtársunk fáradozásának szép eredményeként a városi színházban rendeztünk zsúfolt nézőtér előtt ünnepséget."²⁶⁷

A jubileumi zárőnnepségre külön meghívót nyomtatott az iskola: 3. oldalán "Ünnepély a Katona József Színházban délután 5 órakor" címszó alatt 6 pontból álló műsört találunk.²⁶⁸ Az 5. műsorszám után tartott szünetet követően előadásra került: "6. Sík Sándor: A podolini diákok. Színmű

egy felvonásban."

Piarista rendi vonatkozásban, illetve műfajtörténetileg nézve mindenképp a már említett Pintér-féle Kalazancidramolett az előzmény. Sik Sándornak, a kecskeméti gimnázium egykori /1906-ban érettségizett/ diákjának, aki ekkor már neves katolikus költő, továbbá a szegedi egyetem irodalomprofesszora, most játszották Kecskeméten először a vizsgálódásunk szempontjából is fontos darabját. A korábbi értesítők említik olykor-olykor Sik Sándor nevét, de csak verset, esetleg szavalókorust adtak elő tőle a cserkészcsapat ünnepi rendezvényein. Most, 1943-ban "házi drámaszerző"-t avattak személyében; igaz, nem kecskeméti rendtag. A darab cselekményének részletezése helyett legyen elegendő csupán a meghívón közölt tartalomjegyelölés: "Történi 1701. november 11-én a podolini piarista rendház északi bástyája tornyának földszinti szobájában."²⁶⁹ A szereplők a legkülönbözőbb korosztályból kerültek ki: a legkisebb például II. osztályos volt. Két piarista tanáron kívül található a szereposztásban még: egy novicius, valamint két diák /régii fogalmak szerint: egy ún. szintakszista és egy infimista/. Apródjával együtt rangos szereplő II. Rákóczi Ferenc. Megszemélyesítője a már többször idézett és akkor VIII. osztályos Miklósy György volt. "Sajnos - írja levelében - , A podolini diákok idejében nem vezettem naplót. ... Nyilván színházi díszletekkel és ruhákban ment."²⁷⁰

Szép vonása az ünnepségnek, hogy - miként máskor is - a jegyek árából befolyt összeget nemcsak célra fordították. Most, a háború kellős közepén a helybeli Vöröskereszt számára adták át.²⁷¹

A háború nehéz napjaiban is - megszakításokkal ugyan, de - folyt a tanítás, és a szokásos értesítők is megjelentek. Így tudjuk meg például azt, hogy 1943. dec. 18-án "a hadikórházba alakított gimnáziumunk dísztermében a kórházparancsnok júindulatú engedélyével megrendeztük intézetünk karácsonyi ünnepélyét",²⁷² és hogy ott az irodalmi ambiciójú Sárvári János piarista tanár Kovács Pista karácsonyra hazatért c. jelenetét is előadták a szerző által rendezett műsor 9. számáéent. Hasonló jellegű, legalább jelenetnek vagy egyfelvonásosnak /drámolettnek/ mondható, piarista szerző által irt vagy piarista témájú darab előadásáról sem a háború utolsó éveiből, sem a felszabadulást követő időből nem tudunk. A 40-es évtized végén pedig sor kerül a - nemcsak a színjátszást eltörlő, hanem az iskola ideig-óraig tartó kényszerű szüneteltetésével is járó - államosításra.

**A piarista gimnázium színjátzsása
az 1950-es évektől napjainkig**

Köztudott, hogy az államosítás, majd az állam és az egyház közti megegyezés után visszakaphattuk – bizonyos korlátozásokkal – a kecskeméti /és budapesti/ piarista intézetben való tanítómunkánk lehetőségét és jogát. Az egykori teljesen a mi birtokunkban lévő gimnáziumi épületnek a templom felé eső részét kaptuk meg, s ugyanezen épület másik felébe a Jókai Mór általános iskola került. Ugyancsak osztozik az épületben a Dolgozók Önálló Általános Iskolája és Gimnáziuma. E három intézmény egyformán magáénak mondja az épületben lévő dísztermet. A templomban tartandó kifejezetten egyházi szereplések mellett továbbra is a díszteremben tartottuk a karácsonyi ünnepeket, valamint az 1970-ig divatozó és sokak által ma is kedves emlékként föl-fölhozott piárbálakat.

A főként farsang tájt rendezett diákbál táncos mulatságát minden évben első részként kultúrműsor előzte meg. Érdekes módon nemigen volt a bemutatott darabok közt piarista szerzőtől való alkotás, hacsak maguk a diákok nem szerkesztettek és adtak elő olykor igen leleményes, de lehetőleg azért senkit meg nem bántó tanárparodizáló jelenetet. Viszont többször nyúltak *Moliére* rövidebb darabjaihoz /pl. Scapin furfangjai/, és nagy élvezettel játszották el a piarista diákok.

Az ötvenes években és a hatvanas évek elején a betanítással, rendezéssel foglalkozó piarista tanárok közül Benkő Andort, a korán elhunyt Forrai Istvánt, valamint a már rend- és irodalomtörténészként megismert dr. Jelenits Istvánt érdemes említenünk.

A 60-as évek közepétől a 70-es évek közepéig terjedő időszak szcenikai aranykornak számít a piarista gimnázium szintörténetében. Időközben megszűnt ugyan a piárbál közkedvelt szereplési fóruma, de az ekkoriban virágzó Irodalmi Színpad játsszói bőven megmutathatták tudásukat, tehetségüket máskor és máshol: a karácsonyi ünnepélyek pásztorjátékain kívül főként a diákság november végi Kalazanci-ünnepségén. A dr. Lukács László és Takáts Ervin irányította Irodalmi Színpad elsősorban modernebb és világi szerzőktől vett darabokkal rukkolt ki. Babbitól a Jónás könyvét szavalókórus-szerű megformálásban épp oly sikerrel mutatták be Budapesten és másutt is, mint pl. Sánta Ferenc Hűsz órájának egyik igen nagyszerűen dramatizált részletét. A jól megszervezett együttes 1975-ben a balassagyarmati Mikszáth Kálmán irodalmi színpadi napokon /országos vetélkedő volt ez, amelyen felnőtt társulatok is jelen voltak/ 3. helyezést ért el. Itthoni kifejezetten piarista vonatkozású színpadi játékaik közül a legkimagaslóbb éppen

Simai három darabjának modernebb /rövidített/ formájú bemutatása: a Mesterséges ravaszságé 1970-ben; a defeminizációval szakító és két női szereplőt is alkalmazó Igazházié 1974-ben és a Comoedia satis lepidae /"Tsinos kis komédia" címen/ 1975-ben.

Dr. Lukács Lászlónak a gimnázium igazgatójává való kinevezése és számos más elfoglaltsága, valamint Takáts Ervinnek budapesti gimnáziumunkba való áthelyezése miatt a szervezett Irodalmi Szinpad-jelleg megszűnt. Szerencsére maga a színjátszás folytatódott: a gimnázium keretén belül maradva, elsősorban a magyar szakos tanárok vezetése mellett. Igaz, 18. századi iskoladráma felújítására több év óta nem került sor, de éppen századunk piarista szerzőinek darabjait vitték színre különösen szép sikerrel: Sik Sándortól A podolini diákokat 1977-ben és Jelenits István misztériumjátékát, a Kalazanci Szent József keresztjét 1978-ban.

*

Végigkísértük a kecskeméti piarista gimnázium színjátszásának mintegy 270 esztendő s útját. Minden korszakban, mindegyik évszámban fontos szerep jutott a diákszinpadnak. Ma is elengedhetetlenül fontos, hogy ne tévesszük szem elől e jelentős fórumot. Megszívlelendő az, amit Takáts Ervin mondott egy vele készített interjú során 1983-ban:

"A diák szinpad ... egyéniségnevelő. A gyerek megismeri önmagát, játék közben új helyzeteket él át. A szerep ezenkívül fegyelmező erő is. A Szinpad kultúra-szolgálat a szép beszédben jelentkezik, egy-egy darab régi korok műveltségével ismertet meg, s fölnevelő fészke a hazafias gondolkodásnak is. ... A Szinpad szerves része az irodalomórakon folyó oktató-nevelő munkának. S mivel ezek a növendékek nem színésznek készülnek, úgy érzem, a játék hatása többszörös áttételű. Közismert: tanulóink zömmel reál pályákra mennek. Céloom tehát: ne szakbarbárokat bocsássak el négy év múltán."²⁷³

Kilián István irodalomtörténész szintén 1983-ban országos méretben gondolkodva egyrészt kutatásokra buzdít, másrészt az előadások nemzeti fontosságára mutat rá: "Felekezeti és civil gimnáziumok úttörő munkát végeznének az iskoladrámák bemutatásával. Ezek nélkül a hazai drámairodalom kezdetét, szegényes életútját elképzelni sem lehet."²⁷⁴

A piarista szinpad ha múltját becsüli: jövőjét alapozza.²⁷⁵

Jegyzetek

- 1 Hegedüs Géza-Kónya Judit: A magyar dráma útja.
Bp., Gondolat, 1964, 17. o.
- 2 A magyar irodalom története, szerkesztette Klaniczay Tibor, Bp., Kossuth, 1982, 81. o. /Az iskoladráma/.
- 3 Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon.
Bp., Kossuth, 1971, 170-171. o.
- 4 A jezsuita iskoladrámákkal kapcsolatban ld. még: A magyar irodalom története I-VI.: II. k., Bp., 1964, Akadémiai, 216. és 419. o.
- 5 Uo.: 260. o. /A protestáns iskoladráma/.
- 6 Hegedüs-Kónya: i. m. 19. o.
- 7 Jelenits István: A latin nyelvű epigramma tizennyolcadik századbeli piaristák költők gyakorlatában, Itk, 1969/2-3.: 177. o.
- 8 Moesch Vita poetica /Nagyszombat, 1697/ c. művéről ld. bővebben: Bán Imre: Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI-XVIII. században. Irodalomtörténeti füzetek 72.
- 9 Orosz László: Kecskeméti kis irodalomtörténet, 1. rész: Forrás, 1975. január, 95-96. o.
- 10 Iskolánk történetéről: in A kecskeméti kegyestanítórendi róm. kat. gimnázium évkönyve az 1939-40. iskolai évről, 16. o. - A további jegyzetszámoknál: Évkönyv vagy Ertesítő, utána: tanév és oldalszám.
- 11 Szentgyörgyi András: "Altare opilionum".
Vigilia, 1956. július, 350-1. o.
- 12 Historia Domus Kecskemétnsis, 16. o. - E háztörténet, kézzel írva, 1800 körülig terjedően egy korábbi Historia Domus anyagát foglalja össze sokkal rövidebben. Csupán a 19. század elejének leírásától kezdve tekinthető eredetinek - mind a mai időkig vezetve. Található a Kecskeméti Piarista Rendház főnökségének irattárában.
- 13 Nyers Lajos: a kecskeméti piarista gimnázium első tanárai és tanítványai /1715-1730/. in Ertesítő: 1935/36.: 7. és 11. o. - Kovácsovics kecskeméti működésének éveit: 1714/15, 1724/25 - 1725/26, 1731 - 1732/33, 1737/38 - 1738/39, 1748/49 - 1749/50. - Itt jegyzem meg meg, hogy az 1776-ig előadatott drámák szerzőinek vagy betanítóinak születési és halálozási évét a továbbiakban is magában a törzsszövegben, Kecskeméten való tartózkodásuk évét vagy éveit pedig a jegyzet részben közlöm. Mindezen évszámok pontosításáért és közlés céljából rendelkezésekre bocsátásáért hálás köszönettel emlékszem Léh István //1890-1983/ budapesti piarista rendtörténészre, nyugalmazott noviciusmesterre.

- 14 Jelenist I.: id. cikk /ld. 7 sz./: 178-9. o.
- 15 A magyar irodalom története I-VI.: II. k., Bp., 1964, Akadémiai, 421. o. - A továbbiakban: MIT.
- 16 Ld.: Értesítő: 1935/36., 13. o. - Rosinszky csak 1715-16-ban tanított Kecskeméten.
- 17 Prónai Antal-Császár Elemér: A kegyesrendiek magyarországi iskoláiban 1670-1778-ig előadott drámák jegyzéke /Első közlemény/, ItK, 1915, 115. o. - A továbbiakban: Prónai-Császár.
- 18 Grum csak ekkor, tehát 1724/25-ben tanított Kecskeméten.
- 19 Értesítő: 1935/36., 17. o.
- 20 Prónai-Császár: i. m., 121. o. - A harmadik darab teljes címe: Colossus Triumphalis, quem, dum Mahumetes caeditur, Regi Mathiae Corvino Albajulienses devovent. Prónai még csak erről tud. A másik kettőt Nyers Lajos piarista kutatásai nyomán ismerjük.
- 21 A Zhorelitzky alak is használatos. Kecskeméti évei: 1729-30, 1734-35.
- 22 Prónia-Császár: i. m., 122. o.
- 23 Néha -nn-nei írta a nevét. Kecskeméti évei: 1723/24, 1726/27, 1728/29 - 1729/30.
- 24 Prónai-Császár: i. m., 122. o.
- 25 Prónai-Császár: i. m. /Második közlemény/, 206. o.
- Prónia 1729-et említ; Nyers Lajos pontosítja. Vö.: Értesítő: 1935/36.: 16. o.
- 26 Iskolánk története - in Évkönyv: 1939/40.: 17. o.
- 27 Oszlányi kecskeméti évei: 1727/28, 1729/30, 1734/35, 1739/40 - 1740/41.
- 28 Prónai-Császár: i. m., 209. o.
- 29 Arianizmus - ökeresztény eretnekség. Megalapítója Arius /+336/, aki 318-tól kezdve azt hirdette, hogy A Fiú nem egylényegű, csak hasonló lényegű /homoiusziosz/ az Atyával, ezért nem nevezhető Istennek. E Szentháromságról vallott nézetei, amelyek korábban meglehetősen általánosak voltak, a dogmarendszerét ez idő tájt kiépítő egyház ellenállásába ütköztek. Constantinus császár 325-ben összehívta a niceai zsinatot, amely elítélte Arius tanítását és kijelentette, hogy a Fiú egylényegű az Atyával és így valóságos Isten. A császár megerősítette a zsinat tanítását, és száműzte az arianusokat. /Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon Bp., Kossuth, 1971, 44. o./.
- 30 Szentgyörgyi A.: i. m. /ld. 11 sz./, 354. o.
- 31 Ld. a 15 sz. jegyzetet!
- 32 Cziffkay Kecskeméten: 1743/44 - 1744/45, 1750/51.
- 33 Prónia-Császár: i. m., 212. o.
- 34 Koretz hosszú elele folyamán több ízben is működött Kecskeméten: 1750, 1752, 1758-60, 1777-81, 1794-1808.

- 35 Prónia-Császár: i. m., 212. o.
- 36 Schintall /vagy: Sintall/ csak ekkor, az 1752/53 - 1753/54 években volt Kecskeméten.
- 37 Prónia-Császár: i. m., 213. o.
- 38 Botka Kecskeméten: 1754, 1770-1772.
- 39 Prónai-Császár: i. m., 213. o.
- 40 Szomy csak ekkor, az 1753/54-es iskolaévben volt Kecskeméten.
- 41 Prónai-Császár: i. m., 213. o. - Birák könyve 11, 30-31.: "Jefte ... fogadalmat tön az Urnak, mondván: Ha kezembe adod Ammon fiait: bárki lép ki elsőnek házam ajtaján, hogy elém jöjjön, amikor békekességben vissztérek Ammon fiaitól: bemutatom őt egészen elégő áldozatul az Urnak." /Oszövetségi Szentírás a Vulgata szerint Káldi György S. J. fordítása nyomán ..., I. kötet, Bp., Szent István-Társulat, 1930, 629. o./ A győzelem utáni csalódás abban állt, hogy Jeftének a saját lánya jött ki elsőnek a házból, s így őt kellett feláldoznia.
- 42 Homolay Kecskeméten: 1751-52, 1756/57.
- 43 Prónai-Császár: i. m., 214. o.
- 44 Emmerich /néha: Emrich/ Kecskeméten: 1744/45, 1756.
- 45 Prónai-Császár: i. m., 214. o.
- 46 Kuriss csak az 1755/56-os tanévben tanított nálunk.
- 47 Prónai-Császár: i. m., 214. o.
- 48 Szeless Kecskeméten: 1745-1747, 1757, 1760.
- 49 Prónai-Császár: i. m., 214. o.
- 50 Uo. 214. o.
- 51 Iskolánk története - in Evkönyv: 1939/40., 17. o.
- 52 Prónai-Császár: i. m., 214. o.
- 53 Uo. 214. o.
- 54 Magyar Irodalmi Lexikon /a továbbiakban: MIL/, I. kötet, Bp., Akadémiai, 1963, 470. o.; ld. meg: Dr. Váry István-Heltai Nándor: Kecskemét jelesei, Kecskemét, 1968, 38. o. Bessenyei Györggyel, ill. Batsányi Jánossal való későbbi irodalmi kapcsolatairól ld.: MIT III., Bp., Akadémiai, 1965, 32. és 37., valamint 148-149. o.
- 55 Horányi Kecskeméten: 1762-ben és 1765-ben.
- 56 Prónai-Császár: i. m., 214. o.
- 57 Karaba Kecskeméten: 1766-67-ben.
- 58 Prónai-Császár: i. m., 215. o.
- 59 Uo. 216. o.
- 60 Csulik Kecskeméten: 1775-76, 1806-07.
- 61 Prónai-Császár: i. m., 218. o. - Decimus Junius Juvenalis /kb. i. sz. 50-kb. 132/ őt könyvre osztott, 16 szatirából álló gyűjteményét 102 és 131 között írta. Igaz, nem mindenütt lobog egyazon hőfokon a szatira

- lángja. A IV. könyvtől /10-12. szatíra/ elmelkedővé csillapul a hang, az V. könyben pedig /13-16. szatíra/, melyet már jóval hetvenes évein túl irt, idillikus fájdalom is rezeg. /Falus Róbert: A római irodalom története, Bp., Gondolat, 1970, 381. o./
- 62 Szauer Kecskeméten: csak 1775-76-ban.
- 63 Prónai-Császár: i. m., 218. o.
- 64 Ld. az 1 sz. jegyzetet!
- 65 Defeminizáció - 'elnőtlenítés', 'nőmentesítés'. E kifejezést rajtam kívül föltehetően más nemigen használja a szakirodalomban. Egyetemi szakdolgozatomban többször szerepel /Holczer József: Comoedia satis lepida, Bp., 1974, kézirat/.
- 66 Vö.: MIT II. k., Bp., Akadémiai, 1964, 419. o.
- 67 Balanyi György: Kalazanci Szent József élete, Bp., Szent István Társulat, 1941, 151-152. o.
- 68 Generális -a rend Rómában élő egyetemes tartományfőnöke
- 69 Provinciális - tartományfőnök; Magyarországon inkább a "rendfőnök" forma honosodott meg helyette.
- 70 Prónai Antal: A piarista iskolák kezdete. Bp., Hornyánszky Viktor nyomdája; 1899, 68. o.
- 71 MIT II. k., Akadémiai, 1964, 581-582. o.
- 72 Jelenits I.: i. m. /ld. 7 sz. jegyzet!/, 178. o. - Vö. még: Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon, Bp., Franklin-Társulat, 1924, 166. o.
- 73 Ld. 55 sz. jegyzet!
- 74 Id. irás: 3. rész, Forrás, 1975. március, 96. o.
- 75 Ongrádi József: A piaristák irodalomtörténeti munkássága, Bp., Elet RT, 1935, 77. o.
- 76 Kecskemét, 1957; a Megyei Művelődési Osztály és a TIT kiadása a "Kiskunság Kiskönyvtára" sorozat 3. köteteként
- 77 Joós Ferenc: Korszakok, színészek, nézők a kecskeméti Katona József Színházban, Kecskemét, 1974, 5. o.
- 78 Bp., 1974, kézirat, 187 p.; eddig publikálatlan.
- 79 Bp., 1975, kézirat, 191 p.; eddig publikálatlan.
- 80 Szép példa az irodalomtörténet-írás terén az ilyesféle együttműködés utáni eredmény-átengedésre pl.: Z. Szalai Sándor: Gárdonyi műhelyében, Bp., Magvető, 1970: a Tóth Gyulával közös korábbi kutatómunka után.
- 81 Iskolánk története - in Evkönyv: 1939/40, 17. o.
- 82 Az idézett magyar fordítás lelőhelye: Emlékkönyv a magyar piarista rendtartomány háromszázéves jubileumára, szerk. Balanyi György és Lantos Zoltán, Bp., Piarista Diákszövetség, 1943, 114. o.
- 83 Tévesen jelölik a forrástanulmányok, névtárak Simai születési évét 1742-nek. /Mint ahogy a halálozási hely dolgában is megoszlanak a vélemények: Komárom, Selmec/ - Ferenczy Jakab - Danielik József: Magyar írók.

Eletrajzi gyűjtemény, Pest, 1856, 413. o.: "Simai Kristóf, szül. 1742. Komáromban, hol végezvén iskoláit, ifjúsága legszebb korában a piaristák közé állott." – Moenick Károly–Vutkovich Sándor: Magyar írók névtára, Pozsony, 1876, 200. o.: "Született Révkomáromban, 1742. évben." – A még későbbi hivatkozások is – zömmel az előzőek nyomán – 1742-t emlitenek. Tulajdonképpen egyetlen helyen találkozunk a múlt században 1744-gyel: Horányi Elek írói névtárában. Alexius Horányi: *Scriptores Piarum Scholarum...*, Budae, 1809, II. 672.: "Simai /Christophorus a Servatore Mundi/ Hungarus civis Comaromiensis editus est in lucem in provincia eiusdem nominis Anno MDCCLXIV." /Tehát: 1744/ – Erdélyi Károly az Igazházihoz írt előszavában /in Igazházi, egy kegyes jó atya. ... Szerkesztette Simai Kristóf, Bp., Franklin-Társulat, 1888, 5. o./ így korrigál egy lábjegyzetben: "Horányi hibásan teszi Simai születési évét 1744-re, mert ez 1833-ban 91 éves korában halt meg. /Es hivatkozik latin idézetünk lap szerinti forrására./ – Ugyanígy a Simai-irodalom múlt századvégi legalaposabb monográfiusa is: Ernyei István: Simai Kristóf élete és munkái, Nagybecskerek, 1892, 3. o.: "Simai Kristóf az 1742 év novemberének 8. napján született ..." Végül a Benedek Marcell főszerkesztésében megjelent MIL is 1742-t említ /III. k., Bp., Akadémiai, 1965, 59. o./ – A 13 sz. jegyzetben megemlített Léh István piarista rendtörténész, aki hosszú élete során páratlan szorgalommal és odaadással évtizedek munkájával összeállította legprecízebb piarista rendi név és adattár-katalógust, végleges választ tudott hozni az immár 200 esztendő kronológiai vitában. Alapos kutatása – amelynek nyomán ma már sok egyéb részprobléma is világossá vált, mint pl. Simai nyitrai tartózkodásának pontos meghatározása – Horányi *Eleket* igazolta: Simai Kristóf tehát 1744. november 8-án született. Léh István szerint a 2 évnyi, zavaró eltérés a rendi levéltárakban is ellenőrizhető okmányok figyelmetlen bejegyzésének következménye; az első elírás mindjárt Simai rendbe lépésekor történt. Léh István ezen kutatási eredményét, időpont-véglegesítését – a Holczer- és Balázs-szakkolgozatok után – első alkalommal tehát e tanulmány publikálja.

84 Takáts Sándor: *Benyák Bernát és a magyar oktatásügy*, Bp., 1891, 24. o.

85 Uo.

86 Prónai /Czeczkó/ Antal: *Simai "Váratlan vendég"-e és "Mesterséges ravaszág"-a*, Bp., Buschmann F. könyvnyomdája, 1895, 14-15. o.

87 Uo.

- 88 Gragger Róbert: Moliére első nyomai a magyar irodalomban, ItK, 1909: 155-165. o.
- 89 Gragger: uo., 162-164. o.
- 90 Erneyi I.: a 83 sz jegyzetben i. m., 14. o.
- 91 Ld.: Alszegehy Zsolt: Magyar drámai emlékek a középkortól Bessenyeiig /XVI-XVIII. század/. Bp., Franklin-Társulat, 1914, 396. o.
- 92 /Simai Kristóf K. O.:/ Mesterséges ravaszság. Vigságos játékok, Melly A' mulatságokban gyönyörködőknek kedvekért szereztetett, és kibocsáttatott, Pesten, Royer Ferentznek betűivel 1775 dik Eszten. - Es ugyan ottan találtatik Waingand, és Koepf Könyv-Arosoknál.
- 93 Alszegehy Zs.: i. m., 352. o.
- 94 Endrődy János: A magyar játékszinnek történetei kezdetől fogva az utóbbi kormányozásig. Pesten, 1793, IX. lap.
- 95 Gragger R.: a 88 sz. jegyzetben i. m., 155. o.
- 96 Alszegehy Zs.: i. m., 354. és 482. o.
- 97 Uj kiadása 1977-ben jelent meg /Bp., Magyar Helikon/.
- 98 Orosz László: Kecskeméti kis irodalomtörténet, 4. rész: Forrás, 1975. április, 94. o.
- 99 Vö.: 60 sz. jegyzet!
- 100 Prónai-Császár: i. m., 218. o.
- 101 Uo. 218. o.
- 102 Falus Róbert: A római irodalom története. Bp., Gondolat, 1970, 31. o.
- 103 Bayer József: A magyar drámai irodalom története. Bp., 1897, I. k., 88. o.
- 104 Prónai Antal: Dugonics András életrajza. Szeged, 1903, 53. o.
- 105 Ertesítő: 1903/04, 17. o.
- 106 Uo. 34. o.
- 107 Vö.: 62 sz. jegyzet!
- 108 Gál István: A kalocsai piarista kollégium története /1765-1860/, Bp., Elet RT, 1938, 85-88. o.
- 109 Bucsi Kalocsán: 1766, 1768-1771, 1783-1785. Vele kapcsolatosan és a többi, Kalocsán megfordult piarista evszámait illetően ismét Léh István rendtörténész szives közléseire támaszkodom.
- 110 Gál István i. m.-ében több helyen forrásként említi a kalocsai piarista rendház Historia Domus-át /kézzel írott háztörténetét/. E szindarabbal kapcsolatosan: I. kötet 14. o./A továbbiakban. HD/ Prónai-Császár: i. m.-e nem említi.
- 111 HD I. 14. o.
- 112 Vö.: a 83 sz. jegyzetben említett Erneyi-féle életrajzot! Kalocsa is szerepel a felsorolásban. Említi még: Prónai-Császár: i. m., 217. o.: ott azonban 1774!

- Ld. még: A kalocsai főgimnázium története, in 1895/96-os Ertesítő, 23. o.
- 113 Kiparszky Kalocsán csak: 1772-1774-ben.
- 114 HD I. 20. o. - 1895/96-os Ertesítő: i. cikk: 22. o.
- Prónai-Császár: i. m., 217. o.: 1774-et ír!
- 115 Gál I.: a 108 sz.-nál i. m., 86. o.
- 116 Farkas Lajos Kalocsán: csak 1774-75-ben. Pappá 1778-ban szentelték, de már nem Kalocsán.
- 117 1895/96-os Ertesítő: i. cikk, 23. o. -
Prónai-Császár: i. m., 217. o.
- 118 HD I. 24. o. - 1895/96-os Ertesítő: i. cikk, 22. o. -
Prónai-Császár: i. m., 217. o.
- 119 Sivulszky Kalocsán: 1774-1777.
- 120 "Magister principiorum", azaz
"a gimnázium első osztályának tanára" értendő rajta.
- 121 HD I. 33. o.; Prónai-Császár: nem említi!
- 122 HD I. 24. és 26. o.; Prónai-Császár: nem említi!
- 123 Prónai-Császár: i. m., 218. o.
- 124 Takáts Sándor: Benyák Bernát és a magyar oktatásügy.
Bp., 1891, 123. o.
- 125 Prónai-Császár: i. m., 218. o.
- 126 Takáts S.: i. m., 122. o.
- 127 Prónai-Császár: i. m., 218. o.
- 128 Takáts S.: i. m., 122. o.
- 129 Prónai-Császár: i. m., 218. o.
- 130 Takáts S.: i. m., 123. o.
- 131 Uo.
- 132 Prónai-Császár: i. m., 218. o.
- 133 Takáts S.: i. m., 122-123. o.
- 134 Grigeli Kalocsán: 1782-ben. 1783-ban már Kecskeméten.
1790-ben elhagyta a piarista rendet.
- 135 HD I. 50. o.
- 136 HD I. 52. o.
- 137 Nemes Kalocsán: 1782/83 - 1787/88, 1804/05 - 1805/06.
- 138 Gál István i. m.-ja e darabra vonatkozóan nem közöl
lelőhelyet.
- 139 Takács István Kalocsán: 1820-26.
- 140 HD II. 159. o.
- 141 Gál I.: i. m., 87. o.
- 142 Hagymási Kalocsán: 1771-76.
- 143 Endrődy születési és halálozási évét helytelenül írja a
MIL /I. k., Bp., Akadémiai, 1963, 293. o.?! - Kalocsán:
1777-78 és 1824.
- 144 Balanyi György: A magyar piarista rendtartomány történetének áttekintése megalakulásától napjainkig. In: Emlékkönyv a magyar piarista rendtartomány háromszázéves jubileumára, szerk. Balanyi György és Lantos Zoltán, Bp., Piarista Diákszövetség, 1943, 107. o.

- 145 Balanyi Gy.: uo. 108. o.
- 146 Joós Ferenc: Hol született Kelemen László, az első magyarországi színigazgató?, Biztató. 1960, 70-72. o.
- 147 Takáts S.: a 124 sz.-nál i. m. /Benyák Bernát.../, 125. o.
- 148 MIL, I. k., Bp., Akadémiai, 1963, 514. o.
- 149 Lukács István: A magyar színpad első történetirója. Új Ember, 1974. augusztus 4. – Endrődyről megemlítem még, hogy – mint nemrég kiderült – német nyelvű Bánk bán-dramát is írt. Vö.: Mályuszné Császár Edit: Berthold morva herceg avagy az első újabbkori Bánk-tragédia /1794/, It, 1980, 2. sz.: 479-496. o.
- 150 Takáts S.: i. m., 125. o.
- 151 A Ratio Educationis – Mária Teréziának 1777-ben kiadott rendelete, amely az alsó- és középfokú oktatást szabályozta. E rendelet állami felügyelet alá vonta az egyházi iskolákat, és megszüntette a tárgyak, tananyagok iskolánkénti különbözőségeit. Az egyes iskolatípusok tanulmányi idejét, tananyagát azonban úgy állították össze, hogy az alsóbb társadalmi osztályok csak a "nekik szükséges" műveltséghez jussanak.
- 152 Iskolánk története, in: Evkönyv: 1939/40., 18. o.
- 153 Mester László: Színház Katona József városában, in: Kecskemét 1368-1968. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről, szerk. Heltai Nándor, Kecskemét, 1968, 333. o.
- 154 Uo. 333-4. o.
- 155 Orosz László: Katona József, Bp., Gondolat /Nagy magyar írók/, 1974, 13-14. o.
- 156 Orosz László: Kecskeméti kis irodalomtörténet, 4. rész: Forrás, 1975. április, 94. o.
- 157 Uo. 94-95. o.
- 158 Nováky nem volt tanár Kecskeméten. A darab előadása idején állomáshelyei: 1822/23: Nyitra, 1823/24: Korpona
- 159 Takáts S.: i. m. /Benyák Bernát.../, 127. o.
- 160 Uo.
- 161 Vö.: uo.
- 162 Az átdolgozásról ld.: Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig, Bp., MTA, 1927, 1., 248. o. Solt Andor megállapítása szerint Wándza életeről "csak annyit tudunk, hogy egy ideig a kolozsvári magyar színtársulatot igazgatta, azonkívül festészettel is foglalkozott". /Dramairói törekvések a 19. század elején, in: MIT III. k., Bp., Akadémiai, 1965, 336. o.
- 163 Liszka Béla-Hajnóczy Iván dr.: A kecskeméti színház és színészet múltja, in: Katona-émlékkönyv, Kecskemét, 1930, 98. o.
- 164 Az idézetek Takáts S. i. m.-e alapján: 126-7. o.

- 165 Liszka-Hajnóczy: i. m., 98. o.
 166 Takáts S.: i. m., 127. o.
 167 Iskolánk története, in: Evkönyv: 1939/40., 18. o.
 168 Ld. erről pl.: Ertesítő: 1896/97., 80. o.
 169 Historia Domus Kecskemétensis: 335. o.
 /A továbbiakban: HD./
 170 Ertesítő: 1896/97, 82-86. o.
 171 Uo. 83. o.
 172 Uo. 82. o.
 173 Uo. 84. o. - Ez még nem a mostani díszterem!
 174 Uo. 85. o.
 175 Váry műve: Vác, 1877, 68. oldal - Erdekességképp idézzük a 8. o.-t: "Az imént kijelölt huszonöt évi időszak alatt a egyes-rend 137 alkalmi költeményt, 115 programmi értekezést, 117 tankönyvet, 63 tudományos és egyéb művet, 543 folyóirati cikket képes felmutatni." A drámai alkotások legfeljebb "egyéb művek"-ként számíthatnának e statisztika szerint, de utalás egyre sincs, még Horváth Cyrill később említendő, 1850-es és -53-as szindarabjairól sem. /Függetlenül attól, hogy előadásra nem kerültek./
 176 Pl. az. i. m. 65. o.-án Csósz Imre és Kovács János piaristák költői tevékenysége kapcsán: "Mindkettőnek Kecskemét az édes szülőföldje."
 177 Ertesítő /"Tudositvány"/: 1881/82., 26. o.
 178 Ertesítő /"Tudositvány"/: 1882/83., 31. o. - A k.r.n.p. rövidítés - Egyesrendi növendékpap. A rend ún. kisebb papnevelő intézete /studium/ 1935-ig Kecskeméten működött.
 179 Prónai-Császár: i. m., 114. o.
 180 Iskolánk története, in: Evkönyv: 1939/40., 18. o.
 181 A meghívó 3. oldalának legalján a nyomda megnevezése: "Tóth László Kecskemét". Mellékletként a HD 398. o.-ához beragasztva.
 182 Tóth Györgyről /1853-1923/ van szó, aki éppen 1897-től 1914-ig házfőnök és egyben a gimnázium igazgatója.
 183 A szó a mai "házfőnök" régebbi megjelölése, tehát ugyanazon Tóth György értendő rajta.
 184 HD 396. o.
 185 1896. okt. 14-én a Bánk bán előadásával.
 186 Ez volt talán az egyik reális ok. "A városban akkor még nem volt villanyvilágítás, ezért a színház saját áramfejlesztőt használt." /Mester László: Színház Katona József városában, in: Kecskemét 1368-1968. Tanulmányok a város múltjáról, jeleneről, szerk: Heltai Nándor, Kecskemét, 1968, 336. o./ - A másik ok, amelyről talán tapintatból nem ír a krónikás: a színház élén ekkoriban végbemenő személyi változások. Rakodczay

- Pált és Csóka Sándort illetően ld. pl.: Joós Ferenc: Korszakok, színészek, nézők a kecskeméti Katona József Színházban, Kecskemét, 1974, 15-16.
- 187 HD 397. o.
- 188 Uo. a leirat teljes szövegét kézzel írott másolatban közli. A polgármester helyettese ekkoriban: Fekete István.
- 189 HD 398. o.
- 190 HD 399. o.
- 191 Uo. - A tény, valamint az idézetünkben mellőzött szereposztást hozza még: Ertesítő: 1897/98., 33-34. o., ott "Calasanti" irással.
- 192 HD 400. o.
- 193 Kecskeméten: 1872/73., 1882/83 - 1887/88.
- 194 MIL II. k., Bp., Akadémiai, 1965, 507. o.
- 195 Dr. Ongrádi József: Pintér Kálmán, in: Magyar piaristák a XIX. és XX. században, szerk. Balanyi György, Bp., Szent István Társulat, 1942, 302.
- 196 Uo. 302. o.
- 197 Uo. 310. o.
- 198 Uo.
- 199 Vö.: 190 sz. jegyzet! Az átirás következetlen; ma már így írjuk: Kalazanci.
- 200 MIL I. k., Bp., Akadémiai, 1963, 269. o.
- 201 Ongrádi J.: i. m., 310. o.
- 202 Említi: Dr. Váry István - Heltai Nándor: Kecskemét jelesei, Kecskemét, 1968, 40. o.; MIL I. k. /ld. főntebb: 200 sz./, 472. o. - Eletrajzi tanulmányként ajánlható: Biró Imre: Horvath Cirill, in: Magyar piaristák a XIX. és XX. században /vö.: 195 sz./, 81.o.
- 203 A Vetélytársakat itt, Kecskeméten nyomtatta ki Szilády Áronnál.
- 204 Perényi József: Horvath Cyrill drámái, in Veszprémi piarista gimn. értesítő: 1909/10. Idézi: Biró Imre /ld. a 202 sz. jegyzetet: 83. o./.
- 205 Értesítő, Kecskemét, 1905/06., 47. o.
- 206 Értesítő: 1906/07., 70-71. o.
- 207 HD 448. o.
- 208 Értesítő: 1907/08., 66. o.
- 209 Uo. 67. o.
- 210 Értesítők: 1901/02., 63. o. és 1910/11., 39. o.
- 211 Értesítő: 1905/06., 47. o.
- 212 Értesítő: 1900/01., 43. o.
- 213 MIL II. k., Bp., Akadémiai, 1965, 198. o.
- 214 Értesítő: 1903/04., 69. o.
- 215 Értesítő: 1901/02., 63. o.
- 216 HD 433. o.
- 217 Értesítő: 1912/13., 67. o.

- 218 Értésítő: 1909/10., 55. o.
 219 Uo.
 220 Ld. ismét a 101-107 sz. jegyzetet is! Az ünnepélyről és a darabról ld. még: HD 431. o.
 221 Azok számára, akik könyvtártörténeti kutatást kívánnak végezni intézetünk múltját illetően, ajánlom a következő összefoglalást e kor kapcsán: A kecskeméti róm. kat. főgimnázium ifjúsági könyvtárának története és katalógusa, in Értésítő: 1907/08., 3-44. o.
 222 Németh K. Kecskeméten: 1899/1900 - 1911/12.
 223 Értésítő: 1907/08., 68. o.
 224 HD 450. o.
 225 Prónai Antal: Dugonics András életrajza, Szeged, 1903, 61-62. o. - Tárházi. Vig szabású játék öt szakaszban. Irta Dugonics András. Az eredeti kéziratból kiadta és bevezetéssel ellátta Hahn Adolf, Bp., 1882.
 226 Joós Ferenc: Korszakok, színészek, nézők a kecskeméti Katona József Színházban, Kecskemét, 1974, 20. o.
 227 HD 541. o.
 228 Az ún. "hét szabad művészet" tanítója.
 229 Ld.: Dugonics-Hahn /225 sz./: i. m., 22. o.
 230 HD 451. o. - Vö. még: Értésítő: 1907/08., 68. o.
 231 Joós F.: i. m., 20. o.
 232 Természetesen: pontatlan a cím! Mint már korábban részleteztem is, helyesen: *Mesterséges* ...
 233 Értésítő: 1908/09. 106. o.
 234 Uo.
 235 Már az 1908-as előadás előtt írott elemző értekezések is két külön műként kezelik a Váratlan vendéget és a Mesterséges ravaszsgot. Pl.: Ernyei István: Simai Kristóf élete és munkái, Nagybecskerek, 1892; Prónai Antal: Simai "Váratlan vendég"-e és "Mesterséges ravaszsg"-a, Bp., 1895 stb. Jelenleg a kérdés legátfogóbb filológiai ismertetése: Balázs Gergely: A XVIII. század iskoladramáinak dramaturgiája. Simai Kristóf élete és művei tükrében, Bp., ELTE, 1975, kéziratot szakdolgozat, főként a 82-112. o.
 236 Értésítő: 1908/09., 106-7. o.
 237 HD 453. o.
 238 Értésítő: 1908/09., 95. o. és HD 453. o.
 239 Iskolánk története, in Évkönyv: 1939/40., 19. o.
 240 Dr. Jambor József: A kecskeméti kegyesrendi róm. kath. gimnázium új épülete és megépítésének története, in: Értésítő: 1930/31., 5. o.
 241 Értésítő: 1929/30., 38. o.
 242 Uo. 39. o.
 243 Évkönyv: 1939/40., 43. o.
 244 Értésítő: 1928/29., 40. o.

- 245 Értésítő: 1933/34., 49. o.
- 246 Értésítő: 1928/29., 40. o.
- 247 MIL III. k., Bp., Akadémiai, 1965, 578. o.
- 248 Értésítők: 1930/31., 82. o. és 1931/32., 19. o.
- 249 Értésítő: 1928/29., 55. o.
- 250 Értésítő: 1933/34., 49. o.
- 251 Értésítő: 1928/29., 40. o.
- 252 Értésítő: 1930/31., 96. o.
- 253 MIL I. k.; Bp., Akadémiai, 1965, 438. o.
- 254 Értésítő: 1930/31., 96. o.
- 255 Értésítő: 1932/33., 40. o.
- 256 Uo.
- 257 Az ismert budapesti színművész 1935-től 1943-ig volt a kecskeméti piarista gimnázium tanulója. Tanulmányom e szakasza kapcsán levélben néhány szcenikai-dramaturgiai vonatkozású kérdést tettem föl neki. Ezúton mondok köszönetet Miklósy Györgynek a szíves információkért, különösen azért, hogy diákkori naplójának számos részletét e tanulmány számára rendelkezésemre bocsátotta. Több alkalommal fogom idézni 1983. január 10-i keltezésű levelét.
- 258 Miklósy Gy. id. leveléből.
- 259 Értésítő: 1931/31., 49. o.
- 260 Etkönyv: 1941/42., 58. o.
- 261 Vö.: Joós Ferenc: Korszakok, színészek, nézők a kecskeméti Katona József Színházban, Kecskemét, 1974, 42-43. és 141. o.
/A Miklósy-társulat tagjai 1935/36-ban/.
- 262 Piarista tanár volt, a cserkészcsapat akkori parancsnoka.
- 263 Miklósy Gy. id. leveléből.
- 264 Uo.
- 265 Uo.
- 266 Értésítő: 1942/43., 22. o.
- 267 HD 578. o. - Ld. bővebben: Értésítő: 1942/43., 32-33. o.
- 268 A meghívó 4. oldalának alján a felirat látható:
"Hungária Nyomda bérlői: Szabó Gy. és Tsa, Kecskemét".
Egy példány beragasztva a HD 578. o.-ához.
- 269 Uo., 3. o.
- 270 Miklósy Gy. id. leveléből.
- 271 Értésítő: 1942/43., 33. o.
- 272 Etkönyv: 1943/44., 22. o.
- 273 Tóth/ Sándor/: Egy diákszínpad példája, Uj Ember, 1983. április 17. /A budapesti piarista gimnázium Takáts Ervin tanár által irányított irodalmi színpadáról szól./
- 274 Tóth Sándor: Akad meg munka, bőségesen. Beszélgetés Kilián István kandidatussal, Uj Ember, 1983. április 3.
- 275 Az 1983/84-es tanévtől ismét működik a piarista gimnáziumban az Irodalmi Színpad Sárközi Sándor irányításával.

Orosz László

SZOKOLAY HÁRTÓ JÁNOS VÁROSTÖRTÉNETE

Szabadalmas Kecskemét városának történetirati ismertetése, azaz: régibb kori és jelen állapotjának lehető hiv előadása című, bőséges jegyzetekkel ellátott verses krónikája 1846-ban jelent meg Kecskeméten. Első változata már 1815-ben készen volt. A városi tanács jegyzőkönyve szerint Szokolay akkor azt kérte, hogy nyomtassák ki a várost illető, már a cenzúrán is szerencsésen átment kéziratát. A tanács azonban "tökéletlennek, és inkább a' várost kissebitőnek" ítélte munkáját, s úgy határozott, hogy a korábban /1815. március 31-én/ festészeti tanulmányainak támogatására megszavazott pénzt is csak akkor kaphatja meg, "ha munkájának Ki nyomtatásáról el álván, azt abba hagyja."¹

Szokolay azonban nem hagyta abba a munkát. 1822-ben arra kért engedélyt, hogy a városi protokollumokat tanulmányozhassa művének folytatása végett. A válasz ismét elutasító: "Minthogy ezen Tanács nem remélheti, hogy oly munka adódhasson a' világ elibe ezen Város Historiájául, mely a városnak betsületét nevelné, de azonban ohajtana is a' Tanács, hogy semmi efféle munkák publicumot ne lássanak, Szokolai Hártó János, meg ditsértetvén hazafiui buzgóságáról, arra disponáltatott, hogy munkájának ki adásával felhagyván, azt inkább örök emlékezetre a' Város Leveles Tárába bé adja, a' melyre is minek utána hajlandóságát mutatta nékie fáradságáért jutalom fejébe 50 ftk ajáltatnak." Utána áthúzva: "s a' mennyiben még munkája tökéletességére valamely Protocollaris határozásokat kívánna hogy azok nékie ki adattasának, meg engedődik."²

Mint ebből a második visszautasításból kiderül, a tanácsnak nemcsak a munka minősége ellen volt kifogása. Attól is tarthattak, hogy a város politikáját, megváltakozásért folytatott küzdelmét keresztelheti bizalmasan kezelt ügyiratok nyilvánosságra kerülése. Jól tudta ezt Katona József, amikor 1818-ban engedélyt kért levéltári kutatásra: "Tudom ugyan, hogy egy Leveles Tár olyan a Bé avatlatlanra nézve, mint a Szeiszi Kép; mellynek már a homlokára irva van a *Ne ultra Mortalis!* mind azon által, hogy miképp lehessen? vagy lehet e a közep utat megtalálni? a Nemes Tanács bölcs Iteletétől függ. Nekem semmi vágyam nincsen Városunknak Politikájához; csupán a száraz Történethez."³

Nem tudjuk, Szokolay a kéziratot átadta-e a levéltárnak; a BKML-ban nem található. Ha átadta is – fölvéve érte a nem

csekély jutalmat /Katona két évvel előbb 100 forintot kapott a város főbirájának és tanácsának ajánlott *Bánk bánért* - , egy példányát biztosan megtartotta, s ezt, pontosabban ennek a kiegészített változatát jelentette meg 1846-ban. Erről a következőket olvashatjuk, szintén a tanácsi jegyzőkönyvben: "Szokolay Hártó János Kecskemét történetét szerkesztvén és adván ki egy példányt a város levéltáranak ajándékozik. Bátor ezen munka némiképp hiános, 's némely kitételei nem alaposak mind a mellett iparkodása tekintetéből elfogadtatván a város könyv tárába bevételni rendeltetik, hogy pedig e munkáját a szerzőnek mivel kívánja megjutalmazni ez eránt a vál. köz. fejszolittatik."⁴

Többek említése szerint Szokolay könyvet társszerzőként Tomori Szabó Sándor , a kecskeméti ref. főiskola professzora segítette megjelenéséhez. Először Vahot Imre szól erről *Kecskemét és a kecskeméti puszták* című tanulmányának bevezetésében, Gómóri Frigyesre hivatkozva: "Töle [Gómóri-től] kaptuk meg a többi közt Tomori Szabó Sándor, elhunyt ref. tanárnak Kecskemét városára vonatkozó igen becses történeti, helyirati és statistikai jegyzeteit, miket Hártó János, versek kíséretében közzétett."⁵ Részletesebben ír erről Hornyik János: "az elvénhedt és nehezebb munka általi kenyerkeresetre már tehetetlen embert [Szokolayt] megszánta Tomori-Szabó Sándor akkori kecskeméti tanár, s verseit megsimítva, közben számos és tartalmas jegyzetekkel ellátva, a munkát annyira vitte, hogy a különben csak 740 pár versből álló és ez arányban 48 lapra terjedhető verzeset 180 nyolcadrétű lapot foglal." Szokolay felkészültségéről Hornyiknak igen rossz a véleménye: "Szellemi és anyagi tekintetben oly mostoha körülmények között, mint Szokolay volt, - avatatlanul a szakmára, készületlenül a tárgyra, szükségben a kútfőkre nézve, - józan értelmű embernek történelmi munkát kezdenie nem szabad, irnia nem lehet."⁶ A későbbi bírálók lényegében Hornyikot ismétlik: "Szokolai Hártó János, a kecskeméti rögtönző poétája, *Kecskemét* történetét hold-mezei Berey-féle versekben énekelte meg és nyomtatta ki. A költői mű, mint verses munka, eléggé vizenyős, de a versekhez Tomori Szabó Sándor tanár által adott jegyzetek mindvégig ércekesítik a munkát, és azok a történetíró által elismeréssel használtathatnak."⁷ Hornyik József szintén úgy vélekedik, hogy Szokolay versei rosszak, Tomori Szabó jegyzetei azonban értékesek.⁸

Az elmondottak alapján úgy gondolom, három kérdésre kell megkísérelnünk a választ: 1. Műveletlensége és mostoha körülményei valóban teljesen alkalmatlanná tették-e Szokolayt arra, hogy várostörténetet írjon? 2. Milyen módon, milyen mértékben működött közre Tomori Szabó a könyv végső formába öntésében, megjelentetésében? 3. Volt-e a műnek a maga korában valaminő értéke?

1. Szokolay Hártó János 1781. szeptember 8-án /vagy néhány nappal előbb, az anyakönyvi dátum keresztelésének idejét jelöli/ született Kecskeméten. /Neve több változatban fordul elő: Szokolai, Szokolai Hártó, Hártó, Hártó Szokolai – én a műve címlapján szereplő változatot fogadtam el./ Nemesi származású volt, az 1788-i ref. kollégiumi anyakönyv fel is tünteti a neve mellett: "nobilis". Családjá a szegényebb sorsú, iparúzó városi nemések közé tartozott, ő maga asztalosmester lett. Folytatott azonban gimnáziumi tanulmányokat is, 1797-ben megtaláltuk a nevét a ref. kollégium *Nomina Studiosorum* című névsorában is, tehát a felsőbb osztályos tanulók között. Az iskolai anyakönyvek hiányossága miatt azt nem lehetett kideríteni, mikor hagyta abba tanulmányait. Latinul már az alsóbb osztályokban is meg kellett tanulnia; könyvének magyar fordítást is közlő latin idézetei tanúsítják, hogy tudott latinul. Nevével többször találkozunk a ref. kollégium könyvtárának kölcsönzési naplójában. 1839-ben egy latin nyelvű történelmi munkákat tartalmazó kéziratos kolligátumot ajándékozott a könyvtárnak. Minthogy 1819-ben Bécsben folytatott festészeti tanulmányokat, biztosan tudott németül is.

A kecskeméti ref. egyház halotti anyakönyve 1853. november 2-án így nevezi meg az elhunytat: "Hártó Szokolai János művész, Kecsk. tört. leirója". Városában tehát elsősorban művészként tartották számon. 1815-ben a debreceni rajziskolában folytatandó tanulmányaira kapott városi ösztöndíjat. 1819-i bécsi tartózkodását várostörténetében említi: "midőn a' festés tanuláért ott' üdömet töltöttem." /15./ Két kecskeméti városképét /1815, 1839/ Karacs Ferenc metszette rézbe, s lehetséges, hogy tőle való Katona József első arcképe is.¹⁰ Katonával személyes ismeretségben volt, várostörténetének bevezetésében említi, hogy jegyzeteit Katona használta saját várostörténetének írásakor. /VII./

Kétségtelen, hogy Szokolay nem volt felkészült történész, de azt sem lehet állítani, hogy járatlan volt a történelemben. Számos forrásból idézett, még többre hivatkozott, s tisztában volt azzal is, hogy teljesebb és alaposabb várostörténethez levéltári kutatásokat is kellett volna folytatnia. Művének *Előleges észrevételek* című bevezetésében írja: "Hogy számos igen nagy fontosságú régi iratok. 's jeles adatok lehetnek városi levél-tarunkban, azt kétségbe sem lehet hozni: de ezeknek fölvilágosítása, köz tudománnyá tétele 's czélirányos rendezése tölem köz éltém' viszonyainál fogva nem telhetik; de szabad reménylenünk, hogy az ottan tartott, és a' városnak ügyeit sok részben kimagyarázó 's ez által talám sok tudatlanságból és félreértésből, nem ritkán pedig sértő gyanukból származó zavarokat kiegyenlíthető régibb bizonyítványokat, valaki városunk' feltűnőleg jeles tudományos készületű előljarói közül nyil-

vánosságra hozandja; – minthogy már ma különben is igen divatos szó járás ez: – *Korunk nyilvánosság' kora*. Így lehetnek az egyházi archívumokban is sok jeles régi adatok; de ezeknek is fölfedezését az ottan forgó egyénektől kell várunk.” /VIII./

Szokolay végül is hét pontban foglalta össze, levéltári források tanulmányozása nélkül miért fogott hozzá munkájához. Ezek közül az ötödiket tartom leginkább figyelemreméltónak: "sok novellákat irkálnak ma, miket is elég piczinke sikerrel olvas az ifjúság; én az illyesekben kedvtelését nem található érettebb korú honfi társaimnak egy kissé komolyabb és nékiek érdekesebb olvasmánnyal kívántam szolgálni." /IX./ E célkitűzését tekintve nem történetíróként kell megítélnünk, hanem történelmi ismereteket terjesztő szépiróként, lokálpatrióta öntudat gerjesztőjeként. Sok hasonló célzatú mű keletkezett ebben a korban a magyar irodalomban; Kecskeméten is az 1820-as években írta Nagy István rektorprofesszor a református kollégium történetét¹¹, és ugyanő mérte fel elsőként a város irodalmi hagyományait.¹²

A Szokolayval szemben megnyilvánuló ellenszenvet, a művéről való negatív véleményt személyiségének megítélése is befolyásolhatta. Hornyk János ezt írta róla: "Viszontagságos s önmagára szüntügy mint a vele érintkezésben állottakra nevez sok kellemetlenséggel rakott életéhez, a városi és pestmegyei jegyzőkönyvek bő adatokkal telvek."¹³ Említhetjük ezzel kapcsolatban, hogy a Pest megyei törvényszék 1844-ben Séllei Sámuel bántalmazásáért egy hónapi elzárásra ítélte Szokolayt, beszámítva, hogy ezért korábban már három hónapot letartóztatásban töltött. Védője szerint 1838 óta "jobbára alaptalan" vádak miatt többször és túlzott szigorral büntették, s felhozta mentiségére azt is, hogy "ép elmével nem bír".¹⁴ Jókai, aki kecskeméti diák éveiben /1842-44/ találkozott vele, így jellemezte: "Diogenesi cinikus alak volt: különösen gyűlölte az iskolás fiúkat."¹⁵

Nem látjuk értelmét annak, hogy Szokolay életének viszonyosságait alaposabban nyomozzuk. Annyi így is valószínű, hogy kiemelkedni vágyva az iparosságból, sem festőként, sem íróként nem ért el olyan sikert, mint amelyet szeretett volna. Emiatt ekésereedett emberre vált. Műve sikereiben való csalódottságának, sértett önérzetének tanúsítója 1852-ben Szilády Károlyhoz írt levele: szazanként, ötvenenként veszi át, fizeti ki s próbálja árusítani hat évvel előbb 1000 példányban kinyomatott könyvét.¹⁶ Szerepet kívánt játszani a város politikai életében is. Hornyk János említi, hogy a nepet a tanács ellen izgatta.¹⁷ Bizonyára ez is latba esett akkor, amikor a tanács ellenzte könyve megjelenését. Egyébként művében kiter arra, hogy az 1820-as évek elején a tanácsbeliek közt ellentétek támadtak, s ezek megtapázták

az előljáráóság tekintélyét, ezt azonban úgy ítéli meg, hogy helyes törekvés rossz eredményre vezetett: "Itten városunkban voltak eleven eszű emberek, kik az idő, a' kor' kívánatit előre megsejditék, kikialták, vizshangra találtak, de ők a' hatalmas vizshangot személyes torzsalkodások, patvarkodások' trombitájává használták. Azt hitte a' dőre csoport, hogy minden rendin és helyén leend, mihelyt a' jelen tisztviselők kivettetnek, és helyökbe mások tetetnek." /153./ Lehetséges, hogy itt épp azoknak a szereplését ítélte el, akikkel korábban egyetértett.

Az elmondottak alapján az első kérdésre azt felelhetjük: ha Szokolay nem volt is fölkészült történetíró, rendelkezett olyan műveltséggel, amely képessé tette a maga elé tűzött feladat megoldására. Igaz azonban az is, hogy becsvágya meghaladta erőit, s hogy ezt a becsvágyat labilis egyéniségéből fakadó izgágasága is ösztönözte.

2. Szokolay könyvében semmiféle utalás sincs arra, hogy Tomori Szabó közreműködött vagy segített jegyzeteinek készítésében, még kevésbé arra, hogy ő írta volna a jegyzeteket. Vahot /Gömöri/ korábban idézett vélekedése, amely úgy értelmezhető, hogy Szokolay készített verseket Tomori Szabó jegyzeteihez, már csak azért is elfogadhatatlan, mert Szokolay művének első változata már 1815-ben készen volt, Tomori Szabó pedig csak 1833 őszén került Kecskemétre. Elfogadhatóbbnak látszik, amit Hornyik János írt. 1843-ban, az *Előleges észrevételek* keltezésének idején, amikor valószínűleg sor került a mű végleges formába öntésére, Szokolay 62 éves, valóban nevezhető "elvéhedt és nehezebb munka általi kenyérkeresetre már tehetetlen ember"-nek. Tomori Szabó "megszánhatta", segíthetett neki versei "megsimításában", jegyzetek készítésében vagy ezek kiegészítésében. Talán ő kívánta, hogy Szokolay ne említse a nevét; lehetséges, hogy a művet nem tartotta érdemesnek arra, hogy a benne való közreműködést a nyilvánosság előtt vállalja. Ez azonban csak feltételezés, az pedig kizárható, hogy valamennyi jegyzet tőle származik. Ennek az állításának maga Hornyik is ellentmond, amikor Szokolayt rója meg egyes jegyzetekért¹⁸, vagy amikor Vahotot Szokolay jegyzeteinek felhasználásáért hibáztatja¹⁹. Fontos érv Tomori Szabó szerzősége ellen az is, hogy több jegyzetben Szokolay saját életének eseményeit említi: bécsi tartozkodását /15./, gyerekkori vadászását verebekre és denevérekre a ferences templom kerítéséből kialakított boltok padlásán /141./, az 1809-i nemesi felkelésben való részvétele /149./, azt, hogyan látta Bécsből, a Belvedere feletti dombról az 1819-i kecskeméti tűzvész fényét /150./, meg azt, hogyan gyógyította az 1831-i kolerajárvány betegeit /131./, az ő szerzőségére vall a verses szöveg és a hozzá kapcsolódó jegyzet többnyire szoros összefüggése, a szemlélet és a stílus

egyezése is. Találhatunk példát arra is, hogy Szokolay és Tomori Szabó történelemszemlélete eltér egymástól. Szokolay büszke önérettel szól a francia háborúk alatti nemesi felkelésekről /147-149./, Tomori Szabó másként vélekedett ezekről. Fennmaradt egy tanítványa által készített jegyzet 1837-ben tartott előadásairól. Ebben ez olvasható: "A Frantz Revolutioi Hadak lefojta alatt 4szer volt Insurrectio [...] Ezek közzül csak az utolsó látott Hadi tüzet, de akkor is eléggé kimutatta mily kevés sikerü lehet ily készületlen védelme az Orszfágnak: mind] azonáltall] mivel a' M. Nép [értsd: nemesség] főként követeli maganak a' vitéz' nevet, 's az adozástol szerfelett irtodzik, mind ekkoráig is ragaszkodik a' Katonaság cziméhez, 's innen van hogyl a' M. Nemesek ünnepi köntöse is katonás fegyverkezéssel van öszve köttve." ²⁰

A mű egyetlen helyén találtam lényeges eltérést a verses szöveg és a hozzá fűzött jegyzet szemlélete között: a Dózsa-fölkelés értékelésében. A verses szövegben – többek között – ez áll:

"Kecskemétnek az nagy becsületére vált,
Hogy midőn a' Székely Dózsa György rebeillált
Öcscsével és a' nagy botú Lőrincz pappal
'S pusztíták a' hazát egyre éjjelnappal –
[...]
Városunknak azért semmit sem árthatott
A' gyülevész pór nép hiába fáradott,
Itt' nem rabolhattak, társakat sem kaptak,
Sőt kik erre tértek, el alig futhattak;
Négyezer lakosink hirtelen felköltek,
A' gyülevészekből nagy számmal leöltek." 170./

Az ehhez a részhez kapcsolódó terjedelmes jegyzetben viszont ilyenket olvashatunk: "A' feljebb érintett pór háború így keletkezett: Ama dicső Hunyady Mátyás halála után, az addig szoros regula alatt tartott és egymással visszálkodni nem merő fő emberek tüstint vér szemet kaptak, veszekedtek, rendetlenkedtek, és különösen jobbágyaikon kegyetlenkedtek. Dózsa azért fordult az urak, "a' kersztyén vallás' és a' magyar hon közös szent ügyének ellenségei" ellen, mert jobbágyaikat visszatartották a kereszties hadtól. Dózsa kivégzéséről ez áll: "leirhatatlan rendületlenséggel állotta ki a' borzasztó kinokat, és késesse tette ha valjon nem egy olly' hős vérzett-e el benne, kit csak az akkori idők szelleme és a' mindenütt divatozó földesuri visszsaélések' ingerlései tüzeltek arra, hogy borzasztó fenevaddá alakuljon át; – annyi bizonyos hogy az adózó nép' sorsa honunkban még sokkal sanyarúbbá lett." A fölkelés megtorlásának következményeként említi: "ez ásott sirt Mohácsnál a' magyar nép

nemzeti köz életének". A jelenre is érvényes következtetése: "A' talában igen óhajtható az minden nemzetnek, hogy minden fölsőbb és alsóbb rangú polgárok valami közös érdek' által szivben lélekben egybeolvasztassanak, és így alhat fen a' nemzeti köz-élet." /71-74./

Természetesen az a szemléleti eltérés, amelyet e részben találtunk, nem föltétlen bizonyítéka annak, hogy az idézett jegyzet Tomori Szabótól való. Hornyik is említi a szohagyományt, "mikép ama gyilkolva pusztító pórhadhozi csatlakozásra érdekük nem lévén, őseink a fölhívásnak [Dozsaénak] nem engedtek, sőt ellenállást is kíséreltek".²¹ Nem lehetetlen, hogy Szokolay e hagyomány fölelevenítéséhez évekkel /akár évtizedekkel/ később maga kapcsolta a fölkelés reformkorban általánossá vált értékelését es az érdekegyesítés időszerű gondolatát.

Tomori Szabó segítségével Szokolay könyvének megjelentetésében másnemű is lehetett. A könyv Szilády Karoly nyomdájában készült, akivel Tomori Szabó szoros baráti kapcsolatban volt: levelezésük tanúsítja, hogy segítette Szilády Kecskemétre települését, megfelelő házat keresett számára, megrendeléseket gyűjtött neki.²² Lehetséges, hogy ő vette rá Sziládyt a könyv kinyomtatására. Vállalhatta – mai fogalmak szerint – a kézirat lektorálását, szerkesztését. Hogy e tevékenysége során mit, mennyit változtatott Szokolay szövegén, az eredeti kézirat hiányában nem állapíthatjuk meg. Azt a véleményt azonban, hogy a jegyzetek teljes egészükben tőle valók, mindenképpen el kell ejtenünk. Még annyit: mikor először fölmerült a nyilvánosság előtt az az állítás, hogy Szokolay könyvéhez Tomori Szabó írta a jegyzeteket, ő már nem élt: 1853. január 1-jén halt meg mint bicskei lelkész; Kecskemétről már 1847-ben elkerült. 1853-ban meghalt Szokolay is. Van adatunk arra, hogy Szokolayt egy másik kecskeméti professzor, Sipos Imre jogtanár pártfogolta: 1852-ben Sziládyknak írt, már említett leveleiben ezt írta Szokolay: "Professor Sipos Ur – és még mások is ígértek váltságot bent maradtott nyomtatványinkra."/

3. Szokolay művének részletesebb ismertetésére nem vállalkozom, csak nagy vonalakban tekintem át a tartalmát. *Imádotl Hazám!* megszólítással kezdődő előszava és *Előleges észrevételek* című bevezetése után Kecskemét földrajzi helyét határozza meg, képet ad a városról es környékéről, kiemeli egészséges lakóinak szorgalmát es a város virágzó mezőgazdaságát. A következő fejezetben részletesen szol a taj honfoglalás előtti történetéről, az itt megfordult nepekről. A honfoglalástól a mohácsi vészig terjedő századok kecskeméti vonatkozásu eseményeit az országos történelembé agyazva adja elő, megjegyezve, hogy a város akkori sorsáról a történetírók alig tesznek említést. Bővebben, s figyelmet a helyi viszonyokra összpontosítva ír a későbbi időkről: a török

hódoltság alatti eseményekről /részletesen előadja például a beszélő köntös históriáját/, a reformáció következtében létrejött vallási megosztottságról, számon tartva a helyi egyházak történetének apróbb eseményeit is, a Kecskemétet ért különféle csapásokról: járványokról, tűzvészekről, hadak pusztításairól /például Szekudvari János verses históriája nyomán az 1707-i rác betörésről/. Az utolsó esemény, amelyet versben ad elő, a II. József alatti török és az I. Ferenc alatti francia háború. A 19. század küszöbére érve úgy véli, hogy ennek "viselt dolgait bővebben, és a' historiai előadásra megéretten majd a' jelen század arra hivatott fiai fogják följegyezni", azt azonban szükségesnek tartja, hogy legalább töredékesen megemlitse azokat a dolgokat, "mellyek a' Kecskeméti köz népeletre nevezetesebb befolyással voltak, és sikert vagy már eddig is mutattak, vagy a' jövő években kétség kívül mutatni fognak." /148./

Valószínűnek látszik, hogy a mű verses része lényegében már 1815-ben készen volt, noha van benne néhány későbbi időre utaló részlet: a ferences templom tornyának 1843-i zsindelezéséről /78./, Literáti Sámuel 1837-i kecskeméti látogatásáról /90./, az 1831-i lengyel fölkelésről /114./; ezek föltétlenül későbbi toldások. A verses krónika megítélésében semmiképpen sem használhatjuk a megjelenés korának mércéjét. A magyar versköltés 1810-es évekbeli színvonalához kell mérnünk Szokolay verseit, ott sem a kiemelkedő, maig ismert költők műveihez. Olyan munkák sorába illeszthetjük a művét, amelyekre tárgya szerint is hasonlít: Berei Farkas András /A kis Trója pusztulása, vagy másként Hód Mező Vásárhelynek a kártékony, szerencsétlen tűz által történt romlása. Szeged, 1808/, Kabai János /Somoru krónika, vagy Debreczen városának az 1797-dik, 1802-dik és 1811-dik esztendőokban történt veszedelmes tüzek által okozott siralmas állapotjának és [...] újra fel-épülésének együgyü versekbe való foglalása. Kassa, 1821/, Horvát József Elek /Szombathely évei, versezet, Szombathely, 1825/ vagy, kecskeméti költőt is említve, Mátyási József /Kis itélet napja vagy-is Kecskemét városának tizedik júliusi esése. Pest, 1794/ verses krónikái közé. A történetek hiv előadására való törekvés az ilyen versekben gyakran nehezségekkel jár, Szokolaynál azonban szép számmal találunk, főként egy-egy esemény értékelésében, költőibb részleteket is, mint például a kecskeméti katolikusok és protestánsok 1564-ben kötött egyezségéről szólva:

"A' háború terem ekkép békességet,
 Boldog sors váltja fel sokszor az inséget.
 Fájdalom és öröm egymast sorral váltja,
 E' tudományt egész életünk kiáltja.

Ki nem próbált soha gyötrő szegénységet,
 Festeni sem tudná az a reménységet.
 Így virul a' tavasz a' tél fagyaira,
 Melly rózsákat nevel a' sir' hantjaira.
 Felhők távoztával felderül a' napfény,
 Vigasztalást vehet ebből az eszes lény." /86./

A versekhez kapcsolódó, gyakran tanulmányoszerű jegyzetek egy része is készen lehetett már 1815-ben, ezek közt azonban több a későbbi időpontra utaló, például az 1819-i bécsi időzéséről szóló, előbb már idézett mondat /15./, a Jankovich Miklós gyűjteményére való hivatkozás /33./, Katona József néhainak nevezése /37./, Deák, Széchenyi, Jósika Miklós, Horvát István és Vörösmarty említése /50, 57, 80, 86, 128./, a piarista gimnázium 1832-ben elkészült új szárnyáról /129./ és az 1831-i kolerajárványról irt részlet /131./.

Némelyik jegyzet határozott irói fantáziáról, megjelenítő erőről és stílusérzekről tanúskodik. A honfoglalásról szóló verssorokhoz például ez a pózai rész csatlakozik: "Nagy Isten! milly' leirhatlan égi ihletés lelkesíthette ős apáinkat midőn a' magas bérczekről e' hon rónáira alá tekintettek. Láthatták-e lelkökben némi töretlen bőrű kaczagány-nyal mezeitelenségeköt fedezni alig tudó hősök, mikint leendenek onokáifk! Európá' legmiveltebb népeinek is jeles vetély-társai az élet kényelmére szolgáló minden műszorgalmi és művészi foglalkozásokban? Midőn Arpád a' nagy, a' dicső ősatya, uralkodói sas szemekkel végig tekintett a' meghódítandó népeknek lábai alatt elterülő csoportján, látta-e lelkében a' szóloni bölcs törvényhozó István apostoli királyt, a' Mózsési lelkületű és jellemű sz. Lászlót, a' korra nehezült elfogult keblűség, és buta lelkűség sűrű sötétségű ködein átható lelkű és éles elméjű könyves Kálmánt? s a' magyar föld határait nagyszerű birodalmak' mássává növelő Nagy Lajos-nak neveztetett királyt? a' pogány ellenség ezreinek ércz véd-falul, élő bástyául állott Hunyadyt? a' köznemesi állásról országok' uralkodó székebe emelkedett és abban valódi érdemeivel tündöklött igaz lelkű Mátyást? Zrinyit a' szigeti hőst? [...] Midőn a' Duna partjaira dőcöztek őseink csikorgó kerekű fakó szekereiken, álmodtak-e szép álmot, melly elbájolt képzeleteik előtt tündérmép gyanánt mutatta volna az ősz Duna hullámain nagy zőrejjelel hasító gőzösöket, a' mint azok honunk nagy fiának a' tényerő-dús gr. Szecsényinek (!) parancsoló intésére elő lebbentek, és a' vas kapunál tágasabb és biztosabb nyilásúvá tett részen át kelet városának Istambulnak /Konstantzinápolynak/ röpülnek? Igért-e a' jövőkre figyelő remény' angyala biztosítékot ős apáinknak, hogy a' magyar, Krisztus utáni XIX-dik század közepén még

élni fog, büszkén említve dicső őseit, büszke lévén a magyar névre, büszke nemzeti jellemén alapuló érdemére, büszke ön keblében boldog jövőökre zálogkezesül dobogó valódi erejére? Illyesmi jóslatnak kellett feszíteni őt apáink kebelét; mert különben megfoghatatlan csoda lenne az, hogy ők bércz hegyekké tornyosuló és soha nem tágitó akadályok' daczára, e' földön meghonosultak." /55-57./

Ez a reformkori történelemszemléletnek és bizakodó politikai tudatnak legfőbb elemeit tartalmazó, Széchenyit említő részlet bizonyosan csak a vegső formába öntéskor került a műbe. Lehet, hogy Tomori Szabó ösztönzésére, de aligha az ő megfogalmazásában; erről a professzor Szokolayétól eltérő, szakszerűbb, szárazabb stílusa tanúskodik, amelyet tankönyveiből ismerünk.²³ A népe jövőjébe tekintő honfoglaló fejedelemről való elképzelés Illyés Gyula *Arpád* című költeményét juttathatja eszünkbe, noha Illyés – más történelmi körülmények között – másfajta gondolatokat futtatott át költeményének hősén.

Szokolay művének jellemző sajátága és értékes eleme, hogy a történelmi eseményeket számos esetben kapcsolja össze a jelennel. Néha különös asszociációkkal. Példa erre a következő: A későbbi Kecskemét táján élt avarok kapcsán említi, hogy fejedelmüket chámnak vagy chagánnak nevezték. A jegyzetben ezt írja: "Chagán sihegő keleti kiejtéssel így mondatik *Csákn*." A csakányról a tisztujtítási csatákban alkalmazott ölmos botokra tér, innen Deákra, aki nem vállalta Zala megye követi tisztét a verekezésbe fült 1843. áprilisi megyegyülés miatt. Az említett jegyzet így zárul: "Tisztujtítási lakomák hajh!! borszagú 's mámoros hangulatú vivatok hajh! – ! – két száz akós vörös, fehér boros hordókból ömlött csapozással rabbitott szabad-corteszi conferentziák, fölöklendező tennapi dús lakomák, öklökkel és könyök hegyekkel zöld asztalra föl sarkanftlyuzott hősi honfi buzgalmak kitörő morgaldalmas rivadalmazasai hajh!! sinórokat és vitézkötéseket szaggató szorongva tolakodások izzadalmi: hajh!! titkon teremtetézve, nyilván farkcsóválva, mosolygó gangos leereszkedések, fő-tiszti barátkozások, restauratio végéig sziveket lépező czimezések – hazug zsidózó ígéretekkel tele bérlatt pofák' ámitó szó özőnlési hajh!! Botokkal fegyverzett öklök között verbe csapzott üstökkel jajgató arany szabadság: hajh!! hajh!! hajh!!!" /50./ Az előbbi idézet a reformkorban általános retorikus stílusban szólt, az iménti egy múlt századi Szabó Dezső hangján.

Számos példát hozhatnék még a múltból a jelenre való kitekintésre, jelenhez szóló tanulság megfogalmazására. Van ilyen a verses szövegben is. A lengyeleket említve, akik részt vettek Magyarország felszabadításában a török alól, későbbi sorsukon kesereg, s erre a következtetésre jut:

"Mi könnyes szemekkel vettünk tanúságot
 Mi követi a' sok bel-háborúságot,
 Hogy mi leszsz végül is gyász kimenetele
 Ha a' polgár társak húznak ezer fele.
 Veszély pusztulás ül a' Lengyel határon:
 Oh Magyarom, tanulj az idegen káron!" /114./

A könyv utolsó része, amely Kecskemétnek az 1830-as évek kezdetétől megindult erőteljes fejlődését mutatja be, adatokban gazdagabb, stílusában szárazabb, mint az előzők. Lehetséges, hogy ez a rész Tomori Szabótól való, vagy legalábbis hathatósan részt vett az összeállításában és megfogalmazásában. Tartalmi és szemléletbeli egyezések találhatók itt Csányi János *Kecskemét, a' mint van*²⁴ és Szabó Richárd *Kecskemét ismertetése*²⁵ című írásával is. A könyv Kecskemét fejlődését az országban végbemenő változások követésében látja: "Kecskemét városa épen nem maradt süket a' kor' kívánatira, és az új idő szellemének kiáltó szavaira". /157./ Büszkén említi, hogy az elsők közt követte Széchenyi kezdeményezését kaszinó alapításával, főként a tagokat osztály- és felekezeti különbség nélkül befogadó Polgári Casinót tartja jelentősnek: "hogy ezen Polgári Casino milly üdvös intézet legyen, könnyű lenne az ezen Casinóban már részint megpendített, részint jó formán megvitattott köz intézkedési eszmék' fősorolása által bebizonyítani, ha ugyan reményteljes bimbókat hajlandók lennénk kifejlett virágok, avagy már érett gyümölcsök helyett piarczra állítani; de a' később jövendő napok tanúbizonyságot teendének. Szóval hol a' köz értesülés' és köz lelkületre olvasztás' organumai már megvannak: ott vérmes reménység és dőre hizelekenység nélkül várhatjuk a' jobb jövendőt." /160./

Feledésbe merült, hogy Szokolaynak 1845-ben, ugyancsak Szilády Károlynál, megjelent egy hét lapos füzete is ezzel a címmel: *Edes Magyar Honunkon dicsőségesen uralkodó Vdik Ferdinand felséges királyunknak név-napi ünnepén, Szabadalmas Kecskemét városa községe képeben jobbagyi tisztelkedése Szokolay Hártó Jánosnak*. Gyenge verselésű, tartalmában is lapos köszöntő ez, de figyelemet érdemel azért, mert a szerző itt is alkalmat talál reformkori vívmányok említésére:

"Nagy előmentet tett nemzetünk' nyelvére,
 Sok buzgó hazafi óhajtott czélt ére.
 Minden tudományok nagy erőre kaptak,
 Közös oltárokra hév tüzeket raktak. -
 A' rekedt bigottság erejét vesztette,
 Sok bálványozónak szívet repszettette.
 Felnyílt szabadságuk a' sérült lelkeknek,
 A' vegyes házasság munkái terjednek."

Arra történik itt célzás, hogy a király 1844. november 13-án szentesítette az 1843 - 44-i országgyűlésen hozott törvényeket, többek közt a magyar hivatalos nyelvve tételét és a protestáns lelkész előtt kötött vegyes házasságból született gyermekek törvényesítését.

Hornyik János levéltári kutatásokra támaszkodva, alapos forrásismeret birtokában írta meg másfél évtizeddel Szokolay könyvének megjelenése után Kecskemét történetét 1711-ig. A tudós történész - mint láttuk - gyarlónak ítélte elődjének próbálkozását, nem méltányolta törekvésének úttörő voltát, nem volt tekintettel szándékára. Szokolay erről így vallott: "A' jövő napoknak homályába vezér-fény világol által a' multak' emésztő tűzéből; azaz: ha a' multakat figyelemmel vizsgáljuk, ezekből tudományt merithetünk a' jövőknek okos elintézésére. Ezért takarom én is föl honfi társaim előtt az elmúltak' nagy halottját fedező kárpitnak egy részecskéjét, hogy lássunk, értsünk, tanuljunk, épüljünk." /IV./ Szokolay a reformkor törekvéseit támogató, a múlt ismeretével a jelent és a jövőt építő, publicisztikus szándékú és hangvételű várostörténetet kívánt írni. Ezt a szándékát sikeresen valósította meg.

Jegyzetek

- 1 BKML, Tan. jkv. 1815–16. 247; 1815. aug. 25.
- 2 BKML, Tan. jkv. 1822. 1. k. 10; 1822. jan. 7.
– A jegyzőkönyveknek csak a fogalmazványa marad fenn,
az áthúzott mondat a tisztázatba bizonyára nem került
be.
- 3 Idézi Hajnóczy Iván: *Katona József Kecskeméten*.
Kecskemét, 1926. 42.
- 4 BKML, Tan. jkv. 1846. 2. k. 289; 1846. szept. 7.
- 5 Kubinyi Ferenc–Vahot Imre: *Magyar és Erdélyország
képekben*. 1. k. Pest, 1853. 83.
- 6 Hornyik János: *Kecskemét város története*.
1. k. Kecskemét, 1860. VIII–IX.
- 7 Horváth Döme: *Emlékezzünk régiekről*. Kecskeméti Lapok
1872. okt. 27. – A hold-mezei Berey nevet a 18–19.
század fordulójának igen termékeny, de gyarló hódmező-
vásárhelyi költője, Farkas András használta.
- 8 *Kecskeméti írók*. Kecskemét, 1901. 33.
- 9 K. Ref. Egyh. Kt., K 184. "Ns Szokolai Hártó Ur aján-
déka 1839".
- 10 L. Sümegi György: *Katona József múlt századi arcképei*.
Cumania 6. k. 122–126.
- 11 *Kecskeméti Helikon*, kézirat a K. Ref. Egyh. Kt.-ában és
az OSZK-ban
- 12 *Szabados Kecskemét városában született, vagy lakott
íróknak nevei, és tudva levő munkái*. Tudományos
Gyűjtemény 1823. 6. sz.
- 13 I. m. 1. k. IX.
- 14 Pest M. Levéltár, Protocollum Sedriale 1844. 178. sz. –
Borossy András szíves közlése.
- 15 Idézi Sümegi György i. m. 122.
- 16 BKML, Kiv. II. 92/1.
- 17 *Egy lap Kecskemét város újabbkori történetéből*.
Kecskeméti Lapok 1870. febr. 26.
- 18 pl. I. m. 1. k. 142–143.
- 19 I. m. 1. k. X.
- 20 K. Ref. Egyh. Kt., K 227. 48. lev. recto
- 21 I. m. 1. k. 182.
- 22 BKML, Kiv. II. 105.
- 23 *Logica Kecskemét, 1841; Egyetemes földleírás és
történettan*. Uo. 1849.
- 24 Társalkodó 1840. 17–22. sz.
- 25 *Eletképek* 1845. 2. k. 25–26. sz.

Iványosi-Szabó Tibor

A KECSKEMÉTI GAZDASÁGI EGYESÜLET LETREHOZÁSA (1844-1852)

Ma már aligha akad valaki, aki megkérdőjelezné azt, hogy a reformkor a magyar történelem egyik legjelentősebb és eredményekben igen gazdag időszaka volt, hisz ez a kb. két évtized nemcsak a polgári forradalom és a szabadságharc előkészítője volt, és vált ezeken keresztül a későbbi évtizedek társadalmi és politikai fejlődésének egyik meghatározójává, hanem a szellemi és anyagi kultúránk fejlődésének gyorsításában és kiteljesítésében is döntő fontosságú lett. Eppen ezért érthető, hogy immár másfél évszázada a szakemberek sora kutatja, elemzi nemzeti történetünknek ezt a viszonylag rövid, de rendkívül eredményes időszakát.

Vidékünk és ezen belül Kecskemét nem játszott meghatározó szerepet sem az ország gazdasági, sem pedig kulturális életében ezekben az évtizedekben. Nyilván ennek következménye, hogy az országos történetírás figyelmét egyetlen területen sem tudta igazán felkelteni. Persze több más tájegység és város esetében is megfogalmazhatjuk ugyanezt. Pedig a reformkor és a polgári forradalom, majd a szabadságharc csak a politikai és gazdasági centrum valamint a vidék kölcsönhatásának részletes feltárása révén lesz igazán bemutatható, és több tekintetben igazán érthető. A vidéki városok egyes társadalmi csoportjai egyértelműen és viszonylag gyorsan reagáltak az országos kezdeményezésekre, jelentősebb kulturális és gazdasági próbálkozásokra, de ezek konkrét megnyilatkozási formáit csak részlegesen ismerjük. Azt tudjuk pl., hogy Kecskeméten már 1830-ban megalakult a Kaszinó, amely megfogalmazott céljának megfelelően a város társas életének, egy könyvtár fenntartásának, hírlapok, folyóiratok beszerzésének és az igényesebb szórakozásnak egyaránt központja, előmozdítója akart lenni.¹ Tudjuk azt is, hogy a város komoly érdemeket szerzett a magyar színjátszás megszületésében és megerősödésében.²

Ez a felsorolás sajnos nem túlságosan hosszú. Ennek oka minden bizonnyal az is, hogy a város történetének ez az időszaka távolról sincs feltárva. Sajnos igen keveset tudunk a város következő évszázadra kiterjedő fejlődését döntően meghatározó évtizedek belső erőfeszítéseiről, társadalmi mozgásairól és eredményeiről. Ennek az időszaknak feltárása helytörténetírásunknak igen nagy adóssága. Nem lehet véletlen, még kevésbé előzmények nélküli, hogy az 1848-as év legelső tanácsi ülésén a vasútépítkezés volt napirenden, és

a következő hónapokban erre érdemben többször is visszatértek. Az ország gazdasági vérkeringésébe történő mielőbbi bekapcsolódás igénye vezérelte e téren is a város vezetőit, akik sokat tanultak Széchenyi munkáiból.³ Ugyancsak figyelemre méltó, hogy 1848 tavaszán merült fel első alkalommal egy gőzmalom felépítésének terve a városban, melyhez a helykijelölésre és az engedélyezésre még a szabadságharc kirobbanása előtt sor került.⁴ Az sem lehet véletlen, hogy évtizedek óta tudatos szőlő és erdőtelepítés folyt a város határában.⁵ Az is a reformkor hatása lehet, hogy 1847-ben megépült az első zeneterem a városban,⁶ hogy ezekben az években történt próbálkozás az első nyilvános könyvtár, illetve óvoda létrehozására is.⁷

Még a negyvenes évek derekán, 1844-ben bontakozott ki a városban a Pesten és a vármegyében tapasztaltak alapján egy kezdeményezés, amely jóval közelebbről érintette az itt élőket. Ez év nyarán került a városi tanács elé az a javaslat, amely eredményeként hamarosan megkezdődött Kecskeméten egy gazdasági intézet, egy valóságos mintagazdaság szervezése.⁸ Tekintettel arra, hogy a későbbi évtizedek során nemcsak több hasonló létesítmény kezdte meg működését a város határában, hanem ezek tudományos és gazdasági kisugárzása országos jelentőségűvé is vált, közben a város nevét Európa – szerte ismertté tették, érdemes elődjüknek, ezen legelső kezdeményezésnek minden fontos dokumentumát közreadni. Ez annál inkább indokolt, mivel ezek révén a kor gazdálkodásába, mezőgazdasági ismereteibe és gyakorlatába, az újabb szellemi erjedés hatására kibontakozó főbb folyamatokba jobban be tudunk pillantani. Közlésük azért is indokolt, mivel az egyik legárnyaltabb tájékoztatást kapjuk az ország legnagyobb mezővárosának gazdálkodási szintjéről, gazdasági és igazgatási szakembereinek felkészültségéről, célkitűzéseikről. Lemérhetjük, milyen mélyen, mennyire széles körben hatottak Széchenyi eszméi, milyen átütő erővel munkálkodott racionális gondolkodásmódja.

Tekintettel arra, hogy hasonló vállalkozás e vidéken aligha szerveződött meg, a későbbi évtizedekben minden bizonnyal ez lehetett az új törekvések iránt érzékeny, a hatékony gazdálkodásra egyre tudatosabban törekvő homoki gazdák és a mezőgazdasággal sok szálon át érintkező értelmiségiek számára az egyik minta.

A tanács 1844. július 19-i ülésén foglalkozott első alkalommal az ügyel:

"Főjegyző Nagy Lajos úr bemutatja a Tekintetes Pest megyében létesített Fiók Gazdasági Egyesület alapszabályait s aláírási ívet. A tekintetes megyének ezt pártoló s különösen a közönségnek ajánló határozat amelletl oly végre tételni határozat arról, hány részvény vétetnek a város részére.

Ezen közhasznú intézetnek gyarapítási mindenütt a legfőbb teendők közé soroztatván, részvények vétele eránti véleménye kijelentése vegett e tárgyhoz tartozó okiratok a Választott Közönséggel közöltetnek.

"Ugyanez alkalommal indítványoztatott, az is, hogy a haladás e korszakában nemcsak az ország vagy megyék által alapítandó gazdasági egyesületek pártolása lenne szükséges, hanem ön érdekünkől is czélszerű egy Fiók Gazdasági Egyesület, vagy minta gazdálkodás városunkban leendő alapítása.

Melly a tanács által átallyánosan óhajtott indítványozás nyomán felszólittatik a Választott Közönség, hogy pártolása esetére egy küldöttséget nevezzen ki, melly a tanács által ezennel kiküldetett senator Kun János és Simonyi János urakkal egyesülve ezen korszerű, s gazdálkodásunkra kétségtelen anyagi hasznot hozó intézet mikénti létesíthetéséről véleményünket kidolgozván e tanácsnak bemutassák. ¹⁰

A tanácsi határozat nemcsak azt dokumentálja, hogy az egyébként erősen eladósodott város¹¹ nem szűkmarkuskodott, ha a felkérés progresszív volt, hanem azt is, hogy Kecskemét vezetői képesek voltak a különféle kezdeményezéseket a város igényeihez adaptálni, esetenként továbbfejleszteni is.

A városi tanács mellett működő Electa Communitas, a választott közönség, amely véleményezte és részben ellenőrizte is a tanács munkáját,¹² Szokolai Sándor szöszlöt nevezte e bizottságba.¹³ A későbbiek során Paréj Sándor, Szappanos István és Gyenes Imre vettek még részt a bizottság munkájában.¹⁴

A kiküldött tanácsnokok és választott polgárok közel egy évig végeztek a rájuk bízott felmérést, és 1845. május 12-én nyújtották be előterjesztésüket:

"A Nemes Tanács s az érdemes Választott Közönség arrul lévén meggyőződve, hogy a haladás e korszakában nemcsak az ország, illetve megyék által alapítandó gazdasági egyesületek pártolása volna szükséges, hanem önérdékünkől is czélszerű egy példány gazdaságnak városunk határan leendő felállítása: ugyan azért ezen korszerű s a lakosság gazdálkodására kétségtelen anyagi hasznot hozandó intézkedésnek mikénti létesítésére tekintetéből a A szerint minket méltóztatnak kiküldeni oly végre, hogy e tárgyban véleményt adjunk.

Belátásunk szerint arra, hogy egy példánygazdaság létesüljön, műhatatlan szükséges 1-ször, hogy e czélra egy alkalmas tér föld szakasztódjon ki a nyomásbul. 2-szor, hogy oly pénz öszveg fordítódjon a példánygazdálkodásra, mely annak czélszerű kezelésére megkivántatik. 3-szor, hogy mindezek is meglévén, a példány gazdálkodáshoz oly férfiak járuljanak, kik a gazdálkodás különbféle ágaiban kellő esmérettel s a köz jó elől mozdítása vegett némü szenvedéllyel birjanak.

Az 1-sőre: Minthogy a példány gazdaságnak kellő sikerrel történendő vitelében legfőbb feladat minden némű takarmány füvek termesztése, minden gabona fajok termesztésének meg késértése, a szőlő művelés, gyümölcsfáknak magróli szaporítása s ezeknek többszöri átültetések és oltás általi nemesítések. Eghajlatunkhoz és földünk mineműségéhez képest ennek kitapintása és kijelelése, hogy mely faj fák lennének erdő nevelésére legalkalmasabbak, s végre míg a szorossabban vett kertészet is szinte feladat lenne a példány gazdaságnak, s itt répát, legjobb faj burgonyát, szelid sáfrányt is kellene természeteni. Önként következik, hogy az e végre kihasítandó földnek térségesnek kelletik lenni. Vélekedésünk szerént a föld mennyisége 100 hold körül lehetne, s miután bátrak vagyunk hinni, hogy a Nemes Tanács és az érdemes Választott Közönség a lakosság közjavanak elől mozdítása tekintetéből a mondott föld mennyiség kihasíttatását elrendelni fogja, oda terjedt figyelmünk, hogy azt alkalmas helyen néztük ki. E czélból többször és több ízben megjártuk a nyomást, s abban állapotunk meg, hogy a Borbási köz végen, ahol a bal oldalon lévő szőlők megszünnek, oly hosszúságban, minő a jobboldali szőlők terjedése, lenne a föld kihasítandó. Ezen térség azon szempontból is ajánlt, hogy természete szelid, fekvésére nézve egyrészt egyenes, mástrészt hátas és homokos, tehát mind szőlő és fa ültetésre, mind szántásra alkalmas. Továbbá a várostul nints nagy távolságra, s oly helyen fekszik, hol a gazdálkodó lakosok, midőn Szentkirályra, Borbásra, Alpárra, és Szentlőrinczre járnak, gyakran megfordulnak, mert végre a szőlők lábában lévén, a legeltetést nem gátolja.

A 2-dikra: Minthogy a példány gazdasághoz épületek is kellének, s oda mind azon gazdasági eszközök, melyek újabban feltaláltaknak, illetve kijavítva adatnak elől, szükségesek, s azt sem lehetne elmulasztani, hogy gyümölcsaszalás is meg ne késértessen, átlátjuk, hogy jelesebb pénz öszvegre is van szükség. Ezt oly móddal véljük elől állithatni, ha t. i. 500 részvények bocsájtatnak ki, minden a példány gazdasághoz járulni szándékozó polgártársunk egy, illetve több részvényt, egyet 5 pengő forintjával számítva,¹⁵ vásárland. Az így öszve gyüendő 2500 pengőforint szép alapul szolgálna, s velle sikerrel lehetne a példány gazdaságot megkezdeni. Ehhez járulván még a földnek évenkénti jövedelme is. Mi polgár társaink lelkesedésekbe, buzgóságokba ön érdeke is forogván fenn, annyira bizunk, hogy ha a városi lakosság mind ezekrűl kellően értesítve lesz, a reménylett pénz öszveg kikerülend. A Nemes Tanács és az érdemes Választott Közönség reméljük legalább 10 esztendeig, míg t. i. a Részvény Társaság gyarapuland, nem fog az adandó földtől haszonbért követelni.

A 3-dikra: Végre: Hogy az alakulandó Részvény Társaságban, mely a példány gazdálkodással foglalkozni fog, találkoznak több oly érdemes egyének, kik a gazdálkodásnak majd egy, majd más ágában jártasak. Tökéletesen hisszük, s ezeknél fogva tsak az marad hátra, hogy a Nemes Tanács és az érdemes Választott Közönség jelen tudósításunkat figyelemre méltatni, s az abban lehető hiányokat pótolni és kiigazítani minél előbb sziveskedjen, mert ekként még ez évbe az adandó földet kölesnek feltöretni s a példány gazdaságot kellő épületek felállításával megindítani lehetne. Gondolatunk szerint a keletkező Társaság szakosztályokra fejlődven, módot fog benne találni, hogy a már létező példány gazdaságokat megszemléltesse, s magának kellő tudományt és esméretet szerezzen. A társaság alakultával lévén annak ideje, hogy minden részletességekbe bés bótásjtkozozon, jelenleg azokat mellőzzi, és tudósításunkat abban foglalt véleményünkkel együtt tisztelettel bémutatjuk."

A bizottság előterjesztését a tanács a következő napon tárgyalta, és véleményezés végett a választott közönséghez utalta. Kovács József főjegyző feljegyzése szerint a javaslaton kisebb változtatásokat kértek a tanácsnokok. E szerint a kezdeti időszakban nem 100, hanem csak 50 hold földet bocsájtanának a mintagazdaság rendelkezésére, és később, ha ez indokolt lesz, a szükségnek megfelelően hajlandó a város a területet megnövelni. A javaslat egyéb kitételével szemben semmi kifogás vagy módosító javaslat nem merült fel.¹⁰

Ezek alapján május 16-án a városi tanács és a választott közönség közös ülésen is megvitatta a javaslatot. Magában ez a tény is jól érzékelteti, mennyire fontosnak tartotta mindkét testület az ügyet. A megbeszélés tárgya: hol legyen a mintagazdaság, hol biztosítson megfelelő nagyságú termőföldet számára a városi tanács. Terepfelmérésre és a megfelelő szakmai vélemény megfogalmazására egy újabb bizottságot küldtek ki. Tagjai: Kun János és Simonyi János tanácsnokok, valamint Darányi Sándor, Dékány István és Tóbi Boros János választott polgárok. A Simonyi János megfogalmazásában elkészült javaslat két területet jelölt meg. Első helyen a Hegedús köz végén lévő 30-35 holdnyi parcella bemutatása történt meg. Tekintettel arra, hogy ez lényegesen kisebb volt a kívánatosnál, ráadásul talaja túlságosan agyagos, erősen dombos, völgyekkel, laposokkal túlságosan is szabdalt, a bizottság nem tartotta mintagazdaság számára alkalmasnak.

Lényegesen szerencsésebbnek találták a Borbási köz végén lévő kb. 50 holdnyi területet, amely ha nem is a legkiválóbb talajú terület, de a célnak végső soron megfelel.

Május 23-án mind a választott közönség, mind a tanács ismételten foglalkozott a mintagazdaság ügyével. Az előbbi tudomásul vette a bizottság érveit, és a Borbás köznél lévő parcella mellett döntött. A tanács végzése is hasonló volt, melyet néhány jelentős részlet egészített ki. Egyrészt biztosították, hogy a kapott terület után 10 éven át nem kell haszonbért fizetni, de kikötötték, hogy más célra azt felhasználni nem lehet. Másrészt segítséget nyújtott a részvények eladásának előkészítésében, illetve a terület mielőbbi hasznosításában is. Ezek érdekében ismét Kun János és Simonyi János tanácsnokokat bízták meg, akik azt el is fogadták.¹⁷

1845. június 11-én a két tanácsnok már számottevő eredményekről is be tudott számolni. A termőföld mielőbbi hasznosítása érdekében annak nagyobb részét ekkorra már felszántották és kölessej be is vetették.

A részvények jegyzését rögzítő iven röviden felvázolták a Részvénytársaság célját is, hogy mindenki megfelelő módon tájékozódhasson döntése előtt.

"1-ször. Hogy mihelest 200 részvény lesz aláírva, azonnal alakulnak tekintetik a Társaság, s ekkor a részvényesek meghivatván, köztanácskozás útján fognak igazgatósági tagokat választani, és azok osztályok tagjairul gondoskodni.

2-szor. Hogy a részvénytársaság útján alakulandó példánygazdaság tagjai szellemi haszon kívül, mely abban áll, hogy kis summávali hozzájárulásokkal másoknak is alkalmat nyújtsanak egy nyereséges gazdálkodásra, anyagi haszonra is biztosan számíthatnak, mert a bejövendő pénz öszveg célszerűleg kezelve, a természetvények kellően megtakarítva, úgy továbbá e folyó évbni köles termés is pénzé fordítva hasznot fejtenek ki. Hogy a nemes előljáróság e példánygazdaság telkét a 10 évek le folyások után is a Részvényes Társaság birtokába illő haszonbér fizetése mellett több évekre ismét meg hagyandja, azt a nemes Tanács és érdemes Választott Közönség ez úttal is nyilvánított nemes jelleménél fogva nem tsak reményleni, de hinni is van okunk."¹⁸

E bevezető sorok után megismételték az első betérjesztésben fellelhető alapvető célkitűzéseket, melyek a növénytermesztés legfőbb irányait rögzítették.

Az eredeti elképzelés szerint minden személy csak egy-egy részvény vásárlására lett volna jogosult. "Miután ezen felhívó íromány több heteken általi köröztetése után is a kívánt számú részvények alá nem irattak, ezentúl mindenkinek joga van több részvényeket is vállalni." Ez a bejegyzés, amit Simonyi János rögzített, 141 név aláírása, és ugyanennyi részvény jegyzése után következik. Az aláírók között találhatók a város fontosabb tisztviselői, egyházi személyek, ügyvédek és jobbmódú gazdák egyaránt. Tehát a

városi elit tagjainak jelentős hányada hajlandó volt a minimális áldozatvállalásra. Ez az összeg viszont még töredéke volt csupán annak, amelyet szükségesnek láttak a mintagazdaság beindításához. Simonyi János jó példával járva elől, újabb két részvényt jegyzett. Követte példáját Fejes János ügyvéd is, aki a következő években Simonyihoz hasonlóan fontos szerepet vállalt a 48-as események helyi alakításában. Hiába való volt Fejes János további hét részvényre vonatkozó jegyzése, a pótlólagos jegyzések száma igen csekély volt. Végülis alig több mint 160 részvény kelt el, tehát az eredetileg eltervezettnek nem egészen harmada.¹⁵ Ennek ellenére a mintagazdaság szervezése nem feneklett meg. A tervezethez képest szerényebben tudták ugyan a szükséges épületeket és létesítményeket előteremteni, de a munka következetesen folyt, a szerzett tapasztalatoknak megfelelően igyekeztek a termőföldet minél alkalmasabbá tenni céljaik eléréséhez. Sikereik viszont nem lehettek látványosak. A társaság figyelemre méltó tudatossággal és tiszteletre méltó igényességgel tervezte meg a következő évek munkáját. Erre Csányi Jánost kérték fel, aki 1846 augusztusában terjesztette be elképzelését, amit azután több szakértőnek minősülő személlyel véleményeztettek. Így jött létre a mintagazdaság működése során a legegységesebb és legjelentősebb programtervezet, amelynek tudományos jelentősége olyan nagy, hogy célszerű azt teljes egészében közölni.

"Második éve már, hogy a Kecskeméti Gazdasági Egyesület öszve állott, 50 hold jó és használható földünk is van, de mégsem mehetünk tovább, mint hogy a földet feltörtük, s a régi mód szerint bé vetettük, s arattattuk, s rajta egy közönséges alakú 10 öles épületet csináltattunk. Úgy vélem innen is keletkezhetett azon helybeli sajnosan tapasztalt részvétlenség, hidegség, sőt gúnyolás is (nem látván földünkön semmi különöst), mintha mi földünket csak ingyen használni és csak régi schlendrián szerint gazdálkodni akarnók.

Ideje tehát ezen leverő helyzetből kivergődnünk, és éppen e célra küldettünk néhányan választmányul, hogy példány gazdaságunk rendszerét minden részleteiben öszveállítani, s egy a vég célhoz folytonosan vezetendő tervet kidolgozni iparkodjunk.

De mivel mindenikünk (ezt hijába tagadjuk) úgy hiszi, hogy itt gazdaság ösi fészkeben születettvén, azt jól érti. Azonban majd minden embernek más, más felfogása van. Az elénk tűzött tárgy pedig olly sok oldalú, hogy jól eltalált és a helyhez alkalmazott példánygazdasági rendszert tellyesen összhangban összeállítani, de kivált egymást értesíteni néhány órai puszta szóbeli vitatkozás útján lehetetlen. Szükséges tehát, hogy bár akárki közülünk néhány

napi üres óráit erre fölszentelve, s a tárgyat egész összefüggésében fölkarolván, előbb egy magán tervet, magános csendiben és egy logikai képzet szerint kidolgozni próbáljon, s azt küldöttségi tag társaival egyenként közölje, hogy a helybenhagyó, eltérő észrevételeket vagy egészlen és oly magán terveiket szinte ők is neveik aláírásával utána írassák, s ezeknek megtörténte után gyűlvén össze a küldöttség. Mind ezekből a többé el nem röpülhető véleményekből egy állandó és jövődöre is mindenkinek zsinormértékül szolgálendő rendszer állapíthatatik meg.

Ezen meggyőződésből kiindulva először is lerajzoltam magamnak Sallai Károly hites mérnök úr által levett földünk térképét schalajával együtt, mely azt csak 4 egyenlő részekre felosztva mutatja elő, hogy ezen magán s az [1.sz.] alatt itt elő mutatott térképemen a schala szerint kimért részletes felosztásokat külön külön is, de öszvefogvást és hangzólag is szem elébe terjeszthessem, és így a lehető igazításokban utat módot nyújthassak. Alázatos és igénytelen magán véleményem és képzetem pedig e következőkből áll:

1-szor. A kecskeméti példánygazdaságnak több tekintetben különbözni kell az országos példánygazdaságoctól, mert legfőképp arra kell ügyelnünk, hogy itt, ahol már a mezei gazdák többnyire a földet gabona természetű, szántás vetés tekintetiben eléggé jól művelik, leginkább a gazdálkodás azon részére hassunk, amelyek még itten kevesbé vannak szokásban, vagy nitsenek is, pedig hasznos voltak országszerte el vannak ösmérve. P. o. mesterséges takarmányokkal való bánás, váltógazdaság, istállózás, mesterséges trágyaszaporítás, föld kettős használata, ékesítése, bor nemesítés, dohány czélarányos kezelés stb.

2-szor. Nagyon itt már az ideje egész gazdasági rendszerünket minden részleteiben kidolgozni, felosztásait s czéljait jövődöre nézve is szilárdul megállapítani, hogy az egész Társulat által ki leendvén jelelve a külön külön féle czelokra szolgálendő föld részletek, bárkik és minő gondolkodásúak legyenek is bár az igazgatók, kezelők és munkások, lépésenként mindenik részt a megállapított szabály szerint vezessék közelebb a maga végczéljához, és így akár apródonként hozzáfogni, és habozás nélkül időnként arrább arrább vinni lehessen, különben tespedni fogunk.

3-szor. A hasznossal, ahol csak lehet, mindenütt össze kell kötni a szépet és csinosat is, hogy ezen hely jövődöben gyönyörködtető és nem láttató, és másokat ide vonzó erővel bíró lehessen.

Ezen szempontokból kiindulva, ötven hold földünket az [1.sz.] alatti térképetském szerint így gondolom legczélirányosabban felosztandónak: A - a ház és tanyaépületek. B) -

az udvar. C) - takarmánykert. D) - virágtenyésztő kert. E) -
üveg v. meleg ház. F) - konyhai zöldségeskert. G) -
gyümölcsfa tenyésztő iskolák. H) - szállós kert. I) -
dohányos kert. L) - szántó vagy gabona földek. M) -
kaszállók vagy füves kert. N) - luczernás kert.

De lássuk mindeniket bővebben is kifejtve.

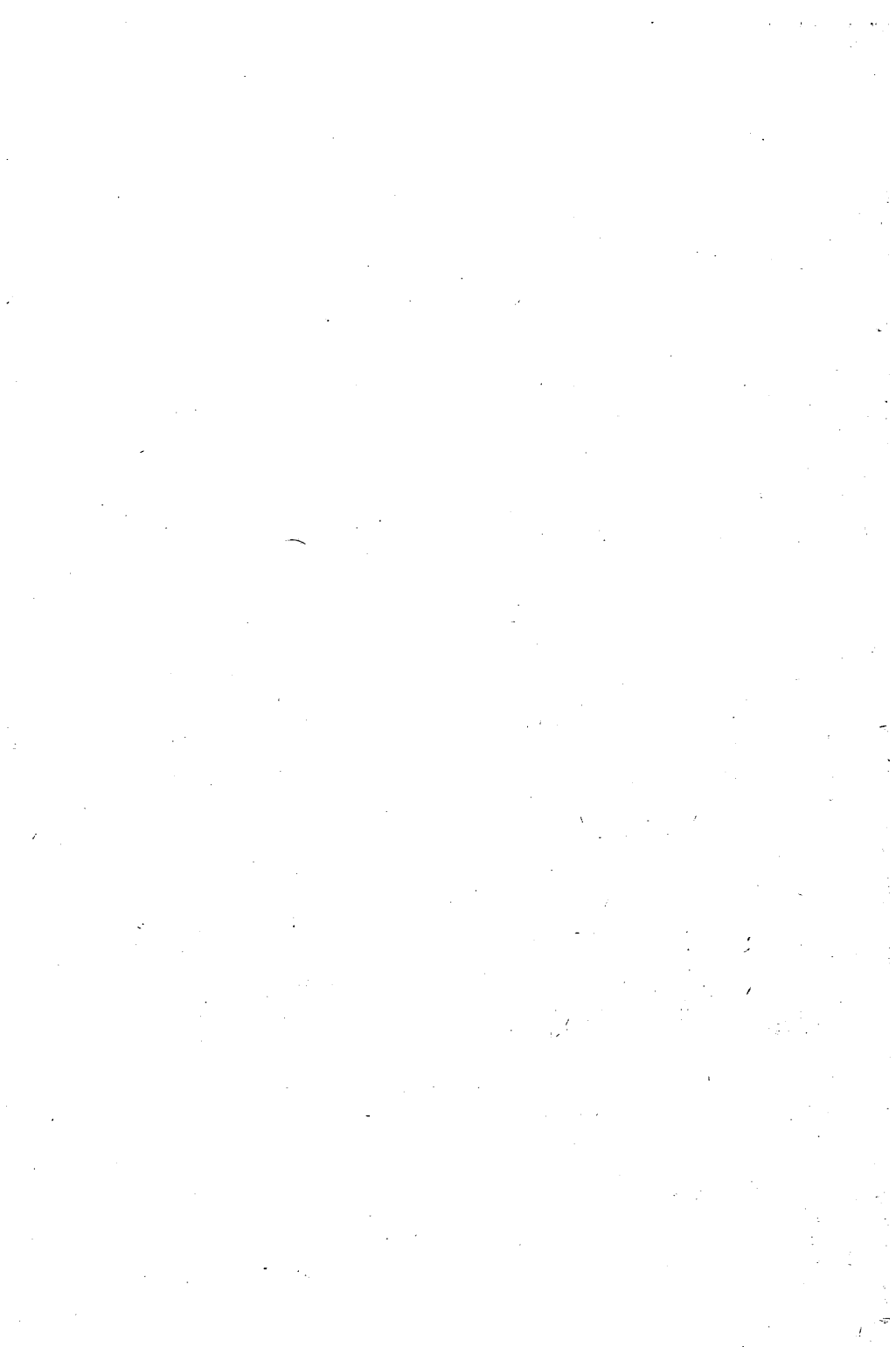
A - ház. Tíz öles házunk már megvan ugyan, de meg kell
vallani, hogy itt a fő célról, a példány tanyai épületről
egészen elfelejtkeztünk, és gazdai szempontból bizonyára
semmi tanulni és követni való sincsen rajta. Sőt
alkalmatlanabb a közönséges és már több gazdáinknál látható
tanyai épületeknél, mert a padlása egészen használhatatlan.
Mennyivel célszerűbb lett volna p.o. a falat még legalább 3
vagy 4 lábbal a padlason felyül magasabbra rakatni, s a
mostani ingó padlás helyett erős stukatorral padlászolván,
ezen most éppen haszttalan helyett kevés költségkülönbséggel
állandó és biztonságos magtárul használhatni. Így már a
legelső lépésünkben s építésünkben mindjárt láttak volna a
lakosok valamely kevés költséggel kiállított hasznost és
követni valót, és mindjárt lett volna rajta valami, a
közönségesnél túl emelkedett nézni való.

Ha tehát, amint következik, istállót építünk is, ne
építsük az eddigi schlandrián módra, mely szerént ezekben is
a padlás egészen haszttalanba megy, és csak verebeket
szaporít, hanem tapasztalván azt, hogy a helytelen
istállóépítés és ott tüzelés miatt hány gazdák lettek már
szerencsétlenekké, építtessünk példányul olyan istállót, mely
bé boltozva legyen, melynek elzárható tüzhelye s kéménye,
melynek bátorságos világosítása, melynek akármely célra
használható padlása legyen, hogy a szépet és jót mások is
megkedvelhessék, s a követésre ösztönöztessenek. Szóval
minden legkisebb részben amennyire csak lehet, mindig olyat
tegyünk, ami például és megkedvelésül szolgálhasson.

B - az udvar. E célra egész holdat vágtam ki azért,
hogy az időnként kikeresett szebb nemű erdei fákkal csinos
csoportosítású erdei liget formává alakítsuk. Pl. hárs,
vadgesztenye, fenyő, nyír, szomorúfűz. S a fákkal, hogy
gyönyörűség és multság végett is sokat ide édesgetvén, a
rokonszenvet szélesíthessük.

C - takarmánykert. Ezt azért gondoltam ide, hogy az
egész föld keresztutai közepéhez közel, a házi épületektől
pedig távol essék, s az udvari fák által szem elől mintegy
eltakartassék, a ragadozó emberektől pedig távol legyen. Ezt
400 négyzetölnyi térséget elegendőnek lenni véltem, egy egy
oldal 20 ölet téven.

D - udvari virágoskert. Ez ugyan első tekintettel talán
felesleg valónak látszik, de én a következő szempontokból
látom szükségesnek, mert:

a) A virág tenyésztés már Kecskeméten sem jár haszon nélkül, amint piacunk bizonyítja. Mind a virágmagokból, oltványokból s gumókból, mind magokból a virágokból egész év alatt szép jövedelmet lehetvén szerezni.

b) Nagyobb ösztön a nő nemet is ide ki édesgetni, egész gazdaságunkban ennél egy sem léssen, pedig a nőket a férfiak örömet kíséretik és követik, és így ezeknek az útján fogják leghamarább szégyenleni gazdáink, hogy nem részvényesek, pedig bizony az ilyen édesgetésekre szükségünk van, mert csaknem a csudák közé lehet számlálni, hogy ámbár a nemes városi közönség nagylelkűségéből már birunk egy öt ezer pengő forintokat érő földet, mely már magában is ezer (öt pengő forintos) actiókra biztos alap, mégis alig vannak ily nagy gazdálkodó városban 150 részvényesek.

c) Az udvart gyönyörködtető erdős ligetek szépségét, ezen virágos kert külön különféle eleven spaliczokkal 8 részekre felosztva nagyon fogja növelni s mintegy kiegészíteni, az ide vonzó vágyat pedig élénkiteni.

Ezen virágkertre van szánva és kimérve 1044 négyszögölnyi térség, melybe majd jöendőre az

E) alatt - üveg vagy meleg házat is lehet csináltatni. Még pedig haszon tekintetéből is, mert a legdrágább és pénzt fogó virágok nagyobb része télen által meleg helyet kíván, s tavasszal dúsán kamatozik.

F) - konyha vagy zöldségkert. Ezen kertészeti neme szépen halad ugyan már nálunk, mert némely avatott kertészek i hold földből két három száz válto forintokat is kiárulnak évenként, de mégsem annyira, hogy a példaadás már szükségtelen volna, mert igen sok és hasznos konyha- vetemények vannak még, melyeket ide által szállítani jó és hasznos is léssen. De továbbá magában tekintve is, mint a mezei gazdaság leghasznosabb ágát intézetünkben vétek nélkül el nem mellőzhetjük. Erre szántam és kivágtam tehát két holdakat (valamint mindenütt, úgy itt is 1600 négyszögölel), és olly formán amint az [1. sz.] alatt láthatni, hogy a szőlős kertünket is egyik ágával mintegy 15 öl szélességben szépség végett körül kerítse.

G) - gyümölcsfa iskolák. Ez talán a legpénzhajtóbb ága léssen gazdaságunknak. Erre kivágtam másfél holdat, mert az iskolának két ajtajának kellettven lenni, a magiskolára elégk 1/2 holdat, mivel a magot egymástól egy ujnyi távolságban vetvén, a magágy sorait pedig egymástól a kapálhatás és öntözhetés végett másfél lábnyi távolságra tévén bele fér 230400 mag, amennyi a célhoz képest nagyon elég. Az átültető oltó vagy csemete iskolára pedig szántam egy holdat, mert a csemetétet egymástól egy-egy lábnyi távolságra ültetvén, a sorok közeit pedig az oltathás és kapálás végett két két lábnyi távolságra tévén, egy holdban helyet találand 28800 csemete, melyek elég dolgot adandnak,

de bőven is fognak kamatozni. Öszvevéve pedig egymással, úgy hiszem, hogy 230400 magból 28800 csemetét elő lehet teremteni.

H - a szőlős kertre kivágtam öt holdakat, melyek kiadnak 14 pásztákat, harmincz harmincz utszakát. Vagy ha a több fajú szőlők sokfélesége úgy kívánná, 28 tizenöt tizenöt utczákat, mindenik pásztába csupán egynemű szőlővesszők ültetve.

Különösnek látszik talán, hogy Kecskeméten, ahol a szőlő készítés (de nem ám a kezelés) módja már oly általános tudomány, hogy a futó homok s buczkák megzabolázása és haszon alá kényszerítése tekintetében is országos példányul is, mégpedig kérkedve fel lehetne mutatni, mi mégis példányszőlőt akarunk alakítani? De hiszen nem is az a mi célunk, hogy mikép kelljen homokbuczkból termőszőlőt teremteni, hanem az, hogy mivel Kecskeméten sok nemes fajszőlők vannak ugyan, de azok öszvekeverve, öszve is szüretelve lévén, a külön fajok jó vagy rosszságát színre, erőre, zamatra, tartósságra stb. való túrságát külön külön meg nem tudhatjuk, s ennél fogva azt sem, melyiket kellene szaporítani vagy irtani, melyeket kellene meg boraink memésítésére béhozni, s itt meghonosítani? Atallyában pedig a központi Gazdasági Egyesület által elfogadott vagy fogadandó név kereszteleés szerint melyik fajt miként nevezni.

I) - dohányos kert. Erre ó hold van szánva, de nem azért, hogy mind és mindig bé vettessék, hanem olyan 1/3-da egy évben, két harmadában pedig kapás élő vetemények, pl. burgonya, cukorrépa stb. lehessenek. Hogy ezen kereskedési palánta igen nevezetes és szép hasznot hajtó gazdasági czikk legyen, közönségesen el van ismerve, és éppen ezért szükséges e részben is a példánygazdaság, mert sokan művelik ugyan nálunk már a dohányt, de még a fajjait, azoknak belső minéműségét kevesen ismerik, a vellek való helyes bánás módját, célravezető elkészítését s elkülönösítését pedig alkalmasint nem is tudják. E célból van gondolva a

K) alatti dohánypajta is küttal együtt, melyhez lehet ragasztani kapás és kertészlakot, és idővel, minthogy ezen épület éppen a szőlő, dohány és konyhavetemény földeknek csaknem legközepén fekszik.

L) - szántóföldek. Kecskeméten már számosan találtak jó szántóvető gazdákat, akik rendszeren ugarolnak, jó mélyen és 3-szor is szántanak, az egymásra való többszöri magvetést kerülik, és éppen azért fogultak el annyira, hogy már nem is hiszik szükségesnek az e részbeni példánygazdaságot! De én úgy hiszem, hogy még mindezek mellett is elég tanulni és tapasztalni való van. Mert atallyán véve nekik bizony még helyes képzetek sincs a váltó gazdaságról, az istállózásról, a termőföld mesterságes mélyítéséről, a célirányos és

könnyebb ekékről s gazdasági gépekről, a füllesztés által való baromtáplálásról stb. Helyezetünk tehát azt kívánja, hogy mi az ilyenekben mutassunk példát, ha nem mindenben mindjárt is.

A váltógazdaságnak (úgy tartom) két legfőbb célja abban áll, először, hogy ugyanazon mag rendszeresen csak 5., 6. vagy 7. évben kerüljön ismét ugyanazon földbe, a biztosabb és tisztább termés tekintetéből. Másodszor, hogy a szántóföldnek fele, 2/3-da, 3/4-de stb. mesterséges takarmányt teremhessen, hogy ezáltal az istállóandó barmokat bő takarmánnyal és minél jobban el lehessen látni, ez után pedig a föld termőereje fenntartására minél több trágyát előteremteni.

Nekünk ugyan lehetne akár mindjárt elkezdni hat, nyolcz vagy kilencz nyomású s fogású váltógazdaságot is, de én helyezetünket, és így a helybeli célzt tekintve, most még legtanácsosabbnak vélem a 6 fogású váltógazdaságot, e következő oknál fogva:

a) Mert az [1.sz.] alatti felosztásnál fogva úgy is lesz elég kaszálónk, a szükséges igavonó és néhány heverő marháink és szántandó földeink arányához képest az N és M betűk alatt úgy mint 11 és 1/2 hold, és így majd feleannyi mint a szántóföld. És ha még az ugaron is közel 8 hold bükkönt termesztünk, több esendik takarmány termesztés alá mint gabona termesztés alá. Es így a váltógazdaságban kitűzött célhoz jóformán közel járunk.

b) Rendesebb gazdáinknál már divattá vált a 3 nyomású (calcaturás) szántás vetés, mely szerint földeinknek 1/3-ad részét ugarnak hagyják, 1/3-dába öszi, 1/3-ba tavaszi vetnek, azután való évben pedig az ugarba megy az őszi, őszi helyébe a tavaszi, a tavaszi helyét pedig ugarnak szántják fel, és így forgatják tovább, mely szerént ugyan azon gabona faj csak 4. esztendőben esik egymásra. Már innen általcsalogatni s édesgetni a helybeli gazdákat a váltó gazdaságra úgy vélem legkönnyebben esik, ha mi a 6 forgásút kezdjük el pedányul, ugyanis az L alatti, mintegy 24 holdnyi szántóföldet az [1.sz.] alatti rajz szerint 3 egyenlő fő részre osztanók, melyek a helyben divatozó hármas nyomásokat képeznek: első, második és harmadik nyomásokra. De mi ottan mindenik nyomást magában két egyenlő részekre hasítanók, ugyanis a) és b) szeletekben, és a hatos fogás így lenne:

	1. nyomás		2. nyomás		3. nyomás	
	a	b	a	b	a	b
1. év	búza	rozs	zab	árpa	bükköny	bükköny
2. év	zab	árpa	bükk.	bükk.	búza	rozs
3. év	bükk.	bükk.	búza	rozs	zab	árpa
4. év	rozs	búza	árpa	zab	bükk.	bükk.
5. év	árpa	zab	bükk.	bükk.	rozs	búza
6. év	bükk.	bükk.	rozs	búza	bükk.	bükk.

7. évben úgy mint az elsőben.

Mely szerint látnivaló, hogy ugyanazon féle mag csak 7. évben esnek ugyanazon földbe, és erre a váltógazdasági módorra a 3 nyomáshoz szokott vagy közelgető gazdáink legkevesebb változtatással által édesgettetnének.

De van még egy, amit el nem kell mulasztanunk mind a szépség mind a haszonra tekintve. Ugyanis minden vonalokat, azaz nyomás és szeletválasztó vonalakat négy-négy ölnyi távolsággal téli gyümölcsöket termő fákkal végigültetni, hogy a szántóföld ne csak éppen gabonát, hanem gyümölcsöket is teremjen, s a lakosokkal ezen, nálunk még éppen nem gyakorlott mind gyönyörűséget, mind szembetűnő hasznot adandó tárgyra figyelmeztetni, s reá szoktatni.

M - kaszáló. Erre van a térképen kihagyva 10 és 1/2 hold. Első tekintettel itt is úgy látszik, mintha nálunk ez nem is volna szükséges tárgya a példánygazdaságnak, mert úgymond Kecskeméten úgy is jól tudják azt a gazdák, hogyha a gypet megrágyázzák több szénát terem. A löherések pedig már nálunk is divatozni kezdenek stb. De én úgy hiszem, itt is bő mező áll nyitva a példamutatásra és hasznos kísérletekre. Mert bármelyik gazdánk gypkaszálóját tekintjük is, avagy nem ugyanazon fűnemek vannak-e abban most is, mellyek 3-ik, 4-ik elődünk idejében is voltak, habár azok kevés termést nyújtanak, vagy rossz s néha mérges fajokkal kevert természetűek legyenek is. Es lehet-e csak egy példát is mutatni, hol a gypkaszalók mesterséges megjavítására, nemesítésére, a hasznosabb és több szénát adható gypfű nemek szaporítására vigájosan valamely ártatlan fákkal való beültetésre lépések történtek volna? P. o. Péternek van régi ősi gypkaszaló rétje, de csak tarack és tippan fűvekből áll az, ezt akármiképp megrágyázza, bár többet terem is, a fűnemek csak ugyan nem változnak hasznosabb és sokkal bővebb termést, nemesebb szénát adni szokott fűvekké p. o. angol vadottzá (englische neigras) Ecset pázsittá (alopecurus) Réti zabbá (avena elative), Perjévé stb. Melyek nemcsak, hogy édesebb és több szénát adnának, hanem mivel korábban érnek, többször is kaszálhatók lennének.

Azonban nem is szükséges mind a 10 és 1/2 holdat gypszénának hagyni, mert lehet és kell is abból (mivel már lucernásunk külön lesz az N alatt) vereslöherével egy részt, másikat Espancuvel stb bevetni.

M - Lucernás kert. 1400 négyszögöl kiterjedésű. Erre nézve egyebet nem szükséges emlitenem (mert becse igen esmertes), mint azt, hogy a tanya, takarmányos kert és udvarunk helyzete és a többi felosztások syntaxisa szerint legjobban ide illik, és hogy példa mutatás végett itt a száritást ágasokon vagy arra készített létz állásokon kell tennünk, valamint bérakását is ürege boglya alakban eirendeznünk.

Végre azt jegyezhetné meg valaki, hogy ezen általam megkésértett tervben az erdészetre kevés a figyelem. De úgy vélem, hogy az erdészetben a kecskeméti nép – mint a több ezer holdakra terjedő kész műve mutatja, magától igen szépen halad előre. Más az, hogy a tanyai nagy udvar éppen erre van szánva a B) alatt, sőt egész földünk 1254 ölnyi árokkal lévén körülkerítve, ezt erdei fák nevelésére két sorban is lehet használni, s ezekben az erdészetre nézve elég gyakorlati merőnk (sic!) nyílik.

A gazdasági személyzetről, fő és szakosztályi igazgatókról, kertészekről, bérésekről s egyéb kerellőkről stb. itt azért nem értekeztem, mivel mindezeket kölcsönös szóváltás útján is röviden elintézhjük. Valamint elhallgatom a távolabb jövődőt is, hogy mi ide, ha rendben leszünk, elég és olcsó munkás kezeket kaphatunk a város árvaiból, akiket itt értelmes munka közt nevelvén fel, hasznos cselédekké s emberekké nevelhetünk.

Szívesen kérem tehát a küldöttségi igen tisztelt tagtárs urakat, hogy ezen szerény és igénytelen tervecskét pontonként szoros vizsgálat és hideg megfontolás alá venni, lehető észrevételeiket vagy különböző terveiket is nevök aláírásával folytatólag ide feljegyezni ne terheltesse, hogy ha majd mindenik tag keresztül nézendi, az egész küldöttség öszeülvén, egy jól kifőzött tervet készíthessünk. S az egész gyűlés elébe egy minden részében jól meg rázogatott munkát terjeszthessünk.

Csányi János küldöttségi tag "

A város későbbi főbírójává választott tanácsnok tervezetét hét részvénytársasági tag észrevételezte írásos formában. Közülük Simonyi János, Tóth Antal és idősebb Bereczk Pál egyetértéséről biztosította a terv készítőjét, érdemi kiegészítést, illetve kifogást vele szemben nem fogalmazott meg.

Tatai András elismerésének és egyetértésének rögzítése után azt emelte ki, hogy a személyzetről is fontos lenne már a kezdetkor érdemben gondoskodni: "... (mivel a gazdálkodás) megközelítése épen ezen a ponton sarkallik, s egy szakértő s gazdasági iskolában képzett, fizetéses főigazgatónak mielőbbi beállításától reménylhetni az intézet iránt minél többek hajlandóságát s részvétét, nem feleslegesnek, sőt igenis helyén lenni látnám., ha a tisztelt szerző úr ismert belátása szerint arra is méltóztatnék tervezni, mit kellene tenni arra nézve, hogy ezen célzt a társulat minél előbb elérhesse."

Fejes János ügyvéd, aki a legtöbb részvényt vásárolta meg, lényegesen átfogóbb, és az intézet működését közvetlenebbül érintő megjegyzéseket, illetve javaslatokat tesz. Tekintettel arra, hogy megjegyzései a város vezetőinek

és lakosainak ezirányú megnyilatkozásait figyelemre méltó módon jellemzi, célszerű az ítéletalkotást teljes terjedelmében közölni. "Tanácsnok t. cz. Csányi János úrnak közjó éránti buzgalmaért köszönetet szavazva, nézeteit - amennyiben azoknak egybenfüggőleges életbe léptetése társulatunk felettte csekély anyagi erejét felül nem múlja - pártolom. De ha számot vetve pénztárunkkal, az jönne ki, mi szerént csekély erőnket a tervnek egy két része is fölemésztendi, azon esetben alázatos kérelmem leend: hogy a birtokunkba engedett földet kizárólag pénzbeli haszon tekintetéből kezeljük mindaddig, mig ekként szerzendett anyagi erőnket valódi czélunknak, a példa adás általi oktatásnak megkezdésére elegendőnek nem találjuk. Előttem világos, miként a mostani pénzalappal - ha abból csak később gyümölcsözőndő, vagy csak szellemi haszon végett kiadások tétetnek, czélt nem fogunk érni: pedig ha általánosan igaz, hogy valamely vállalatnak megbukása legfőképez azon hatás miatt káros és veszélyes, mellyel az újabb vállalkozásrai hajlamot előli. Ugy különösen lakos társaink erányában, kiknek - tisztelettel, de igazán mondva - a minden újítás eránti közönyösség, sőt gúnyra és gyanúsításrai hajlam fő jellemvonásuk, kiknek fizeteses előljároi közt is vagynak kérkedni nem pirulók azzal, hogy ők a helybeli példány-gazdaságban nyomorult öt forintig sem mernek érdekeltetni ! Ily helyzetben - mondom - vállaltunknak bukástóli megmentése tekintetéből minden lépést a legnagyobb óvatossággal tenni erköltsi kötelességünk."

Bátky Károly református tanító a tervben foglaltakkal történő egyetértése mellet Tatai Andráshoz hasonlóan azt hangsúlyozta, hogy a sikeres működés érdekében egy szakmailag jól képzett szakemberre feltétlenül szükség lenne.

A legrészletesebb véleményt Szarka Sámuelettől kapta a tervezet szerzője. Nemcsak pártolta a tervet, hanem néhány további javaslattal valóban érdemben bővítette is azt. Mivel több megjegyzése igen jellemző a korabeli kecskeméti gazdálkodók eljárására és célkitűzéseire, érdemes ezeket is idézni: " 1. Egy a gazdaságos iskolából kikerült s uraságoknál is már szolgá't szegény férfi gazdaságos igazgató egyén, ki maga sem restellene dolgozni, tisztessége fizetésre újság levelek útján hivatandó lenne, kinek fizetése pártolásához 10, azaz tíz váltóforinttal járulni, tsakhogy kezdeményünk minél előbb jó sikerű példánnyá válhatna, ajálkozom.

2. Tágas, bátorságos és fiókokkal ellátandó pajta, hova mind a szalmás élet gabona, mind különösen az el nem maradható bükköny és hasznos muhar s több takarmány különözött fiókokba berakattatnának, nagyon megkivántatna, hol osztán esős időben is akadály nélkül csépelni, zsupját

czélszerűen használni, kezelni s pénzzé fordítani lehetvén, veszendőbe semmi sem menne. Marhákat télen hizlalni, azokat asztán jó áron eladni, a magot szinte pénzzé fordítani hasznosan lehetne. Egyéb eránt az idő többre vezérlendi a t. cz. Társulatot.

3. A gabona életet mint sok külhelyeken gyakorlatban van, itt is sarlóval nagy tarlóra arattatni, a tarlót trágyáztatás helyett leszántani igen hasznosnak vélném.

4. A kutakból nyerendő víz edényekbe és vetemények ágyai felé jó tágas gödörbe poshasztás végett eresztődne, honnan végre a nap áldott befolyása által előbb megjavíttatva kézi fecskendőkkel eső modorában, nem lapáttal vastagon a vetemények lotsoltathatnának.

5. Ősziárpa vetés és termesztés el ne maradna, mivel az idejében érvén, hamarabb pénzt lehetne belőle nyerni. Ugy

6. Tenkely vetés sem lenne utolsó ága a gazdálkodásnak. Főzelékül az árpakásánál jobb, tsakhogy városunkban még nem egészen tudnak vele bänni, de majd bele jönnének, a lakosok. Még kenyérnek sem alábbvaló az árpánál. A szalmája is jó táplálékul szolgálna a marháknak mint a tavaszi vetés. Ennek magva meghozatását ki fogom eszközölni. A földet soványító kukoricza termesztés talán elmaradhatna, ha pedig termesztetne, annak szára teteje előbb lemetéltetve a marháknak felette hasznos, a vastagabb bordája, tövestül felhúzatva tűzre lenne alkalmas, a feltöltötett földje pedig kapával egyenesre vonandó. Krumpli vagy burgonya termesztés egy a leghasznosabbak közül. Ennek indája szántáskor a földbe taszigálandó és forgatandó trágya helyett."

A részvénytársaság a rendelkezésre álló csekélyke tőkével figyelemre és tiszteletre egyaránt méltó terveknek valóra váltásában egyre nagyobb gondok elé nézett. Földterületük eredményesebb művelése, hasznosítása érdekében legelőször is igyekeztek annak termőképességét növelni. Ehhez még mindig segítségül hívhatták a városi tanácsot. 1847 januárjában azt kérték a város vezetőitől, hogy a városháza istállóiban összegyűlt trágyát engedjék nekik át, de legrosszabb esetben is árverés helyett 100 váltó forint ellenében biztosítsák azt számukra. A segítőkész testület a választott közönséggel egyetértésben teljesítette kérésüket.²¹

Az 1846-ban, még inkább pedig a következő gazdasági évben országszerte igen rossz termést tudtak betakarítani a gazdaságok. Kecskeméten is szinte éhínség lépett fel a természeti csapások nyomán. Ez a mintagazdaság számára is súlyos következményekkel járt. Sorsának beteljesedését viszont kétségtelenül az önkényuralom jelentette, amely nem kedvezett azoknak a polgári kezdeményezéseknek, amelyek a reformkor felhajtó áramlásait kihasználva jöttek létre.

1846-ban, még inkább 1847-ben országszerte igen mostoha gazdasági év köszöntött Magyarországra is. Különösen az

aszályos zónák kerültek rendkívül veszélyes helyzetbe. Kecskeméten is csaknem éhínség ütötte fel a fejét. A város nemcsak a gabonaeladást tiltotta meg termelőknek, hanem igen jelentős vásárlásokra is kényszerült, amit hitelben osztott ki a leginkább rászorulóknak között.²²

A gazdasági nehézségek a mintagazdaságot is nehéz helyzetbe hozhatta. Sorsának beteljesedését viszont a szabadságharc során, főként pedig az azt követő önkényuralom időszakában jelentkező terhek, a politikai és gazdasági bizonytalanság jelentette. Az üldöztetések, a városra települő katonaság ellátásával együttjáró csaknem kilátástalan gondok sorozata, a város további eladósodása, a tökehiány stb. nem kedvezett az alighogy kicsírázott részvénytársaságnak.

Ennek tényleges működéséről ezekből az évekből nem maradt fenn adat. Életképességét, melyet békés időszakban minden bizonnyal fényesen igazolta volna, talán éppen az érzékeltetheti, hogy a legmostohább körülmények között is úgy tudott működni, hogy a városnál 800 pengő forintja halmozódott fel.²³

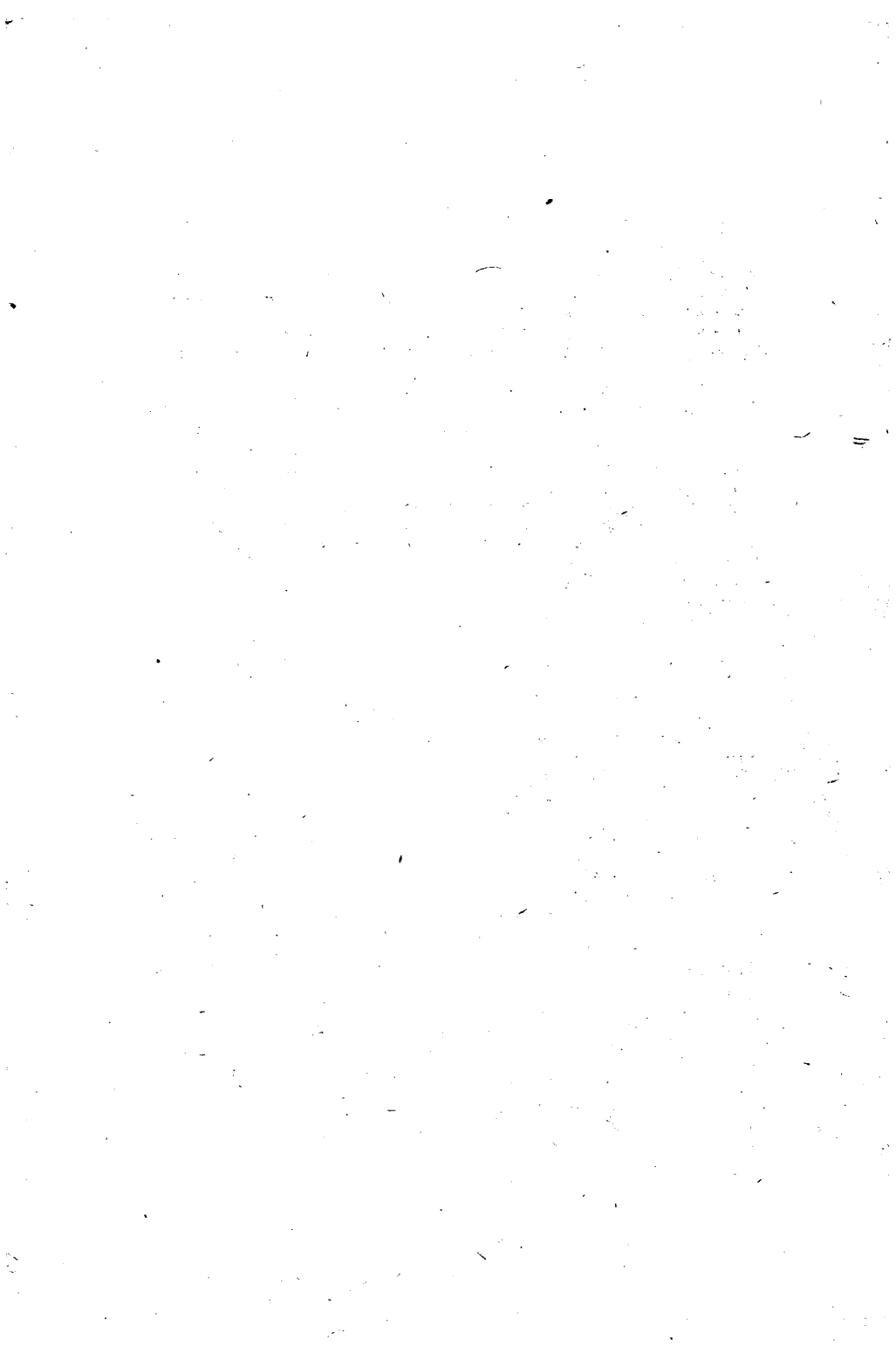
1852-ben mégis végleg megszűnt az első kecskeméti mintagazdaság. A vasútvonal építése során kisajátított földek értékének ellensúlyozása a régóta nagy pénzügyi gondokkal küzdő várost arra kényszerítette, hogy minden értékesíthető vagyonát mozgósítsa. Minden bizonnyal ez a szorult helyzet is hozzájárult ahhoz, hogy a város az 1844-ben felajánlott 50 hold földet a mintagazdaságtól visszavette és értékesítette.

Balla János feljegyzésében a társulat felosztatásáról is szól, melynek nyoma irrott forrásainkban nem lelhető fel.²⁴ Az viszont kétségtelen, hogy a gazdaság földjét 1852. áprilisában özvegy Fehér Jánosné vásárolta meg. 36 holdat 5888.- forintért, 15 holdat, mely a gazdaság jobb minőségű termőföldje lehetett 2490.- forintért.²⁵

A magyar reformkor és a polgári forradalom annyi más kezdeményezésével és sikeresnek induló vállalkozásával együtt a kecskeméti Gazdasági Egyesület is az önkényuralom, illetve a belőle eredő dekonjunktúra áldozata lett. A Duna-Tisza mentén csaknem törvényszerűvé vált, hogy csak többszöri nekifutás, ismételt újakezdés után gyökereznek meg az egészséges és életképes próbálkozások is. Ennek a mintagazdaságnak a villanásnyi léte így sem volt hiábavaló. Például szolgálhatott a későbbi szerencsésebb és tartósabb vállalkozásokhoz: Katona Zsigmond, majd Mathiász János ország és világhírű növénynevelő munkálkodása, Weber Ede vállalkozása sikeréhez, bár ezek a kezdeményezések sem tudták feltámasztani annak egyik legjellegzetesebb sajátosságát: a széleskörű összefogást.

Jegyzetek

- 1 Kemény János - Pintér Ilona: A közművelődés Kecskeméten a dualizmus korában. In: Bács-Kiskun megye múltjából IX. Kecskemét, 1987. 53.
- 2 Joós Ferenc: A vándorszínészettől az állami színházig. Kecskemét színház történeti krónikája. Kecskemét 1957. 12-17.
- 3 Ez különösen Csányi János munkáin érződik, aki nemcsak Széchenyi gazdaságpolitikai törekvéseit fogadta el, hanem érvelési módjai sok rokon vonást mutat a "legnagyobb magyar" ezirányú munkáiban fellelhetőekkel.
- 4 Klingert János 1848. március 11-én kapott engedélyt a tanácstól arra, hogy egy maga szerkesztette gőzmalmot működtethessen a városban. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét város Levéltára (a későbbiekben: B-KML) IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai a) Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1848. I. kötet, 797. tételszám. (A későbbiek során csak a fond és az állag szám és betűjeleit rögzítjük.) A kérelmet 1848. január 31-én nyújtotta be: uo. 276. tsz.
- 5 Az 1840-es években is folyt rendszeres erdőtelepítés a város határában több helyen is. 1846-ban pl. 589 holdat telepítettek, de a következő években is hasonló nagyságrendben folyt a munka. IV- 1504. c) gazdasági iratok, 178. Ez a munka a szabadságharc alatt és az önkényuralom időszakában sem szakadt meg. 1849-50 között is közel tízezer forintot költöttek az erdők telepítésére és gondozására. Igaz ekkor már több mint kétszer ekkora bevételt biztosított a város számára az erdőgazdálkodás. IV. 1504. c) 181. 75. sz. irat.
- 6 Szeptember 27-én a tanács a gazdasági küldöttség javaslata alapján döntött úgy, hogy az "Ezredi karmester laka mellett építendő gyakorló zeneterem..." hossza 3 öl legyen. Fischer Agoston 1075 váltóforintért vállalta az épülettervez három hónapon belüli felépítését. IV. 1504. c) 178.
- 7 Salamon Antal könyvtáros és könyvkötő 1848 márciusában azért folyamodott a tanácshoz, hogy a könyvtárosítás mellett "...egy költsön könyvtárt, vagyis szabadalmazott olvasó társaságot..." hozhasson létre. IV. 1504. c) I. 733. tsz. Somogyi József pedig óvoda megnyitására kért engedélyt. IV. 1504. c) 216. 67. sz. ir. A tanács is foglalkozott a kérelemmel, de azt részben az anyagiak hiánya miatt, részben pedig azért nem támogatta, mivel az óvodásokkal vallási felekezetre való tekintet nélkül akart foglalkozni.

Tartalom

Holczer József: Adatok a kecskeméti Piarista Gimnázium szinjátszásához	5
Orosz László: Szokolay Hártó János várostörténete	83
Iványosi-Szabó Tibor: A kecskeméti Gazdasági Egyesület létrehozása (1844-1852)	97

